

Пољопривредни факултет
Универзитет у Новом Саду

СТАРИ У СЕЛУ

РУРАЛНОСОЦИОЛОШКО ИСТРАЖИВАЊЕ У СЕЛИМА СРЕДЊЕГ БАНАТА

Марица Миладиновић

Пољопривредни факултет
Универзитет у Новом Саду

Марица Миладиновић

СТАРИ У СЕЛУ
РУРАЛНОСОЦИОЛОШКО
ИСТРАЖИВАЊЕ У СЕЛИМА
СРЕДЊЕГ БАНАТА

Нови Сад, 2010.

Универзитет у Новом Саду
Пољопривредни факултет

Марица Миладиновић

СТАРИ У СЕЛУ
РУРАЛНОСОЦИОЛОШКО ИСТРАЖИВАЊЕ У
СЕЛИМА СРЕДЊЕГ БАНАТА

Нови Сад, 2010. године

СТАРИ У СЕЛУ – РУРАЛНОСОЦИОЛОШКО ИСТРАЖИВАЊЕ У СЕЛИМА СРЕДЊЕГ БАНАТА

Аутор:

Марица Миладиновић

Рецензенти:

доц. др Живојин Петровић
Пољопривредни факултет
Универзитет у Новом Саду

проф. др Милован Митровић
Правни факултет
Универзитет у Београду

проф. др Зоран Његован
Пољопривредни факултет
Универзитет у Новом Саду

Издавач:

Пољопривредни факултет, Нови Сад
Трг Доситеја Обрадовића 8,
21000 Нови Сад

Главни и одговорни уредник:

проф. др Милан Крајиновић, Декан Пољопривредног факултета

Одлуком Наставно – научног већа Пољопривредног факултета, 06/0102 бр. 579/2/6
од 04. 06. 2010. године одобрава се штампање ове монографије.

ИСБН 978-86-7520-188-5

Штампа:

„MIL-ING“ doo Novi Sad

Тираж:

200 примерака

Нови Сад 2010.

Copyright© 2010 by Marica Miladinović

Књига не сме бити репродукована ни у деловима нити у целини, без изричите
писмене сагласности аутора

ПРЕДГОВОР

Монографија **Стари у селу – руралносоциолошко истраживање у селима Средњег Баната** садржи резултате емпиријског истраживања друштвеног и породичног положаја старог сеоског становништа.

Текст монографије произилази из рада на пројекту *„Социјално-економске и културне карактеристике и потенцијали Војводине као чинилац регионалног повезивања и интеграције у Европу*, ИБ. 149013Д, Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије.

Такође, монографија је рађена у оквиру пројекта Покрајинског секретаријата за науку и технолошки развој АП Војводине, *„Породични и друштвени положај старог сеоског становништва Војводине“*.

Захваљујем се на помоћи и подршци пре свега свом професору др Живојину Петровићу, а затим и појединим представницима локалних заједница у селима у којима је обављено истраживање, становницима села на гостопримству и предусетљивости и својим старим саговорницима на искрености.

Марица Миладиновић

У Новом Саду, 2010. године

САДРЖАЈ

1. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА.....	1
1.1 <i>Стари људи – кроз историју и у савременом друштву.....</i>	3
1.2 <i>Досадашња истраживања о старим људима у селу.....</i>	16
2. ДЕМОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ДРУШТВА.....	26
2.1 <i>Показатељи старења сеоског становништва .....</i>	26
2.2 <i>Последице старења сеоског становништва.....</i>	32
3. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА.....	40
3.1. <i>Предмет, циљ и методолошки поступци у емпиријском истраживању.....</i>	42
3.2. <i>Демографске и друштвене карактеристике села у којима је спроведено истраживање.....</i>	47
4. ДРУШТВЕНИ ПОЛОЖАЈ СТАРИХ ЉУДИ У СЕЛУ - РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА	70
4.1. <i>Општа обележја испитаника .....</i>	70
4.2. <i>Пољопривредна газдинства старог сеоског становништва и њихова радна активност.....</i>	76
4.2.1. <i>Обележја породичних газдинстава старог сеоског становништва .....</i>	76
4.2.2. <i>Радна активност старих у селу .....</i>	84
4.3. <i>Квалитет живота и животни стандард старог сеоског становништва .....</i>	92
4.4. <i>Здравствено стање, здравствена и социјална заштита.....</i>	112
4.4.1. <i>Ставови о смештају у установу за старија лица као могућност збрињавања.....</i>	123
4.5. <i>Друштвени живот и слободно време старих у селу.....</i>	136

4.6. Перцепција сопственог положаја	147
5. ПОРОДИЦА И СТАРИ У СЕЛУ	166
5.1. Стари људи у традиционалној сеоској породици	166
5.2. Стари људи у савременој сеоској породици – резултати истраживања	178
5.2.1. О деци испитаника	198
6. ПРЕДЛОЗИ ЗА ПОБОЉШАЊЕ ПОЛОЖАЈА СТАРИХ ЉУДИ У СЕЛУ	207
ЛИТЕРАТУРА.....	215
ПРИЛОЗИ	223
1. Преглед табела, графика, слика, и боксова.....	225
2. Упитник „Породични и друштвени положај старог сеоског становништва Војводине“	231
3. Фотографије са терена	259
РЕЗИМЕ	263
SUMMARY	265

1.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

„Стари људи су посебна социјална група. Они незаслужено добивају најоскуднији залагај са заједничке „трпезе друштва“, или га уопће не добивају. Од културног прогреса су гурнути на маргину дисонантну нашим друштвеним принципима, етичким и моралним хтијењима и погледима. „Без кривње криви“ – стоје онкрај пута хуманизације односа у друштву“ (Livada, 1972: 8)

Питање старости и старења има све већи друштвени значај, с обзиром на чињеницу да је по демографским карактеристикама наше, као и светско становништво, све старије, са тенденцијом повећања старости због продуженог животног века, смањене смртности старих људи и прогресивног опадања наталитета. Овај процес који са собом носи модерно друштво последица је сталног настојања човечанства да продужи животног век појединца, и створи здравије и хуманије услове живота, а присутан је како у развијеним тако и у неразвијеним регионима. У питању је глобални феномен који прожима све социјалне, економске и културне сфере.

У нашем друштву је проблем старења као и положаја старије популације нарочито изражен у руралним подручјима. Старење сеоског становништва се код нас не повезује само са побољшањем животног стандарда, развојем комуналне инфраструктуре и хигијенских животних услова, као и нивоа здравствене и социјалне заштите, већ је условљено и миграцијама млађег, радно и репродуктивно способног становништва из села у градове.

Социолошкој научној пракси намеће се потреба за праћењем и истраживањем нове друштвене стварности. Подаци о начину и квалитету живота друштвене групе старих су од виталног значаја како за разумевање феномена друштвеног старења тако и за омогућавање стварања адекватних програма, мера и акције за решавање њихових проблема. Без познавања карактеристика друштвене реалности нашег села немогуће је пратити и усмеравати могуће правце његовог развоја.

У овом раду, проблемима положаја старог сеоског становништва се приступа интердисциплинарно јер овакав приступ

може дати добре резултате и њиме се може превазићи једностраност у схватању овог феномена. Социолошки приступ проблему старења становништва обухвата анализу глобалних демографских трендова, културно-историјског контекста проблема, економског стања друштва, нивоа развоја социјалне и здравствене заштите, пензионог система и промена породичних и међугенерациских односа.

Ова проблематика за емпиријско проучавање нема развијену комплексну, теоријску подлогу, па је за истраживача веома битно да је добар познавалац друштвеног окружења и контекста у коме проучава друштвену групу старог становништва у руралним подручјима.

1.1.

СТАРИ ЉУДИ – КРОЗ ИСТОРИЈУ И У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

„Смисао и вредност старости одређени су смислом који људи приписују својој егзистенцији и њиховим свеукупним системом вредности. Обратном начином на који се неко друштво понаша према својим старима, оно без дволичности открива истину – често брижљиво прикривану – о својим начелима и циљевима“
(*Вовоар, књ. 1, 1987: 102-103*)

О друштвеном положају људи у трећем животном добу током историје могу се стећи сазнања на основу писаних извора, њиховог учешћа у политичком животу као и на основу записа појединих филозофа, писаца и уметничких доживљаја старости и старења. О историји старости писао је Жорж Миноа, (Georges Minois), који је на основу историјских извора покушао да реконструише живот старих људи од антике до периода ренесансе. Значајно дело о старости је и виђење Симон де Бовоар, (Simone de Beauvoir), која ово животно доба посматра од примитивних друштава до модерног друштва. Франсис и Џозеф Џајс, (Frances and Joseph Gies), истражујући живот у средњевековном селу, писали су и о позицији старог сељака. Такође, из Фрејзерових, (J. G. Frazer), истраживања магије и религије може се уочити и место старих људи и њихова улога у заједници.

Код неразвијених друштава се кроз однос према старим људима може приметити страх од непознатог односно, приписивање магичних и надприродних особина старим људима у немогућности другачијег објашњења процеса старења. Сама чињеница да се стари људи приближавају смрти, давала им је нека тајновита својства. Из ових разлога су стари људи обично били главни свештеници или врачеве у заједници, они су обављали магичке ритуале или били њихов део.

Џ. Џ. Фрејзер помиње обичај неких племена да убијају своје краљеве или друге чланове заједнице који имају значајну улогу

када почну да показују знаке старости и слабости. Њихова моћ мора бити пренета на наследника пре него што ослаби¹.

У веома сиромашним, примитивним друштвима, где су људи целог живота једва проналазили храну како би преживели, стари људи су били велики терет кога су се често ослобађали².

Према старим људима се веома сурово поступало у примитивним друштвима која нису имали развијену ни религију нити своју културу и традицију за чије преношење би били заслужни стари људи. Из тих разлога нису били поштовани.

Нека полуномадска племена су остављала своје старе чланове и настављали без њих (племена Сирионо у Боливији, Фанг код Габона, код Тонга црнаца)³.

---

¹ Племе Шилука у близини Белог Нила, одводе свог краља који покаже знаке старости или немоћи, у специјално за то саграђену колибу, где га без хране, воде и ватре, затворе са девицом спремном за удају и сазидају врата колибе (Frejzer, 2003: 268-269). У краљевини Бониору, данашњој Уганди, краљ је сам себи одузимао живот испијањем отрова (Isto: 271). Племе Динке (долина Белог Нила), веома цене „кишодавца“ који не само да обезбеђује племену неопходну кишу већ има велику моћ јер га питају и за све остале савете. Чим покаже знаке слабости и немоћи у старости, кишодавац се добровољно сахрањује док је још у животу јер су сматрали да се на тај начин осигурава опстанак заједнице. Када се осети слабим он саопшти да жели да умре. Ископају му велики гроб у који он легне окружен децом и пријатељима. Говори о свему што их је учио и говори им шта требају да раде убудуће а затим тражи да га затрпају. Када би природно испустио дах, угасила би се и заједница, овако његов дах остаје сачуван у телу (Isto: 270-271).

² Такав је био случај и са племеном Јакута који су живели полуномадским животом на североистоку Сибира. Међу њима је био развијен шаманизам и једино стари шамани су били поштовани. Породице су биле патријархалне и отац је имао неограничен утицај. Могао је сам да донесе одлуку да прода или убије неког од чланова своје породице што је често и чинио са женском децом. Грубост оца, деца су кажњавала у њиховој старости, када су стари очеви малтретирани и често одбацивани. Терали су их да просе, тукли су их и пуштали да гладују. Некада су од својих синова тражили да их убију ударцем ножа у срце како би избегли ову тешку судбину (Вовоаг, књ. 1, 1987: 54-55).

³ У сибирском племену Чукчима убијали су старе људе претходно им приређујући велику свечаност у којој и сами учествују. Старог човека је убијао син или млађи брат помоћу фокине кости. Код Ескима старе су остављали на санти леда или затрпане у снегу, затворене у игло. Хотентоти у Африци поштују старије људе, уважавају њихово мишљење, они имају главне улоге у обредима и заједници. Али када изгубе своје способности и постану немоћни онда су синови тражили право да их се ослободе. Приређивала се гозба за читаво село које се опраштало од старог човека. Затим су га остављали до напуштене колибе са мало хране да умре

Примитивност и сиромаштво заједнице нису увек доводили до грубости и одбачености према старим људима. У неким друштвима постојала је узајамна љубав родитеља и деце а искуство старих људи се поштовало. Дуг живот је био пример за углед потомству. Стари људи су често подучавали омладину.

Старим људима је огроман ауторитет доносило познавање песама, митова, обреда и племенских обичаја, јер је знање у примитивним друштвима чврсто повезано са магијом из чега произилати да је контрола над заједницом у њиховим рукама⁴ (Bovoar, књ. 1, 1987: 73-75). *„У неким племенима, млади им дају крв да би ојачали: она се узима из једне вене на мишици, из горњег дела шаке или испод ноктију; крвљу се залива тело стараца или је они пију“* (Isto: 74).

У друштвима која су трајно настањена на једној територији, где се негује култ предака, стари људи имају већи углед и значај за заједницу него у номадским друштвима. У друштвима где су стари људи изазивали поштовање и страх дешавало се да тај свој положај злоупотребљавају и да се према младима понашају као тирани.

С. Бовоар наводи да раздвајањем технике и магије, развојем заједница а посебно са настанком писма, положај старих људи почиње да губи повластице. О условљености положаја старог човека

(Isto: 56-62). У племену Оуџибва, однос родитеља и деце је био нежан и присан. Стари људи су били цењени. Давали су савете млађима, били чланови Савета, сматрало се да имају чаробне моћи. Када би зашли у дубоку старост, племе је сматрало да су изгубили своје моћи и да им нису више потребни. Поступало се различито. Неки су остављани изван села а неки стари људи су желели да буду свечано убијени, када би син убијао оца једним ударцем томахава (Isto: 63-64). Етнолог Сима Тројановић, такође помиње овај обичај и наводи да је постојао и на нашим просторима (у Црној Гори, Динарским пределима, Источној Србији и Македонији) под називом „лапот“ или „пустеновање“. Није, међутим, историјски потврђено како је лапот уведен, као и на који начин је нестао. Подаци о овом обичају су се прикупљали само на основу усмених предања и не постоје писани документи из архивске грађе на основу којих би се могло закључити да је лапот у нашем друштву постојао као установа (према Каџански, 2000: 32-33).

⁴ У индијанским племенима, стари људи су јако цењени. Године им дају свети карактер. Они су ослобођени свих табуа и не боје се одмазде због близине смрти. Стари певачи се налазе на самом врху у друштвеној хијерархији јер они осигуравају континуитет заједнице. Често им добро памћење омогућава да стекну повлашћени положај (Isto: 78-79).

друштвеним контекстом она каже: „Он подноси биолошку судбину, која неизбежно повлачи са собом економску последицу: старац постаје непродуктиван. Али његова инволуција је више или мање нагла у зависности од богатства заједнице: у неким друштвима, опадање почиње у 40. години, у другим у 80. С друге стране, када је неко друштво релативно напредно, старцу је допуштено да донекле сам бира: за њега је нешто сасвим друго када га сматрају сувишним теретом или када је укључен у заједницу, чији су чланови изабрали да до извесног степена жртвују своје благостање како би заштитили своју старост. Није доведен у питање само њихов материјални положај, већ и вредност која му је призната: према њему могу лепо поступати али га презирати, или се лепо понашати и обожавати га, или га се могу плашити. Тај статус зависи од циљева којима тежи заједница“ (Вовоаг, књ. 1, 1987:102). Жорж Миноа такође наводи да свако друштво има старе људе какве заслужује, односно да „Сваки тип друштвено-економске и културног организовања одговоран је за улогу и слику својих старих људи. Свако друштво излучује образац идеалног човека и од тог обрасца зависи слика старости, њено обезвређивање или њено истицање“ (Миноа, 1994:19).

Посматрано кроз различита историјска друштва и периоде, старост је обично схватана као квалификација али и као лична несрећа. У Египту људи постају забринуте за физичко пропадање изазвано старењем па је тако пронађен папирус на коме је записан „Почетак књиге о начину преображавања старца у младића“ где се саветује старом човеку да једе жлезде узете из младих животиња (Вовоаг, књ. 1, 1987: 109). Митови такође указују на тежњу човека да победи старење које неминовно води до смрти (Еп о Гилгамешу који трага за тајном бесмртности; Сумерски пописи владара који наводе владавину од 43200 година или 36000 година владавине и сл.) (Миноа, 1994: 32).

У античкој Грчкој старост је квалификација за одређене друштвене улоге, (у Спарти су стари људи имали повлашћено место – владавина Герусија, доживотно изабраних старца који имају више од 60 година, (можда зато што је велики број младих људи гинуо у ратовима, стари ратници су цењени као преживели). У Атини, према Солоновим законима сва власт припада старим људима), али се зато међу песницима и филозофима говори о тужној старости као јесени живота. У комичним комадима исмевају

се стари људи (Аристофан у својим комедијама исмева старост), (Вовоаг, књ. 1, 1987: 116-134).

У грчкој митологији такође су стари богови зли и увек побеђени од младих богова (Миноа, 1994: 65-66). Овај аутор такође наводи да је код Грка улога власти старца више саветодавна а владавина више монархистичка него саветничка. Стари људи који нису били из аристократске средине често су се могли наћи међу просјацима (Исто: 68). У Платоновој идеалној држави стари људи би трабали да наређују а млађи да слушају. Идеални тип владавине има све карактеристике геронтократије. Старост је, по њему, животна доба када се човек, ослобођен страсти које му узнемирују душу, може без препрека препустити уживањима духа (Исто: 81-85). Са друге стране Аристотел сматра да старост није гаранција ни мудрости нити политичке способности већ је старост често само гомилање грешака у духу који је с годинама огрубео (Исто: 85-87). Постојала је велика разлика између положаја старих људи из елите и из народа. С обзиром на то да многи атински закони инсистирају да се поштују стари родитељи, сигурно је да је ауторитет оца опао јер су деца добила законску независност. Овај аутор такође наводи да је став античке Грчке према старим људима: *„Недовољно суретки да би били драгоцени, а у недовољном броју да би били више од куриозитета“* (Исто: 97).

У Римском царству старим људима је додељена битна друштвена и политичка улога. У породици је постојало неограничени ауторитет *pater familias*. Старешина породице је имао апсолутну моћ: могао је продавати своју децу као робове, искључити неког члана из фамилије, осудити га на смрт итд. Власт (*potestas*) оца престаје тек његовом смрћу. У позном римском царству, очева власт губи јавно обележје и постаје породична. Од 319. године цар Константин одлучује да добра које је син стекао наслеђујући мајку, отац не може да отуђи (Миноа, 1994: 113-116). У политици је постојала владавина Сената, састављена од 300 чланова, старешина племена и бивших судија, људи у годинама (Исто: 116-119). М. Вебер *геронтократију*, (власт коју имају најстарији по годинама у групи, као најбољи познаваоци традиције), и *првобитни патријархализам*, (власт коју има појединац а која је одређена строгим правилима наслеђа), наводи као примарни тип традиционалне власти код које не постоји лични управни апарат

господара, због чега је господар још увек завистан од својих „другова“ који још увек нису „поданици“ и њихове спремности да му се покоре (Вебер, 1976:182). Побуна против старог човека у Риму је видљива кроз позоришне комаде у којима је стари отац централна фигура за исмевање и једини израз жеље за осветом против *pater familias* (Вовоар, књ. 1, 1987: 137-140).

У средњем веку, стари људи су у изузетно лошем друштеном положају. Миноа наводи да је једини закон који је важио у раном Средњем веку био закон јачег, физички и војнички. У селима владају робовање и кметство. Стари људи су у таквом окружењу имали скромну улогу. У закону Визигота за убиство човека који је старији од 65 година као казна тражи се колико и за убиство детета до 10 година (Миноа, 1994: 153). *„Дакле, њихов положај, од врха до дна друштва, изгледа крајње неповољан. Код племића, као и код сељака, физичка снага има предност; слаби ту немају места. Омладина је представљала старосну класу од великог значаја“* (Вовоар, књ. 1, 1987: 157).

Старост је симбол за ружноћу греха и хришћански писци старог човека користе за приказивање грешника који треба да се покаје док је младост приказана у лику младог Христа. Ауторитет *pater familias* се повлачи пред ауторитетом Бога (Миноа, 1994: 172). Од 6. века постаје пракса да се богати стари људи пред смрт повлаче у манастире како би се молили за своје спасење. На овај начин се први пут јавља потреба за повлачењем из активног живота и истицањем особености старости као неактивног доба (Исто: 182). Код сиромашних људи, судбина је зависила од породичне солидарности. У различитим друштвима је породична солидарност била више или мање развијена. У то време је било пуно старих људи просјака. Миноа наводи келтске и германске обичаје по којима се ауторитет оца руши чим он постане физички слаб. Овај аутор такође наводи да се стар човек више поштује у ратничком него у пољопривредном свету. Стари ратник ужива славу због свих битака које је преживео. Стари сељак почиње да губи свој ауторитет како се истиче брачна самосталност деце⁵ (186-191).

---

⁵ Франсис и Џозеф Џајс истражујући живот сељака у енглеском средњовековном селу Елтон, наводе да је у 13. веку између сина наследника и старе особе постојао споразум по коме је старија особа (отац, мајка или рођак) уступала своју земљу у

Према Минои, од 14. века, стари људи имају мало бољи положај. Пре свега стари људи су ређе обољевали од куге и они постају значајан део становништва, тако да друштво напokon почиње да примећује њихово присуство и почиње више да се бави старим људима. Такође, развој градова и трговине доводи до јачања економске моћи старих људи⁶, што им доноси и политичку моћ, али и нове међугенерациске сукобе и побуне младих против старости кроз књижевна и уметничка дела (посебно је присутан лик старца који се жени младом женом и исмевање старе жене која покушава да се прикаже млађом него што јесте), (Миноа, 1994: 323-336). *„Стар човек чак постаје значајан јер симболизује јединство и трајање породице: она, преношењем богатства, омогућава њихово*

замену за рад млађе особе. На наслеђивање целокупног породичног имања имао је право само прворођени син како би се породично имање одржало целим. Да би се оженили, синови су морали да сачекају да им се отац повуче или да умре. Млађи синови сељака морали су да ступе у војску, оду у свештенике или да постану најамни радници, скитнице и криминалци. Једино су богатији сељаци могли и млађим синовима да дају поседе до којих су долазили куповином (Џајс, Џајс, 2006: 137-138). Посед се преносио на сина уз обећање да ће заузврат издржавати старе родитеље или рођака, омогућити им живот у кући у којој ће имати све што им је потребно (или ће им направити посебну кућу, уколико су били богатији). Такође наследник преузима све обавезе које је отац имао према господару. Ови споразуми су већином били усмени пред сведоцима, где се тражило од сина да се закуне пред властелинским судом мада су се понекад јављали и у облику писаних уговора. Стари људи који нису имали децу, на исти начин могли су склопити неку врсту пензионог уговора са рођаком који би био дужан на издвајање годишњег прихода за издржавање старе особе у замену за уступање закупа свог поседа (Исто: 153-158). Синови, међутим, нису увек добро бринули о својим старим родитељима о чему сведочи једна прича из тог времена: неки човек дао је свом сину сву земљу и стоку коју је имао у замену за бригу о њему у старости. У почетку су син и снаја добро бринули о старом човеку али су временом постали све немарнији. Једног дана је старом оцу било хладно и он је замолио сина да му да ћебе. Син је позвао свог малог дечака и рекао му је да узме врећу, прекривач за коње, да је пресавије на пола и да тиме покрије деду. Дечак је узео врећу али је није пресавио већ је поцепео на два дела. Отац га је упитао због чега је то учинио а дечак му је одговорио: *„Урадио сам то само због тебе, јер пример ми дајеш као да не мариш како ћу те служити кад и сам остариш...Половином вреће покрићу оца твога а другу половину сачувати за оца мога“* (Manning, 1983, према Исто:154-155).

⁶ У периоду ренесансе од 14. до 16. века, реафирмација античке филозофије и идеала, развој трговине и градова, утичу на позитиван однос друштва према старим људима (Миладиновић, 2001).

нагомилавање и основ је истовремено и капитализма и краљевства у којему се шири грађански индивидуализам. И када остари, глава породице остаје власник својих имања и ужива економски углед; поштовање које он изазива добија сентиментални облик" (Вовоаг, књ. 1, 1987: 218-219).

Са јачањем финансијске независности деце почиње да опада ауторитет старог оца, мада његов ауторитет није само тиме условљен. Према Веберу (1976:314), не може се повући потпуна паралела између јачања новчане привреде и слабљења кућног ауторитета, јер су власт кућног старешине и кућна заједница, без обзира на велики значај економских услова, самостална, са економског становништва ирационална творевина. Настанак *patria potestas* коју је старешина римске породице задржавао до смрти поред економских и социјалних фактора, био је условљен делимично политичким, делимично верским факторима. „*Patria potestas* је надживела све могуће најразличитије економске стадијуме развитка, пре него што је, у политичким условима у доба Имперације, опала чак и у односу на децу“ (Вебер, 1976: 314). Он сматра да ауторитарна кућна заједница почиње да слаби када ауторитет престаје да се ослања искључиво на поседовању имовине и почне да се заснива на раду чланова (Исто, 315).

У савременом друштву, стари људи чине значајан део популације. Једно од обележја савременог светског и нашег друштва јесте убрзано старење становништва⁷. Ова појава је, када посматрамо мапу света, најизраженија у најразвијенијим регијама, пре свега у Европи⁸, а затим у Северној Америци, док је најмлађе становништво Африке.

---

⁷ Светска здравствена организација (WHO - World Health Organization) наводи податак, (www.who.int/ageing/en), да данас у свету има **650 милиона људи старих 60 и више година**. Око 2025 године „baby boom“ генерација ће ући у треће животно доба и чиниће трећину светске популације. Број старих 60 и више година ће до 2025 порасти на 1.2 мијиларде а **2050 године ове популације биће око 2 милијарде**.

⁸ У Европи је 2005. године било 15.9% старих 65 и више година а у 2050. години се предвиђа да ће они чинити 27.6% укупне европске популације. Према предвиђањима демографа, до краја 21. века у ЕУ биће више особа старијих од 60 него млађих од 15 година. До 2030. године половина популације Источне Европе биће старија од 50 година а четвртина старија од 65 година. Нарочито ће се повећати број старијих старих, (популација стара 80 и више година), па се до

Старост у једном друштву и његово старење зависи од степена његовог благостања, мада WHO предвиђа да ће **до 2050 године око 80% старијих живети у земљама у развоју** јер се паралелно са процесом старења дешава и процес урбанизације. WHO процес сенилизације друштва повезује пре свега са условима здравствене заштите и животним стандардом, који су бољи у градским срединама. Демографско старење становништва се повезује са природним кретањем становништва, смањеном стопом смртности, продужењем просечног животног века и очекиваног трајања живота. У развијеним земљама старије је становништво које живи у урбаним срединама, пре свега због бољих услова живота и боље здравствене заштите. У 2007. години је више од половине светске популације живело у градовима, а до 2030. године се очекује да градска популација чини чак 60% укупне популације.

Међутим, у земљама у развоју, **учешће старијих веће је у руралним него у урбаним подручјима**. Иако постоји веза између процеса старења и урбанизације, трендови наговештавају да ће у **будућности и у већини руралних подручја многих земаља у развоју бити више старије популације**. У земљама у развоју старење становништва није само повезано са природним кретањем становништва, продуженим животним веком и смањеном стопом смртности, већ велику улогу у старењу становништва имају **друштвени фактори и миграциона кретања становништва, пре свега на релацији село-град која су својствена млађој популацији**.

Стално се продужује **очекивано трајање живота**. Нпр. за мушкарца који сада има 65 година, у време његовог рођења очекивано трајање живота је износило 64,1, док се до 2001. године повећало на 80,6 година (Реџак, 2001: 104). Према подацима УН-а у периоду 1950-2000 просечном очекиваном трајању живота у свету додато је 20 година (<http://www.un.org/esa/socdev/ageing/index.html>).

Према подацима Републичког завода за статистику Републике Србије, очекивана дужина живота у Србији је 1953.

2050. године предвиђа да **број стогодишњака достигне четвртину милиона** (Подаци са сајта www.ageing.ox.ac.uk).

године за мушкарце износила 58.7 а за жене 60.4 године. У 2008. години се очекивана дужина живота жена повећала за 15.9 година и износила 76.3 године, а за мушкарце се повећала за 12.4 године, односно очекује се животни век од 71 године (<http://webrzs.stat.gov.rs/axd/index.php>).

Демографи сматрају да је реч о својеврсној тихој „демографској револуцији“ која се тренутно дешава у целом свету, како у развијеним тако и у неразвијеним регионима. Све се више наглашавају предвиђања да ће за релативно кратко време бити исти број младих и старих и да је у питању глобални феномен који прожима све социјалне, економске и културне сфере. Уједињене Нације наглашавају да демографска револуција захтева и револуционарно размишљање које ће омогућити да се на време формулише и имплементира одговарајућа политика (<http://www.un.org/esa/socdev/ageing/index.html>). Потребан је другачији став према овом процесу који захтева да се старење посматра као дугорочан и друштвено распрострањен феномен, а не као феномен који се тиче и односи се само на старије људе (Kinsella K., Phillips D., R., 2005).

Шта за глобално друштво конкретно значи ова „демографска револуција“? Велики број људи који нису више радно способни, или им радна способност опада, велики број људи који се морају издржавати, повећање броја најстаријих старих (преко 80 година), што захтева добро развијен институционални систем заштите старијих особа, развој здравственог, пензионог система као и развој свести о старењу као друштвеном а не само природном процесу.

У свету се инсистира на активном старењу које старом човеку омогућава потпуно равноправно друштвено учешће. Активно старење укључује економске, социјалне, личне и бихејвиоралне детерминанте као и детерминанте физичког окружења и здравствене и социјалне услуге уз уважавање родних и културних специфичности (Active Ageing, A Policy framework, 2002: 19). Разна удружења се боре против старосне дискриминације. Ageizam представља сваки облик искључивања, омаловажавања и стереотипних ставова на рачун старости неке особе. Једно од удружења која се боре против старосне дискриминације су амерички Сиви пантери (Реџак, 2001: 86-90).

Мадридском конвенцијом, 2002. године, установљен је Међународни план акција о старењу а исте године је донета и Европска стратегија примене Међународног плана акције о старењу. Овом стратегијом се жели подстаћи укључивање старих људи у све области политике и омогућавање њихове интеграције у друштво, прилагођавање система социјалне заштите одговарајућом демографским променама и омогућавање старим људима квалитетнији живот и независност (Guide to the National Implementation of the Madrid International Plan of Action on Ageing, 2008). С обзиром на то да је све више старих људи у укупној популацији, Светска здравствена организација је 2005. година покренула пројекат старосно погодних градова, градова по мери старих људи, који је имплементиран у 33 светска града. Изграђен према концепту активног старења са циљем да старим људима одређене ресурсе учини приступачним а да им окружење омогући задовољење свих потреба уз поштовање различитих животних стилова и заштиту најрањивијих (Global Age-friendly cities: A guide, 2007).

Наше друштво спада међу најстарија у свету. Просечна старост на планети је 26 година, а најстарија је популација Јапана са просеком од 42.9. У Србији просечна старост укупног становништва износи 40.5 година (Никитовић, 2006: 250). Такође, индекс потенцијалног издржавања, који показује број радноспособног (15-64 године) у односу на старо становништво (65 и више година), за Србију износи 4 особе, колико је пројектовано за популацију света за 2050. годину (Исто).

Код нас је Национална стратегија о старењу донета 2006. године. Ова стратегија се заснива на принципима доживотног развоја појединца, унапређења и заштите свих људских права и слобода, обезбеђивања економске и социјалне сигурности и квалитета живота у старости, омогућавања пуне интеграције и партиципације старих људи у заједницу, елиминације друштеног занемаривања услед опадања функционалних способности, ангажовања на остваривању родне равноправности, поштовања различитости, промовисања интергенерацијског и интрагенерацијског трансфера и солидарности, успостављање партнерства на нивоима Владе и невладиног и приватног сектора

као и на принципима остваривања једнаких могућности за све и афирмисања личне одговорности (Сл. гласник, 76/2006: 2-3).

Положај старијих људи у друштву често се посматра кроз њихову социјалну улогу. О положају старијих људи у нашем савременом друштву антрополог Ј. Стојановић каже да су старији људи у савременом друштву социјално мртви. Овај аутор сматра да човек као друштвено биће, осим билошке може имати и социјалну смрт која се огледа у престанку обављања друштвених функција и немогућност појединца да задовољи високе критеријуме потрошачког друштва. *„Иако се као смрт признаје само престанак биохемијских функција, друштвена смрт није никакво мање зло, она донекле може бити утешна само са становишта инстинкта одржања, али не и са било ког другог становишта...Сав је проблем са старошћу ту негде, што се биолошка старост показује и као друштвена, односно, као старост коју друштво разуме и види у престанку функционалности, услед истрошености и немоћи за даљу употребу, немоћи којој висок број година “природно” посредује. Функционалистички став друштва према појединцу немоћном да задовољи високе критеријуме производног и потрошачког система, управо је оно што човека зашлог у године осуђује на социјалну смрт.“* (Stojanović, 1995: 138,139). Стојановић овде пре свега мисли на пензионере, који престанком обављања једне од најважнијих друштвених улога, професионалне улоге, губе и одређени друштвени положај, један део своје идентификације, и уколико му је професија била оно што га одређује, најважнији део његове личности, због чега пада у депресију и осећај бескорисности и безизлазности. Професионална и радна улога су једна од најзначајнијих друштвених улога појединца која утиче на његово учешће у расподели материјалног богатства, моћи и угледа које има у друштву. Пензионери, као неактивни у друштву, због тога су често маргинализовани а такође спадају у најсиромашнији део друштва.

У нашем друштву **најстарија су рурална подручја** и то она рурална подручја која су најнеразвијенија. Глобални процеси модернизације друштва после Другог светског рата, код нас су деловали брзо и стихијски, остављајући за собом последице које се и сада осећају. Појава „бега са села“ је на просторима бивше СФРЈ била једна од најбржих на свету. *„За 50 година XX века из села у град*

се преселило око осам милиона људу. Слични процеси у свету су трајали око 150 година" (Рејановић, Нјегован, 2009: 91).

Наше село се суочава не само са проблемом повећања учешћа старог становништва у укупном броју становника, већ и са проблемом веома високог учешћа најстаријих становника (старих 80 и више година). Све је више старачких домаћинстава у којима нема чланова млађих од 65 година, као и старачких самачких домаћинстава. Нарочито је неповољна старосна структура активних пољопривредника. Према последњем Попису становништва (2002. год.), 23.8% индивидуалних пољопривредника на подручју Војводине је старо 65 и више година. На газдинствима са величином земљишног поседа 5,01-8,0 ха пољопривредници ове старосне групе чине 28.4% а на газдинствима са поседом 8,01-10,0 ха, 26,3% (Вожић, Bogdanov, 2005: 83).

1.2.

ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА О СТАРИМ ЉУДИМА У СЕЛУ

У социолошкој истраживачкој пракси, проблематика старог сеоског становништва није била довољно заступљена. Проблемом старог становништва више су се бавиле неке друге, сродне дисциплине, и то претежно старима у градовима, док су истраживања старог сеоског становништва била мање заступљена. Ово се нарочито односи на емпиријска истраживања код нас. И када су вршена оваква истраживања, мали број је публикован, односно мали је број оних који су научној и широј јавности изложили резултате свог рада.

Подаци званичне статистике могу пружити добре информације за демографску анализу, али не дају довољно података на основу којих можемо извести закључке о материјалном, социјалном положају, положају који старији имају у породици, закључке о томе какав је углед старијих у локалној заједници, колико учествују у процесима одлучивања и сл.

Емпиријска истраживања старог сеоског становништва постала су учесталија крајем шездесетих и седамдесетих година прошлог века, када су били видљиви први знаци старења наших руралних подручја. Тада су постале видљиве последице деаграризације и истраживачи су били заинтересовани за овај социолошки феномен. Са друге стране постојала је и практична потреба за испитивањем последица убрзане индустријализације и демографског пражњења села.

Институт за економику пољопривреде и социологију села из Загреб је у овом периоду посветио два тематска броја **часописа Социологија села** у којима се расправљало о проблемима остарелог сеоског становништва и проблему пензионог осигурања пољопривредника.

У **тематском броју *Стари људи у селу***, изнета су различита становишта аутора о овој теми, дати су резултати појединих емпиријских истраживања која су занимљива и корисна и након више од тридесет година. Један од најпознатијих социолога у

бившој СФРЈ који се бавио овим проблемом, Светозар Ливада, у овом тематском броју говори о старим сељацима и њиховом положају у условима када нестају традиционалне заштитне институције којим се осигурава положај старих у породици и друштву (Livada, 1972: 5-14). Ружа Петровић говори о узроцима и последицама старења сеоског становништва (Petrović, 1972: 15-25), а Вера Ерлих о односима старије и млађе генерације и раскиду са традиционалним обрасцима поштовања и односа са старијима у нашем сељачком друштву (Erlich, 1972: 26-36). Ђурић Војислав је у овом тематском броју формулисао теоријски оквир за емпиријско проучавање старачких пољопривредних домаћинстава дефинишући појмове старост, старачка домаћинства и указујући на основне индикаторе друштвено-економског положаја ове друштвене категорије (Ђурић, 1972: 50-65).

Тематски број *Старост на селу* посвећен је резултатима емпиријских истраживања старог сеоског становништва. Едхем Дилић је приказао део резултата емпиријског истраживања старих у селу која се односе на њихову психолошку прилагођеност старењу, а која се посматра кроз задовољство прошлим и садашњим животом (Dilić, 1977: 48-61). Борислав Димковић говори о социјалном положају старих сељака у Војводини (Dimković, 1977: 62-69). Дилић и Димковић су се бавили анализом ових проблема на основу резултата истраживања *Друштвени и економски положај и проблеми старачких пољопривредних домаћинстава у САП Војводини* у оквиру пројекта Филозофског факултета у Новом Саду који је реализован у периоду 1975-1976. године. Димковић у свом раду подсећа на још нека емпиријска истраживања која су се бавила овим питањем и наводи истраживање из 1968. године, *Сељаци и земља: социолошка истраживања друштвених процеса и односа на селу у Срему и Село и стари сељаци: Истраживање у општини Шид* из 1973. године. Такође, наводи да су Покрајински секретаријат за рад, Покрајински секретаријат за финансије и Покрајински секретаријат за здравље и социјалну политику, 1975. године ставили на јавну расправу извештај *Стање и проблеми старачких домаћинстава и мере за пензионисање земљорадника*. Јавној расправи су, 1976. године, прикључени и резултати истраживања посвећеног овом питању, спроведеног на основу 130000 упитника којима је обухваћено око 78000 старачких

пољопривредних домаћинстава и 51000 активних земљорадника. У овом тематском броју часописа Социологија села, публикован је и рад Мирослава Живковића који говори о перспективама газдинстава старачких домаћинстава на основу резултата истраживања **Стари људи у Босни и Херцеговини** (Živković, 1977: 70-74). Аутор, међутим, не наводи које године је обављено ово истраживање. Ружа Фирст-Дилић говори о међугенерациском испомагању у сеоској породици, где користи резултате истраживања **Традиционални облици солидарности у селима СР Хрватске** које је обављено 1976-1977. године (Firt-Dilić, 1977: 75-85). Светозар Ливада у овом броју говори о старачким газдинствима и могућности подруштвљавања земље старих сељака, према својој докторској дисертацији из 1975. године **Друштвено-економски узроци и последице старења пољопривредног становништва** (Livada, 1977:86-93).

Треба поменути и студију Љубише Митровића из 1970. године, **Огњишта која гасну, Истраживање о социјалним проблемима старачких домаћинстава и друштвеном положају остарелих на белопаланачком селу**. Студија је настала као прерађена верзија дипломског рада, којег је аутор одбранио на групи за социологију, Филозофског факултета у Београду. Предмет овог рада су старачка сеоска домаћинства а циљ је опис и објашњење узрока њиховог настанка, испитивање друштвеног положаја старих, њихових социјалних проблема као и могућности за њихово решавање (Митровић, 1970: 10)⁹.

У новије време одбраћене су две магистарске тезе из области Социологије које су се бавиле проблемом старог становништва али у урбаним срединама. Реч је о магистарској тези Славице Коматине

---

⁹ Митровић Љ. је прикупљао податке техником посматрања са учествовањем, анкетом, интервјуом и анализом садржаја. Истраживањем су обухваћена сва села општине Бела Паланка, укупно 46 села. Аутор је боравио одређено време у испитиваним селима и обавио анкетно испитивање са 277 старачких домаћинстава. Такође, са појединим испитаницима, вођен је интервју, најмање два интервјуа у сваком селу. Осим тога анализирана је различита документација здравственог центра, катастра и сл., и коришћени су подаци званичне статистике за испитивану општину. Карактеристично је да у Студији није приложен Упитник на основу кога је вршено анкетирање, као ни подсетник за интервју са старим становништвом.

„Старење становништва Београда“¹⁰ која је одбрањена на Економском факултету у Београду 2002. године и о магистарској тези Леле Милошевић **„Међугенерациска друштвена солидарност са старим људима“**¹¹ која је одбрањена 2006. године на Филозофском факултету у Нишу.

Студија **„Стари на селу и њихови социјални проблеми“** из 1980. године, настала је као резултат истраживања Института за социјалну политику из Београда.

Истраживање је, према ауторима, имало за циљ да унапреди социјални рад у сеоском подручју и да се село потпуније укључи у свеукупне социоекономске процесе и друштвена кретања Србије. Рад је фокусиран на утврђивање потреба старих на селу за одређеним врстама друштвене помоћи и на утврђивање потребних и могућих начина и облика друштвеног деловања на селу ради задовољења ових потреба. Истраживање је имало примењени карактер јер је требало да омогући израду конкретних програма и планова за друштвену акцију везаних за задовољење социјалних потреба старих на селу (Manojlović i saradnici, 1980: 6).

Радом се желело утврдити које су социјалне потребе старих на селу, који су досадашњи начини и облици друштвеног деловања у задовољавању тих потреба као и који су могући и потребни начини друштвеног деловања ради задовољавања социјалних потреба старих људи на селу и утицај старих особа на друштвену политику и праксу у области друштвене бриге о старима (Manojlović i saradnici, 1980: 6).

Подаци о старом становништву су прикупљани анкетним испитивањем 417 старих особа изабраних сеоских подручја и

---

¹⁰ Магистарска теза је објављена 2004. године. Истраживање обухвата градско језгро Београда. Ауторка је приступила проблему квалитативном методологијом користећи се у истраживању посматрањем и комбинацијом метода случаја са биографским методом. Емпиријске податке је прикупљала интервјуом на узорку који није репрезентативан. Наиме, интервју је обавила са укупно 15 испитаника, од тога 8 жена и 7 мушкараца чији се распон година креће од 29 до 92, (шест је старих испитаника). У Студији, такође, није приложена основа за разговор.

¹¹ Истраживањем се желео утврдити ниво солидарности, врсте и смер социјалне подршке у породици и изван ње. Испитано је 400 лица старости од 20 до 54 године, грађана Ниша, који имају у породици старије особе, без обзира да ли живе у заједници или не. Емпиријски подаци су прикупљани анкетом, путем скале породичне солидарности, Ликертове скале, интервјуа и непосредног посматрања.

анкетним испитивањем и интервјуисањем 147 представника локалне власти у испитиваним селима.

Емпиријско истраживање је обављено у 8 сеоских насеља Србије, током 1978. године. Истраживањем је испитано седам тематских целина: демографске и социоекономске карактеристике старих лица, њихово мишљење о условима живота у селу и о мерама потребним за побољшање тих услова, потребе остарелих особа за социјалном помоћи, оцена стања социјалне проблематике од стране представника локалне власти и центара за социјални рад као и њихове досадашње ангажованости у погледу решавања социјалних проблема старих.

Без обзира што се ради о истраживању из области социјалне политике, с обзиром на тему којом се бави, резултати оваквих истраживања могу бити од велике користи у социолошким анализама. Аутори студије су били упућени на социолошку литературу. У анализи карактеристика друштвено-економских промена и развоја села цитирани су С. Ливада, Ружа Фирст-Дилић, В. Милић, Р. Лукић, Ж. Ђорђевић, И. Горичар. У анализи карактеристика демографских промена цитира се Ружа Петровић, С. Шувар, Р. Борели, а у анализама животних услова и животних стандарда на селу, аутори студије се позивају на П. Марковића, М. Немањића и Б. Димковића. Аутор користи социолошка сазнања о основним друштвеним процесима и променама, и у складу са тим поставља и основни проблем, односно, проблем истраживања се сагледава у контексту ширих, глобалних друштвених промена и процеса.

Поред одређених методолошких недоследности и нејасноћа, ова Студија пружа корисне информације о појединим фазама истраживања. Аутори наглашавају да њихово истраживање полази од резултата социолошких истраживања али да тежиште у њиховом раду није на утврђивању друштвеног положаја старих на селу, већ на утврђивању потребних и могућих начина друштвеног деловања да се задовоље конкретне социјалне потребе које стари имају. Анкетно испитивање је обављано са старим особама и са представницима локалне власти и центрима за социјални рад, што омогућује да се стекне реалан увид у могућност применљивости добијених резултата.

Студија, **Стари сељаци, Студија о старачким пољопривредним домаћинствима у општини Нови Сад**, из 1994. године настала је из дела магистарске тезе, коју је ауторка Гордана Вуксановић, одбранила на Филозофском факултету у Београду.

Основни циљ истраживања „био је да се укаже на друштвену покретљивост пољопривредног становништва као главног чиниоца настанка старачких пољопривредних домаћинстава“. Ауторка је желела да утврди који су то чиниоци утицали да млађи чланови напусте своја, (родитељска), домаћинства с обзиром на близину градског центра (Vuksanović, 1994: 21). Под старачким пољопривредним домаћинствима ауторка подразумева она у којима лица заједно живе, стичу и троше добра стечена из пољопривреде а немају притом, чланове млађе од 60 година.

Истраживањем је обухваћено седам група проблема који са различитих аспеката расветљавају положај старих пољопривредника нудећи, притом, основне елементе који га детерминишу. Ауторка формулише основне претпоставке истраживања о свакој групи проблема на основу којих је реализовано истраживање а који одређују и структуру Упитника на основу којег су прикупљани подаци. Упитник садржи 60 питања која су подељена у следеће тематске целине: промене у структури домаћинства/породице, опремљеност газдинства и активност на њему, животни стандард, здравствена и социјална заштита, породични и међукомшијски односи и перцепција сопственог положаја (Vuksanović, 1994: 22-23).

Упитник на основу којег су прикупљани искуствени подаци, од укупно 60, има 57 питања отвореног типа, где су испитаници имали могућност да изнесу своја мишљења и ставове. На тај начин омогућена је целовита обухватност проблема у свим аспектима, што даје посебну вредност овом истраживању. Такође, ова врста питања прикладнија је старијим испитаницима који су често ослабљене концентрације и којима је напорно да слушају унапред понуђене одговоре.

Поред анализе емпиријских података добијених интервјуом са старим сељацима, коришћена је и анализирана различита документација и подаци појединих институција као и статистичка анализа података званичне статистике.

Истраживање је обављено 1990. године у селима општине Нови Сад. Истраживањем је обухваћено укупно 100 старачких пољопривредних домаћинстава. Адресе испитаника узете су на основу захтева старих лица за пореске олакшице на основу старости.

Студија у Прилогу садржи статистичке податке за општину Нови Сад као и Упитник на основу којег су прикупљани искуствени подаци. Такође су приложене и фотографије са терена чиме је визуелно илустрован живот старих пољопривредника.

Проблем старачких пољопривредних домаћинстава сагледан је у контексту глобалних друштвених прилика и демографских трендова уз уважавање локалних специфичности. На почетку студије је изнета анализа процеса деаграризације, њених етапа и последица, односно анализа појаве старачких домаћинстава у нашем друштву и показатеља старења пољопривредног становништва. На тај начин ауторка одређује теоријско-хипотетички оквир истраживања. Такође, дата је анализа структуре становништва општине Нови Сад: природни прираштај, миграције, старосно-полна структура, структура према активности и подаци о домаћинствима.

У погледу методологије истраживања, као и самих питања за прикупљање искуствених података, ова Студија је корисна за будућа истраживања као одређени методолошки орјентир, а са друге стране корисна је као грађа за компаративну анализу. Ауторка се бави овом темом на савремен начин и то је једна од ретких студија са овом тематиком новијег датума.

Студија ***Положај старих лица на територији општине Чајетина***, објављена 2001. године, настала је као резултат емпиријског истраживања кога је обавила Истраживачка секција школе Средњег усмереног образовања у Чајетини током три године а које је завршено 1984. године.

Значај овог истраживања није у његовом методолошком доприносу већ у вредности која произлази из чињенице да је у питању рад ученика, средњошколаца, који су заједно са својим професором социологије, активно учествовали у целокупном истраживачком процесу.

Основни циљ истраживања је утврђивање положаја старих лица у општини Чајетина, односно, утврђивање броја, структуре,

типа и економског положаја домаћинства у којима живе лица старија од 65 година, утврђивање односа млађе, средовечне и старије генерације, као и утврђивање структуре и приоритета потреба старијих лица и њихових ставова о облицима друштвене заштите старих грађана (Гавриловић и сарадници, 2001: 14).

Положај старих лица у општини Чајетина посматран је у односу на тип домаћинства, његове економске моћи и квалитет живљења, а у склопу глобалних друштвених процеса и локалних специфичности (степен развијености општине, структуре привредних делатности, демографских кретања).

У дефинисању основних појмова у овом истраживању проблематична је дефиниција старачког домаћинства. Под старачким домаћинствима аутори подразумевају „свако домаћинство које међу својим члановима има најмање једно старо лице“ (Гавриловић и сарадници, 2001: 13). Погрешно почетно дефинисање основних појмова истраживања доводи у питање и саме његове резултате.

Под старим лицем аутори подразумевају лице старо 65 и више година. У истраживању су домаћинства подељена на самохрана старачка (где стара лица живе сама у домаћинству јер немају наследника, или су они трајно удаљени и не воде бригу о њима), непотпуно обезбеђена (где стара лица живе сама а имају потомке који живе одвојено и на одређен начин воде бригу о њима) и на обезбеђена домаћинства (где стара лица живе заједно са својим потомцима) (Гавриловић и сарадници, 2001: 13).

Истраживањем су обухваћена сва села општине Чајетина, односно, укупно 19 села. Прикупљање искуствених података обављено је путем: пописа домаћинства у којима живе лица стара 65 или више година и њихових основних обележја, анкетног испитивања млађе и средње генерације, 100 испитаника узраста од 13 до 19 година и 100 испитаника од 35 до 50 година и стандардизованог интервјуа са старим лицима (100 интервјуа), (Гавриловић и сарадници, 2001: 7-19).

Као што се може приметити, овде постоји и проблем у узорку испитиваног становништа с обзиром на то да је у истраживању које са бави анализом положаја старог становништва у узорку двоструко више заступљено становништво млађе старосне категорије.

Аутори наглашавају да приликом истраживања нису наишли на одговарајуће разумевање и сарадњу одређених надлежних лица од којих су требали да добију податке везане за привредни развој општине. Дата је такође, и анализа старосне структуре општине. Аутори на крају Студије нуде предлог мера и активности за побољшање положаја старог становништва.

Треба узети у обзир да је ово рад ученика средњошколаца па је и сама заинтересованост за ову проблематику похвална а нарочито труд, време и ентузијазам који су уложени у овај рад. Руководилац у предговору говори о недостатку финансијске и стручне помоћи за реализацију истраживања, као и о отежавајућем географском положају села општине Чајетина. Такође, говори и о проблему друштвеног окружења истраживања, односно, положају у коме су се ученици истраживачи често налазили док су прикупљали податке (привођење, саслушање ученика у полицији и сл.), (Гавриловић и сарадници, 2001: 6).

Оксфордски Универзитет је 2001. год. основао Институт за старење који се бави интердисциплинарним истраживањем импликација старења популације развијених и земаља у развоју. Тим стручњака различитих научних дисциплина баве се старењем популације, активним старењем, питањем старосне дискриминације, међугенерациским односима, породицом, локалном заједницом, питањем социјалне и здравствене заштите износећи своје ставове и резултате истраживања у публикацијама: *Working Papers*, у којима се објављују академски чланци, *Oxford Briefings* са достигнућима политике и истраживања, *Research reports* истраживачка достигнућа у овој области и *Ageing Horizons* који се бави прегледом постојећих анализа и истраживањима будуће политике друштва које је све старије.¹²

Овакав, мултидисциплинаран приступ теми старости и старења, је једини који може дати добре резултате и којим се може превазићи једностраност у схватању овог феномена. Социолошки приступ проблему старења становништва мора обухватати глобалне демографске трендове, културно-историјски контекст у коме је проблем смештен, економско стање друштва, ниво развоја социјалне и здравствене заштите, пензиони систем и промене

---

¹² Сајт Оксфордског Института за старење: www.ageing.ox.ac.uk

породичних и међугенерациских односа, улоге и положаја које старији имају унутар породице, локалне заједнице и друштва уопште.

Глобални феномен старења друштва ствара све већу потребу да се ова појава и њене последице више истраже и објасне. Стално се наглашава ***значај квалитетних информација без којих не може да се направе адекватни програми за подршку депривираних друштвених група, каква је старија популација.*** Ове информације морају да се односе на дубље проблеме који нису обухваћени стандардним статистичким подацима који имају методолошких недостатака. Ово посебно важи за земље у транзицији (Kreager, 2006: 24-25).

2.

ДЕМОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ДРУШТВА

2.1.

ПОКАЗАТЕЉИ СТАРЕЊА СЕОСКОГ СТАНОВНИШТВА

Демографски подаци из последњег Пописа становништва (2002. год.) указују нам да је процес старења давно почео да захвата наше друштво које сада спада међу најстарија у свету.

У последњих 50 година број становника расте, осим у периоду између пописа становништва 1991-2002, када је смањен, што се може објаснити ратном и кризном ситуацијом у којој се налазило наше друштво и великим бројем емиграција у иностранство (Таб. 1).

Табела 1: Упоредни преглед броја становника 1948-2002

Регион	Број становника по методологији ранијих пописа							По методологији пописа из 2002. год	
	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002	1991	2002
Република Србија	5794837	6162321	6678247	7202915	7729246	7822795	7893125	7576837	7498001
Централна Србија	4154238	4463681	4823276	5250355	5694464	5808906	5794346	5606642	5466009
Војводина	1640599	1698640	1854971	1952560	2034782	2013889	2098779	1970195	2031992

Извор: Попис становништва, домаћинстава и станова у 2002., Становништво, (2004), Упоредни преглед становника 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, Подаци по насељима, Републички завод за статистику, Београд

У табели 2 приказана је старосна структура становништва Србије по последњем попису. Становништво је приказано по групама и процентуалном учешћу појединих старосних група у укупном броју становника, подељено према полу и по регионима.

Уколико посматрамо полну дистрибуцију становништва може се запазити да је однос полова повезан са старосним групама. У млађим старосним групама **од 0 до 39** више је мушкараца него

жена, док у старосном интервалу од 40 и више година имамо бројчану предност женског становништва која расте са повећањем старосних група, па тако у групи од 80 и више година, разлика у односу на нивоу Републике износи 38.837 у корист женског пола.

Табела 2: Старосна структура становништва Србије

Године/пол		Република Србија		Централна Србија		Војводина	
0-19	Укупно	1.672,421	22.3	1.212,430	22.2	459.991	22.6
	Мушко	857 616		621 914		235 702	
	Женско	814 805		590 516		224 289	
20-39	Укупно	1.979,451	26.4	1.433,543	26.2	545.908	26.9
	Мушко	992 973		716 743		276 230	
	Женско	986 478		716 800		269 678	
40-64	Укупно	2.557,703	34.2	1.855,357	33.9	702.346	34.6
	Мушко	1 248 393		783 399		315 994	
	Женско	1 309 310		949 958		359 352	
65-79	Укупно	1.095,028	14.6	819.017	15.1	276.011	13.6
	Мушко	471 310		358 138		113 172	
	Женско	623 178		460 879		162 839	
80 и више	Укупно	145.477	1.9	106.303	1.9	39.174	1.9
	Мушко	53 320		40 528		12 792	
	Женско	92 157		65 775		26 382	
Непознато	Укупно	47.921	0.6	39.359	0.7	8.562	0.4
	Мушко	22 318		18 266		4 052	
	Женско	25 603		21 093		4 510	
Укупно становника		7.498,001	100	5.466,009	100	2.031,992	100

Обрачун аутора на основу података из: Попис становништва, домаћинства и станова у 2002., Становништво, (2003), Пол и старост, Подаци по насељима, Републички завод за статистику, Београд

Посматрано по регионима може се запазити да је Централна Србија у нешто неповољнијем положају што се тиче старосне структуре. Ради се о мањим процентуалним разликама, али су оне ипак присутне. Наиме, Централна Србија има 1.5% више старих од 65 до 79 година и 0.7% мање становништва од 40 до 64 година него Војводина.

У табели 3 приказани су различити критеријуми за одређивање демографске старости. Подаци за Србију, анализирани су према датим критеријумима, како би се дошло до показатеља стадијума демографске старости нашег друштва.

Табела 3: Стадијуми демографске старости и критеријуми за њихово одређивање

Стадијуми старости	Индикатори демографске старости				
	Просечна старост	Млади до 20 (%)	Млађи од 40 (%)	Стари 60+ (%)	Индекс старења
1. рана демографска младост	до 20	58+	85+	до 4	до 0,07
2. демографска младост	20-25	50-58	75-85	4-7	0,07-0,14
3. демографска зрелост	25-30	40-50	65-75	7-11	0,14-0,28
4. праг демографске старости	30-35	30-40	58-65	11-15	0,28-0,50
5. демографска старост	35-40	24-30	52-58	15-20	0,50-0,83
6. дубока демографска старост	40-43	20-24	45-52	20-25	0,83-1,25
7. најдубља демографска старост	43+	до 20	до 45	25+	1,25+

Извор: Radivojević, B. et al. (1995:168), Penev, G. (2006:42), према Vobić, (2007:158)

- Према класификацији УН-а, могу се разликовати **три типа становништва према критеријуму удела старог становништва** (65 и више година) у укупном становништву:
  - *младо становништво* – у коме удео старих износи 4% и мање
  - *зрело становништво* – у коме удео старијих износи од 4% до 7% и
  - *старо становништво* – у коме удео старих 65 и више година износи **више од 7%**, (UN, 1956, према Wertheimer-Baletić, 1973: 210).

За Србију овај податак износи **16.5%**, што указује на то да се ради о демографски старом становништву. Више од половине старих у Србији, (52.4%), живи у насељима која су у статистици одређена као „остала“, неградска насеља, дакле у руралним подручјима (Таб. 4).

Табела 4: Становништво старо 65 и више година према типу насеља

Тип насеља	Република Србија		Централна Србија		Војводина	
	број	%	број	%	број	%
Градска	590.099	47.6	423.636	45.8	166.460	52.8
Остала	650.406	52.4	501.684	54.2	148.722	47.2
Укупно	1.240.505	100	925.320	100	315.185	100
Укупно становника	7.498,001		5.466,009		2.031,992	

Обрачун аутора на основу података из: Попис становништва, домаћинства и станова у 2002., Становништво, (2003), Пол и старост, Подаци по насељима, Републички завод за статистику, Београд

Посматрано по регионима, Војводина има нешто мање старог становништва у односу на Централну Србију, и они чине 15.5%

укупног становништва Војводине, а више од половине из ове групе (52.8%) живе у градовима. У Централној Србији 16.9% од укупног становништва чине стари 65 и више година и има их више у руралним подручјима, односно неградским насељима.

- **Просечна старост** – по овом критеријуму, неко друштво је на прагу демографске старости уколико је становништво просечно старо 30 до 35 година.

Као што се може видети у табели 5, Република Србија је са просеком година **40.2** ушла у **дубоку демографску старост**, што се нарочито односи на женски пол. Војводина, због разлике од само 0.2 године, још увек није зашла у дубоку демографску старост. Просечна старост жена у Војводини је већа за три године од старости становништва мушког пола.

Табела 5: Просечна старост становништва према регионима, полу и типу насеља

Тип насеља	Пол	Република Србија	Централна Србија	Војводина
Укупно	Укупно	40.2	40.4	39.8
	Мушко	39.0	39.2	38.3
	Женско	41.5	41.5	41.3
Градска	Укупно	39.2	39.1	39.5
	Мушко	38.0	38.0	38.0
	Женско	40.4	40.2	41.0
Остала	Укупно	41.6	42.1	40.2
	Мушко	40.2	40.8	38.6
	Женско	42.9	43.3	41.7

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у 2002., Становништво, (2003), Пол и старост, Подаци по насељима, Републички завод за статистику, Београд

- Индекс старења представља **однос популације старе 60 и више година са популацијом старом до 19 година**

$$I_s = P_{60} / P_{0-19}$$

Гранична вредност је 0.5, а старе су оне популације којима је индекс старења достигао и премашио ту вредност (Вобић, 2007:158).

Подаци за Р. Србију: старих 60 и више година има укупно 1.684,289, односно они чине 22.5% укупног становништва Србије. Индекс старења износи **1**, што је знак **дубоке демографске старости** која се приближава најдубљој демографској старости.

Индекс старења може се посматрати и као **однос старих 65 и више година са популацијом старом до 15 година**, где гранична вредност изнад 400 указује на веома стару популацију (Vuksanović, 1994: 12).

$$I_s = \frac{P_{65+}}{P_{0-15}} \times 1000$$

Као што се може видети у табели 6, где су приказани индекси старења Србије, у питању је веома стара популација, нарочито у Централној Србији.

Табела 6: Индекс старења становништва

	Република Србија	Централна Србија	Војводина
Индекс старења	1054.16	1082.8	978.18

Обрачун аутора на основу података из: Попис становништва, домаћинства и станова у 2002., Становништво, (2003), Пол и старост, Подаци по насељима, Републички завод за статистику, Београд

- **Уколико лица старија од 60 година чине више од 11% укупне популације**, таква популација је на прагу демографске старости – у нашој земљи овај проценат износи **22.5%**, што значи да је наше друштво у стадијуму **дубоке демографске старости**.
- Старење је узело маха **ако је становништво од 0 до 19 година испод 30%** у укупном становништву.

У табели 7 су дати подаци о учешћу ове популације у укупном броју који су још један од показатеља старења, нарочито у сеоским насељима у Централној Србији. Са учешћем ове популације од 22.3%, наше становништво се и по овом критеријуму налази у стадијуму **дубоке демографске старости**.

Табела 7: Учешће становништва 0-19 година у укупном броју становника

Тип насеља	Република Србија	Централна Србија	Војводина
Укупно	1.672.421 (22.34%)	1.212.430 (22.18%)	459.991 (22.63%)
Градска	949.879 (22.47%)	693.753 (22.57%)	256.126 (22.22%)
Остала	722.542 (22.08%)	518.677 (21.68%)	203.865 (23.17%)

Обрачун аутора на основу података из: Попис становништва, домаћинства и станова у 2002., Становништво, (2003), Пол и старост, Подаци по насељима, Републички завод за статистику, Београд

- Један од показатеља демографског старења је и ако **број становника од 0 до 39 није већи од 65%**.

За Републику Србију учешће ове популације у укупном броју је **48.7%**, што је, такође, показатељ **дубоке демографске старости**.

Према свим наведеним критеријумима наше становништво се налази у **демографском стадијуму дубоке демографске старости**.

Сенилизација у нашем друштву је **нарочито изражена у руралним подручјима** где се ова појава везује за урбанизацију и индустријализацију наших руралних области и механичко кретање становника.

Занимљив индикатор је и **стопа зависности** која представља однос радно способног и старог становништва, односно процентуално учешће издржаваних у односу на потенцијално радно активне (Јакич-Козарчанин, 2003: 42).

$$\frac{P_{60+}}{P_{15-59}} \times 100$$

Табела 8: Стопа зависности радно способног и старог становништва према региону и типу насеља

Тип насеља	Република Србија	Централна Србија	Војводина
Укупно	36.7	37.6	34.4
Градска	30.5	30	31.8
Остала	45.7	48.6	38.1

Обрачун аутора на основу података из: Попис становништва, домаћинства и станова у 2002., Становништво, (2003), Пол и старост, Подаци по насељима, Републички завод за статистику, Београд

Стопа зависности је мања у градским, него у „осталим“, сеоским насељима. Најбоља ситуација је у градским насељима Централне Србије, док је најнеповољнија у њеним осталим насељима, где стопа зависности износи 48.6. У Војводини је нешто повољнија ситуација, с тим што је у градовима највише (31.8%) издржаваних у односу на радно способно становништво.

2.2.

ПОСЛЕДИЦЕ СТАРЕЊА СЕОСКОГ СТАНОВНИШТВА

„Град је фаворизован још од социјализма а село је запостављено.“¹³

(м., 70, вишегенерацијска породица)

*„Село је најјачи фундамент за државу. А село је уништено. Сада има пуно
пустијех села.“ (м., 87, брачна заједница)*

*„Самоћа, пусто село, више старих напуштених кућа. Препуштени самци
сами себи, деца их слабо обиђу и брину. Слабе пензије“*

(м., 72, брачна заједница)

„Сви су нас отписали!“

(ж., 71, вишегенерацијска породица)

Процес старења сеоског становништва или сенилизација, је код нас повезан не само са **продужавањем животног века** и **побољшањем квалитета живота**, већ је пре свега повезан са **демографским пражњењем села изазваним миграцијама млађег становништва на релацији село-град**.

Последице старења сеоског, нарочито пољопривредног становништва су бројне. Неки аутори, (Ливада, према Манојловић, 1980: 16) посебно истичу пад биолошке и социјалне репродукције, диспропорцију полних група, измену старосних структура, посебно активног пољопривредног становништва, смањење просечног броја чланова домаћинства, замирање економског и друштвеног живота и депопулационе тенденције сеоских насеља.

Ове промене у нашем селу су настале услед наравномерног и наглог деловања глобалних модернизацијских процеса урбанизације и индустријализације, педесетих година прошлог века, које су, изразито руралном друштву, какво је било наше, оставиле дубоке проблеме који су и сад актуелни¹⁴.

---

¹³ Сви наведени одговори у тексту су аутентични одговори испитаника, без обзира на граматичку неисправност или језичку нејасноћу.

¹⁴ О овим проблемима се у социологији, као о алармантним, говорило још почетком седамдесетих година прошлог века: „Додуше проблем је тек у минулој деценији показао своју екстремну друштвену трауматичност, након што је у петнаестак поратних година аграрна политика у спречи са социјалном политиком дословно изгонила сеоско становништво из села и из пољопривреде. Социолози су у почетку називали проблеме старења сеоске популације (*аутор се овде позива на рад П. Марковића из 1963. године – М.М*); само неколико година касније они су

Деаграризација је један од развојних, модернизацијских друштвених процеса којим су наша села нагло и неравномерно захваћена у периоду после Другог светског рата, а у директној је вези са старењем сеоског становништва. Огледа се у слабљењу зависности привреде и становништва од рада на земљи, напуштању пољопривреде и запошљавању у другим делатностима. Бављење пољопривредом није више основни извор прихода сеоског становништва, већ представља споредну делатност. Примарни извор прихода чине непољопривредне делатности. У почетку је то био, у првом реду, рад у индустрији.

На нашим просторима се овај процес, у периоду од ослобођења од турске власти до Другог светског рата, одвијао доста спорије у односу на друге, развијеније европске земље¹⁵. Степен

драматичније наглашавали тај проблем (*аутор се позива на рад С. Ливаде из 1966. године – М.М.*), а данас га већ сматрају друштвено-патолошким (*аутор се позива на радове више аутора из 1970. године – М.М.*). Објективна ситуација на селу оправдава ове вапаје“ (Ђурић, 1972: 51). О показатељима старења руралних подручја данас, према подацима последња два пописа, видети: Чобановић, Петровић, 2003.

¹⁵ Традиционална структура српског, изразито сељачког друштва, се од ослобођења од Турске власти (1815. год.), стицања политичке самосталности, (1833. год.), и након ослобођења српског сељаштва укидањем турског феудалног система (Хатишерифом из 1830. год.) веома споро мењала. Први и други Балкански рат, као и Први светски рат су кочили модернизацијске токове српског друштва и успоравали процесе индустријализације. Модернизацијски пут српског друштва у периоду од 1815. до 1941. године, према Чалић Мари-Жанин, обележавају: (1) недостатак свеобухватне реформе друштва после ослобођења у 19. веку (због система породичне привреде, институционализације приватног власништва које је довело до уситњавањаседа, аспурдног проглашења слободе заната а затим забране продаје занатских производа); (2) рано ступање у брак и велики демографски раст становништва (оснивање породице је било друштвено прихватљиво иако није постојало довољно економских средстава за њено изражавање, што је довело до аграрне пренасељености); (3) пропуштена је прилика за аграрну револуцију (недовољна запосленост, застој пољопривредне производње и појава сиромаштва кочила су три значајна подстицаја за индустријализацију – потрошња је била мала, разноврсност и специјализација у садњи култура су споро напредовале а ниска продуктивност у пољопривреди створила је вишак незапослених); (4) радна снага је била везана за пољопривреду; (5) очување сеоске породичне привреде која се прилагођавала промењеним захтевима за приходом; (6) слаби раст непољопривредног сектора и структурне неусаглашености на тржишту рада; (7) протоиндустријски занатски крајеви имали су мали значај за индустријализацију; (8) индустрија је више

индустријског развоја код нас био је низак и није успео да аспорбује вишкове пољопривредног становништва. Тако је, у овом периоду, најизраженији проблем био аграрна пренасељеност пре свега због повећане густине насељености, јер се у периоду од 1834. до 1910. године број српског становништва утростручио, због повећане стопе рађања и смањене смртности¹⁶. Процес деаграризације је у то време већ захватио наше друштво, али знатно спорије него земље западне Европе. Према подацима из 1931. године, око 9% становника Србије је припадало привредном сектору индустрије и заната, док је учешће пољопривредног становништва износило 76% (Чалић, 2004:399). Без обзира на то што се број становника који живи у градовима од 1884. до 1910. готово удвостручио а до 1931. утростручио, доминирало је сеоско становништво па је тако, 1910. године учешће градске популације у укупном становништву износило 13.2% (Исто: 183). Сељаци који су долазили у градове у потрази за послом, тешко су га проналазили и правили су велики притисак на капацитете радне снаге. Године 1938., Србија је имала 3.7 милиона становника, и 718 фабрика које су обезбеђивале 55025 радних места (Исто, 398). Претпоставља се да је 1929. године 15% до 20% радно способног пољопривредног становништва прешло на друге облике привређивања. Такође, да је 1934. године најмање 37.000 а 1938. године, 101.000 незапослених без реалних изгледа за запослење било пореклом из сиромашног сељачког слоја (Исто, 352). Сведочења из тог времена показују „...да се сељак не враћа у село и кад остане без посла у граду. Он је кренуо из села са великим самопоуздањем. Рачунао је да ће се вратити у село пун новаца, онако како су се некад враћали из Америке са доларима, златним зубима и дебелим ланчевима на сату. У граду га је, међутим, место златног

произилазила из занатства; (9) недостајале су структурне претпоставке да би се путем извоза изазвао позитиван ефекат за прераду сировина; (10) препрека развоју били су структурни проблеми (недостатак капитала, зависност од страног капитала, низак ниво потрошње на селу, недовољно квалификована радна снага, недовољно предузетништва, лоша инфраструктура); (11) пропусти државе у погледу друштвене реформе, образовне и социјалне политике; (12) у процесу развоја је иностранство имало много већу улогу од државе (не само у снабдевању капиталом већ и стварањем предузетничке класе и техничке интелигенције), (2004: 417-429)

¹⁶ Према тадашњим статистичким подацима, 1834. је на једном km² било је 17.9 особа док је 1910. године било 60.3 особе (према Чалић, 2004: 76).

рудника, дочекала гладна надница и дуго радно време. И кад доживи неуспех, он почиње да губи веру у себе. Онда му је тешко да се врати кући у село празних руку – под очински кров, на терет заједнице којој није ништа допринео.“ (Билбија, Тадић, 1937, према Чалић, 2004:377)

Од 1945. године, процес деаграризације се нагло убрзава¹⁷, што утиче на број пољопривредног становништва које са учешћем од 73% у укупном становништву 1948. године, опада на 19% у 1981. години (Митровић, 1999: 152). За Војводину ови подаци за 1948. годину износе 62.2%, у 1981. години број пољопривредног становништва опада на 19.9%, 1991. године на 13.7%, док се 2002. године учешће пољопривредног у укупном становништву своди на 10.6% (Чобановић, Петровић, 2006:335). Према Митровићу, за овакве промене САД-у и Шведској је било потребно 90 година а Данској око 130 година (Митровић, 1999: 152).

Показатељ деаграризације је смањење броја пољопривредних домаћинстава, пораст броја мешовитих тј. домаћинстава која приходе стичу истовремено из пољопривредне и непољопривредне делатности, као и појава домаћинстава без радне снаге. С обзиром на то да су непољопривредна занимања проналажена у градовима, овај процес подмладио је градску а остарио сеоску популацију. Такође, на селу су остали да живе и раде, радници полутани, (сељаци-радници), стварајући на тај начин мешовита домаћинства, али и одређен број радника чисто

---

¹⁷ Ауторке З. Закић и Ж. Стојановић наводе димензије дуалности унутар наше аграрне политике које је садржао модел индустријализације у периоду после Другог светског рата, а које су се огледале кроз: „(1) неконтролисани егзодус на релацијама село-град који је успорио успешни прелазак пољопривреде у вишу фазу развоја, односно претварање аграрног у развијено друштво; (2) трајна опсесија „индустријализацијом“ која је потенцирала дуални развој примарног и прерађивачког сегмента унутар савременог агрокомплекса; (3) упорно инсистирање на подруштљавању основних фактора пољопривредне производње, које је за резултат имало стварање оаза модерне пољопривреде у мору примитивне сељачке економије; (4) дуготрајно онемогућавање сељака, помоћу подржављења задруга, да се пословно организују преко ових, традиционално-усвојених као својих организација; (5) недостатак јединствене производне стратегије базиране на компаративним предностима свих сегмената унутар агрокомплекса“ (Zakić, Stojanović, 2008: 221, 222).

непољопривредних занимања¹⁸. У периоду између два последња пописа, учешће активних пољопривредника у укупном броју чланова на породичним газдинствима у Србији, смањено се са 22.9% на 17.9% (Вожић, Bogdanov, 2005:88), док је, према последњем попису, 27.8% газдинстава чији су чланови активни ван свог газдинства¹⁹.

За старење пољопривредног становнишва је карактеристична његова повезаност са степеном друштвено-економске развијености појединих подручја: пољопривредници мање развијених подручја су млађи од пољопривредника из развијених подручја. Карактеристично је, такође, да је пољопривредно становништво старије од непољопривредног (Vuksanović, 1994: 9-19). Све је већи број старачких пољопривредних газдинстава чији је основни узрок настанка управо излазак млађих чланова из домаћинства а последице су бројне (Вуксановић, 1991).

У табелама 9 и 10 може се видети каква је старосна структура газдинстава у Србији према Попису из 2002. године.

Табела 9: Старосне групе чланова газдинстава и газдинства према извору прихода

ГАЗДИНСТВА	До 14 год	15-27	28-49	50-64	65+ год.	Непознато	УКУПНО
Пољопривредна	62.564 (18.8%)	61.570 (15.9%)	111.344 (16.3%)	95.983 (17.9%)	92.672 (15.9%)	3.174 (19.8%)	427.307 (16.8%)
Непољопривредна	179.461 (54%)	224.536 (58.1%)	395.414 (57.7%)	320.623 (59.9%)	358.262 (61.6%)	8.204 (51.3%)	1.486.500 (58.6%)
Мешовита	83.597 (25.2%)	93.806 (24.3%)	170.102 (24.8%)	112.217 (21%)	111.438 (19.2%)	3.848 (24.1%)	575.008 (22.7%)
Без прихода	6.306 (2%)	6.229 (1.7%)	8.356 (1.2%)	6.471 (1.2%)	19.431 (3.3%)	770 (4.8%)	47.563 (1.9%)
УКУПНО	331.928 (100%)	386.141 (100%)	685.216 (100%)	535.294 (100%)	581.803 (100%)	15.996 (100%)	2.536.378 (100%)

Обрачун аутора на основу података из: Попис становништва, домаћинства и станова у 2002., Пољопривреда, (2004), Чланови газдинстава према старости, школској спреми и станови, Подаци по општинама, Републички завод за статистику, Београд

Приметна је доминација чланова непољопривредних газдинстава који чине 58.6% укупног броја чланова газдинстава, док је 16.8% чланова чисто пољопривредних газдинстава (Таб. 9). Овај податак такође указује на деаграризацију будући да је наше

¹⁸ О мешовитим домаћинствима/газдинствима, опширније у: Костић, 1955; Вуксановић, Томић, 1996.

¹⁹ У Војводини је 14.3% газдинстава са индивидуалним пољопривредницима док је 32.2% газдинстава чији су чланови активни ван својих газдинстава.

друштво још увек рурално, односно, да је у нашој земљи 85% површине рурално и да је 55% руралног становништва²⁰.

Табела 10: Чланови газдинстава према старости и типу газдинства

ГАЗДИНСТВА	До 14 год	15-27	28-49	50-64	65+ год.	Непознато	УКУПНО
Пољопривредна	62.564 (14.6%)	61.570 (14.4%)	111.344 (26.1%)	95.983 (22.5%)	92.672 (21.7%)	3.174 (0.7%)	427.307 (100%)
Непољопривредна	179.461 (12.1%)	224.536 (15.1%)	395.414 (26.6%)	320.623 (21.6%)	358.262 (24.1%)	8.204 (0.5%)	1.486.500 (100%)
Мешовита	83.597 (14.5%)	93.806 (16.3%)	170.102 (29.6%)	112.217 (19.5%)	111.438 (19.4%)	3.848 (0.7%)	575.008 (100%)
Без прихода	6.306 (13.2%)	6.229 (13.1%)	8.356 (17.6%)	6.471 (13.6%)	19.431 (40.9%)	770 (1.6%)	47.563 (100%)
УКУПНО	331.928 (13.1%)	386.141 (15.2%)	685.216 (27%)	535.294 (21.1%)	581.803 (22.9%)	15.996 (0.7%)	2.536.378 (100%)

Обрачун аутора на основу података из: Попис становништва, домаћинства и станова у 2002., Пољопривреда, (2004), Чланови газдинстава према старости, школској спреми и станови, Подаци по општинама, Републички завод за статистику, Београд

Када се посматра старосна структура чланова газдинстава, уочава се неповољна ситуација у пољопривредним газдинствима, с обзиром на то да 21.7% чланова газдинства има 65 и више година, а 14.6% чланова старих до 14 година. Нешто повољнија, али и даље неповољна, је ситуација у мешовитим газдинствима, где чланови стари 65 и више година чине 19.4% (Таб. 10).

Деаграризација неког друштва се може мерити преко **коэффициента деаграризације** којим се посматра учешће пољопривредног у укупном становништву између последњег и претходног пописа становништва.²¹

Овај показатељ се креће од 0.00 када деаграризација не постоји, (односно, када није измењена сразмера пољопривредног становништва у укупном становништу у односу на претходни попис), до 1.00, када је у односу на претходни период

²⁰ Посматрано према критеријумима Организације за економски развој и сарадњу, OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development), по којима су руралне области општине са густином насељености испод 150 становника по km² (План стратегије руралног развоја, 2009-2013, 2009: 2)

²¹ Коэффициент деаграризације представља следећи однос (Petrović, Krneta, Bolčić, 1981: 68):

1- Пољоп стан. 2002 : Пољоп. стан. 1991
Укупно стан. 2002 Укупно стан.1991

пољопривредно становништво ишчезло. Коефицијент деаграризације је на нивоу Републике Србије изражен и износи 0.371. Треба узети у обзир да се овде посматра однос последњих пописа а да је и пре 1991. године овај проблем био веома актуелан (Petrović, Kukić, Đurđev, 1981).

Слика 1: Напуштена кућа у Р. Тополовцу

Слика 2: Срушена котарка у Орловату

Извор: Фото документација са терена Марице Миладиновић

Депопулациони процеси су још једна изражена карактеристика нашег села, која се огледа у смањењу броја сеоског становништва. Депопулација села са једне стране доводи до девастације сеоских простора, запуштања природних и других вредних потенцијала, продужавања радног века остарелог сеоског становништва до крајњих физичких граница, док са друге стране појачава притисак на ограничене капацитете градова.

Према последњем попису у Србији, а нарочито у централном делу, све је више малих, такозваних патуљастих насеља. Свако шесто село има мање од 100 становника (Stevanović, Jelić, Jovanović, 2005; 51). Чак 190 села нема више ниједног становника. У односу на попис становништва из 1991. године, према последњем попису је у 80% села дошло је до смањења броја становника, а број пољопривредних газдинстава је смањен за 20%. У Србији је данас око 40.000 напуштених кућа, близу милион хектара неузораних њива и више од 30.000 празних објеката за стоку (Pejanović, Njegovan, Tica, 2007: 42).

Негативне последице процеса депопулације нарочито се одражавају на друштвену групу старијих, посебно старих

пољопривредника. Поред проблема који погађају све пољопривреднике а произилазе из неефикасне аграрне политике, несигурног тржишта и цена пољопривредних производа, положај старих постаје додатно сложенији одласком младих чиме економски, социјални и културни живот у насељима постаје све сиромашнији, земља необрађена а они незаштићени и несигурни, што доприноси њиховом психофизичком пропадању.

3.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Приликом истраживања старог становништва у руралним срединама треба узети у обзир све карактеристике друштвеног контекста у оквиру којег живи и делује испитивана друштвена група. Онако како одређена друштвена група обликује и ствара друштвено окружење, тако и друштвено окружење детерминише положај те групе и њену улогу у друштвеној средини.

У проучавању друштвене групе старих у селу, неопходно је укључити све детерминанте сеоског начина живота. Дакле, како однос села са глобалним друштвом и глобалног друштва са селом, тако и унутрашњи односи и процеси локалне заједнице. Село се посматра као део глобалног друштва и социјалног система али и као сложена, структурисана и динамичка целина где су елементи те структуре препознатљиви, и сами за себе се посматрају и третирају као руралне чињенице које су у различитим и променљивим односима (Стојанов, 2004: 117).

За искуствено проучавање било које друштвене групе веома је битно да се одаберу одговарајући показатељи друштвеног положаја, у овом случају старог сеоског становништва.

У разговору са старим сеоским становништвом треба водити рачуна да се добро објасне циљеви и сврха неког научног истраживања и, уколико га има, његова практична применљивост. Уколико прихватимо Џанкерову поделу научних искуствених обавештења на јавна, поверљива, тајна и приватна (Milić, 1996: 407), битно је да истраживач добро познаје средину у коју је дошао јер ови појмови немају иста значења код градског и сеоског становништва, нарочито код старије популације. Истраживач мора бити добро обавештен о друштвено-културним карактеристикама краја у који је дошао и да поштује и разуме друштвене норме средине у којој се налази (Milić, 1996: 463-465). Милић, такође, наглашава да се, у проучавању одређене друштвене појаве или у овом случају друштвене групе, требају уважити и специфичности

локалне сеоске заједнице као оквира у коме се одвијају непосредни друштвени односи али и као оквира у коме се развијају и делују различите друштвене установе и организације било да су настале као производ деловања саме заједнице било да су оне настале под утицајем чинилаца који делују из глобалног друштва. Утицаји који делују на сеоску заједницу из глобалног друштва, преламају се кроз њену друштвену структуру, стање и традицију, тако да се према различитим културним, (и не само културним), утицајима сеоске заједнице понашају веома селективно, а од степена развоја зависи у ком ће обиму асимилирати а у ком трансформисати/деформисати одређене утицаје (Milić, 1957).

3.1.

ПРЕДМЕТ, ЦИЉ И МЕТОДОЛОШКИ ПОСТУПЦИ У ЕМПИРИЈСКОМ ИСТРАЖИВАЊУ

Предмет истраживања је старо становништво које живи у руралним подручјима. Под старом²² се подразумева популација старости 65 и више година. Предмет истраживања је проучаван у контексту глобалних, модернизацијских, друштвених процеса и односа, као и уз уважавање локалних специфичности.

Основни циљ истраживања је утврђивање квалитета и начина живота старог сеоског становништва, њиховог положаја у породици, локалној заједници и у друштву и мера којим се њихов положај може побољшати. Овај циљ је остварен кроз утврђивање проблема са којима се стари у селу суочавају, кроз испитивање да ли њихово окружење, како у породици тако и у локалној заједници и одговарајућим институцијама, осигуравају и омогућавају активну старост, као и основну негу, здравствену заштиту и потребну помоћ. Овај циљ је остварен путем ужих циљева:

- **идентификације и препознавања конкретних потреба** старог сеоског становништва, тј. упознавања са њиховим друштвено-економским и социјалним проблемима и потребама,
- **испитивања могућности да се те потребе задовоље у датом локалним сеоским заједницама,**
- **предлог мера за побољшање могућности задовољења њихових основних социјалних потреба у датом окружењу.**

Емпиријско истраживање положаја старог сеоског становништва у локалним заједницама реализовано је прикупљањем и анализом релевантних, објективних и систематичних података о начину и квалитету живота старог сеоског становништва Средњег Баната, као и о положају који имају у

---

²² У скорије време се у геронтолошкој литератури и литератури других сродних дисциплина преферира израз „старији“ како би се избегле неке негативне конотације везане за израз стар.

породици, локалној заједници и друштву уопште. Прикупљање ових података изведено је **полустандардизованим интервјуом** са старим сеоским становништвом датог подручја. Полустандардизовани интервју имао је за циљ да идентификује основне проблеме старих на селу, да открије узроке тих проблема, и омогући утврђивање њиховог положаја у друштву.

Полустандардизовани интервју са старим сеоским становништвом је извођен према унапред припремљеној основи за научни разговор. Полустандардизовани интервју имао је **укупно 98 питања**²³. Од тога је **41 питање затвореног типа** (са понуђеним одговорима), а **58 питања су отвореног типа** која су погоднија за квалитативну анализу и испитивање ставова и мишљења испитаника. Отворена питања су пружала слободу испитаницима да изразе своје мишљење и ставове. Приликом истраживања друштвено економског и породичног положаја морају се обухватити одређене групе проблема, па су тако и питања на основу којих се изводио интервју, у складу са теоријско-хипотетичким оквиром истраживања, подељена на седам тематских целина:

- **Општи подаци о испитанику** – пружа податке о полу, старости, образовању испитаника, брачном стању, броју деце и породичној структури и типу домаћинства. Садржи 12 питања.
- **Подаци о породичном газдинству** – односи се на поседовање и величину земљишног поседа, опремљеност пољопривредном механизацијом, сточним фондом као и на

---

²³ Део питања коришћених у Упитнику су уз одређене измене преузета из истраживања и методолошких упутстава која се односе на проблеме села и (старог) сеоског становништва:

Питање 43 („Колико дневно оброка поједете?“); питање 44 („Колико од тога топлих оброка?“); питање 60 („Шта мислите о смештају старих лица у старачки дом?“); питање 67 („Начин одржавања везе“, „Учесталост личних сусрета“, „Да ли сте задовољни бројем контаката“), (Вуксановић, 1994: 122-129).

Питање 12 („Тип домаћинства?“), питање 25 („Шта мислите шта ће бити са Вашим поседом када више не буду могли да га обрађују они који то данас чине?“); питање 28 („Број и квалитет зграда за становање?“); питање 36 („Ваш главни извор прихода је?“); питање 38 („Како оцењујете материјалне могућности Вашег домаћинства с обзиром на укупне приходе и најнужније потребе?“); питање 82 („Које сте вероисповести?“) (Митровић, 1999: 224-241).

радно активност испитаника. Стари у селу су радно активнији од старих у граду. Питања о радној активности пружају слику о томе колико стари у селу могу сами да раде, да ли су приморани на рад на газдинству зато што им недостаје помоћ или раде зато што им то још увек не представља тешкоћу. Ова тематска целина садржи 15 питања.

- **Животни стандард** – односи се на услове становања и опремљеност домаћинства, извор прихода и основне расходе домаћинства, оцену стамбених услова и материјалне ситуације. Садржи 17 питања
- **Здравствено стање, здравствена и социјална заштита** – односи се на здравствено стање старих на селу, њихову здравствену и социјалну заштиту, могућност обављања послова у домаћинству, негу коју имају или очекују у случају болести као и мишљење старих о смештају у старачки дом и њихову заинтересованост за поједине облике социјалне заштите и врсту помоћи. Садржи 20 питања.
- **Породица и породични односи** – пружа податке о породичној структури испитаника, о разлозима одласка деце уколико не живе са родитељима, као и о учесталости и начину одржавања породичне везе и социјалних контаката деце са родитељима, помоћи коју једни другима пружају, и њиховом односу са унучади. Садржи 12 питања.
- **Друштвени живот и слободно време** – пружа податке о односу и начину одржавања везе са комшијама, о начину на који проводе своје слободно време и воде друштвени живот. Садржи 13 питања.
- **Перцепција сопственог положаја старих на селу** – обухвата мишљење старих на селу о сопственом положају, оцену властитог положаја у односу на положај старих у граду, оцену највећих проблема старих и њихову понуду могућих решења за побољшање постојећег положаја старог сеоског становништва. Садржи 9 питања.

Узорак испитиваног становништа је случајни **стратификацијски**. Основни скуп за одабир узорка је сеоско становништво Средњег Баната, старости 65 и више година.

Средњебанатски округ има пет Општина и укупно 55 насељених места од којих су 4 градска (Житиште, Зрењанин, Нови Бечеј и Јаша Томић), док се 51 насеље у статистици води као «остало». Са ове територије је намерно одабрано 5 села. Основни скуп за одабир узорка је становништво дефинисаног територијалног обухвата, старости 65 и више година. Емпиријско истраживање је рађено у селима Равни Тополовац (општина Житиште), Елемир (општина Зрењанин), Орловат (општина Зрењанин), Српска Црња (општина Нова Црња) и Сечањ (општина Сечањ)²⁴. На одабир села у којима је рађено истраживање је утицао удео становништва старог 65 и више година у укупном броју становника као и територијални распоред села.

Након одабира сеоских насеља, утврђене су квоте према демографским показатељима о заступљености становништва старости 65 и више година у 5 одабраних села у којима се врши истраживање. Из утврђених квота случајним избором, на основу података из бирачког списка, формиран је узорак оних који су интервјуисани. ***С обзиром на тип узорка као и величину основног скупа, истраживањем је обухваћено 300 лица старости 65 и више година.***

Прикупљање података на терену трајало је од октобра 2007. до фебруара 2008. године. Теренско истраживање у три села обавила је ауторка. У преостала два села прикупљање података на основу полустандардизованог интервјуа обавиле су студенткиње IV године Агроекономског смера, након претходне одговарајуће обуке потребне за теренска истраживања.

Већина испитиваног старог становништва било је заинтересовано за сарадњу. Углавном су коментарисали да је то први пут да се неко интересује за то како живе и шта им недостаје и да их неко пита за мишљење. Укупно 34 особе је одбило да учествује

---

²⁴ Села општине Нови Бечеј нису обухваћена истраживањем из техничких разлога тј. због немогућности ауторке овог истраживања да у тим селима пронађе смештај који је био неопходан због дужине трајања истраживања у једном насељу. Из овог разлога сам истраживање радила у два села општине Зрењанин чиме није нарушена репрезентативност узорка јер се ради о насељима која су територијално јако близу. Уједно, општина Зрењанин је највећа општина са 22 насељена места док општина Нови Бечеј најмања у Средњем Банату са само четири насељена места.

у разговору. Углавном су разлози били да су стари, сиромашни, да су сами, деца им нису ту и сл. Старе особе су доста неповерљиве према непознатим људима, нарочито када живе сами. Ово је посебно карактеристично за сеоске заједнице где се долазак било кога из града посматра са неповерењем, а посебно када је потребно да непознате особе приме у свој дом. Међутим, позитивна искуства других у локалној заједници отклонила су баријере за несметано обављање интервјуа. Велику помоћ и разумевање су показали представници локалне власти у свим истраживаним местима, као и председници Удружења пензионера.

Прикупљени искуствени подаци обрађени су квалитативно и статистички. Статистичка обрада података вршена је у специјализованом софтверу SPSS (Statistical Package for Social Sciences). Матрице садрже укупно 159 обележја која одговарају постављеним питањима.

Истраживање положаја старог сеоског становништва део је истраживачког пројекта *„Породични и друштвени положај старог сеоског становништва Војводине“*²⁵.

---

²⁵ Теренски рад у извођењу полустандардизованих интервјуа, релизован је захваљујући финансијској подршци Покрајинског секретаријата за науку и технолошки развој АП Војводине.

3.2.

ДЕМОГРАФСКЕ И ДРУШТВЕНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СЕЛА У КОЈИМА ЈЕ СПРОВЕДЕНО ИСТРАЖИВАЊЕ

Сеоска насеља у којима је обављено истраживање припадају Средњебанатском округу АП Војводине који је један од најнеразвијенијих округа покрајине. Средњи Банат обухвата 55 насеља смештених у пет општине (Сечањ, Житиште, Зрењанин, Нова Црња и Нови Бечеј). Седиште округа је Зрењанин, који је уједно и најразвијенија општина Средњег Баната. Остале општине, према критеријумима за утврђивање статуса неразвијених и недовољно развијених општина у АП Војводини, спадају у **недовољно развијене**. Према критеријуму *економске развијености*, у 2009. години, у недовољно развијене општине убројане су општине Житиште, Нова Црња, Сечањ и Нови Бечеј. Ове четири општине према *демографском критеријуму* спадају у неразвијене општине, док према *критеријуму незапослености* Нова Црња спада у неразвијене, а општина Житиште у недовољно развијене општине (<http://www.psf.vojvodina.gov.rs/Nerazvijene2009.pdf>).

Слика 3: Села у којима је спроведено истраживање

Извор: http://www.srpski-itebej.org.rs/images/map_vojvodina.jpg

На слици 3 се може видети какав је територијални размештај села у којима је обављено истраживање. Основни демографски подаци и удео старог становништва у укупном броју становника испитиваних села приказани су у табели 11, док је у табели 12 приказано кретање броја становника ових села према подацима пописа од 1948. до 2002. године.

Табела 11: Становништво испитиваних села старо 65 и више година

Подаци о становништву	Сечањ (Општина Сечањ)	Равни Тополовац (Општина Житиште)	Елемир (Општина Зрењанин)	Српска Црња (Општина Нова Црња)	Орловат (Општина Зрењанин)
Укупно становника	2647	1352	4690	4383	1789
Укупно 65+ год.	440	288	766	833	353
Удео 65+ год. у Σ становника у %	16.6	21.3	16.3	19	19.7
65-69	149	109	295	283	124
% у Σ 65+ год.	37	38	39	34	35
70-74	145	75	241	257	113
% у Σ 65+ год.	33	26	31	31	32
75-79	91	70	140	182	81
% у Σ 65+ год.	20	24	18	22	23
80 и више	55	34	90	111	35
% у Σ 65+ год.	10	12	12	13	10
Просечна старост	40.4	42.4	40.0	40.9	41.9

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у 2002., Становништво, (2003), Пол и старост, Подаци по насељима, Републички завод за статистику, Београд

Табела 12: Кретање броја становника у испитиваним селима од 1948-2002 године

Села	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Сечањ	2680	2862	2868	2935	2747	2637	2647
Равни Тополовац	2454	2086	2096	1817	1656	1407	1352
Елемир	4656	4757	4886	5001	4998	4663	4690
Српска Црња	8220	7977	7376	6001	5467	4885	4383
Орловат	2245	2318	2335	2298	2159	1909	1789

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у 2002., Становништво, (2004), Књига 9, Упоредни преглед броја становника 1948-2002, Подаци по насељима, Републички завод за статистику, Београд

СЕЧАЊ

Сечањ је сеоско насеље смештено 26 km југоисточно од Зрењанина, око 20 km удаљено од румунске границе. Кроз атар овог села протиче река Тамиш. Сечањ је село општински центар и због овога је у бољој позицији од осталих сеоских насеља, јер је у њему смештена општинска управа, комуналне и јавне службе и предузећа а такође представља и здравствени и социјални центар за околна сеоска насеља.

Према неким подацима, Сечањ се први пут у писаним изворима помиње 1338. године (Група аутора, 1987:25), мада се не наводи прецизно одакле је овај податак преузет. У овој монографији се такође наводи да је у периоду 1342-1382. године у ове крајеве досељен велики број Срба из Рашке. У периоду турске владавине одређен број српског становништва се одселио одавде. Након ослобођења од Турака, (1718. године), и поред бројних заразних болести, у Сечњу је остао да живи један број Срба. У то време Сечањ је припадао бечком дистрикту темишварског Баната и имао је 27 кућа (Исто:26). Ово село је 1801. године уступљено Загребачком каптолу, тако да је до 1806. године већина Срба (око 1000 становника) морала да напусти ово место, (селе се у Самош и Модош), како би се уселили Немци из румунских крајева (Томић, Ромелић, Јарић, Плавша, Марковић, 1995:141,148). Насељавање Немаца прати и планска изградња и уређење насеља. Према подацима из 1816. године, Сечањ је тада имао 204, углавном немачких кућа. И поред епидемија куге и колере, у овом периоду број становника је у сталном порасту (1827-1600 становника, 1854-1780 становника, 1869-2122 становника, а 1900. године забележен је до тада највећи број становника, 2596), (Група аутора, 1987:29-30). У овом периоду се поред повећања броја становника, село изграђује, па је 1831. године изграђена спратна школска зграда, 1876. отворена пошта, 1889. отворена железничка станица (Сл. 7), 1898. године отворена млекарска задруга, друга по величини у округу (Исто, 32-33).

Слика 4: Заборављени немачки гробови

Слика 5: Запуштена немачка капела

Извор: Фото документација са терена Марице Миладиновић

Након почетка Другог светског рата, велики број Немаца из Сечња је регрутован у немачку војну јединицу „Принц Еуген“, због чега се, након завршетка рата, бојећи се одмазде, већина немачких породица, без обзира на то да ли су сарађивали са немачком војском, одселила из Сечња. Они који су остали, старости до 70 година, послати су у логоре до 1948. године а касније на принудни рад (до 1951. године), након чега је већина људи остала у местима у којима су се задесили а неки су се одселили у Немачку. Њихова целокупна имовина је одузета и подељена је породицама које су колонизацијом пресељене у ово село, 1945. године²⁶.

Насељавање је трајало од септембра 1945. до краја 1946. године. Укупно је насељено 309 домаћинстава, са укупно 1798 чланова (од чега највише из Билеће, 1414 људи, из Мостара 166, и са Косова 218 чланова домаћинстава). Поред тога затечено је и 24 српских домаћинстава, седам немачких (углавном старијих), 16 ромских и мађарских и четири румунска, тако да је 1946. године, у Сечњу укупно било 2022 чланова (Група аутора, 1987:37-47).

---

²⁶ Због овога је у Сечњу, у време истраживања, 2007. године, живела само једна Немица која се вратила са мужем након принудног рада али, како је рекла, никада је нису прихватиле нове комшије, што јој нарочито тешко пада у старости, након смрти супруга.

Добивши нову етничку структуру, Сечањ је почео са новим, другачијим развојем, потпуно изменивши свој изглед. Некада изразито пољопривредно село, постаје опшински центар што му отвара нове функционалне и структурне могућности. Село се индустријализује, па се поред Циглане, која је постојала још од 1863. године, (а постоји и данас, на истој локацији и запошљава 50 радника), 1979. године отвара и Индустија алатних машина, ФАМ (Исто, 71-75). Ова фабрика данас послује у саставу СИМОС из Словеније, осавремењена је новом технологијом и запошљава 282 радника. Поред овога, у Сечњу раде и два већа предузећа која се баве складиштењем и транспортом, затим модерна фарма свиња, (СУС фарма), са аутоматизованим и компјутерски вођеним производним процесом као и Пољопривредно предузеће „Мило Попара“, које запошљава 48 радника, обрађује 1500 ha ораница, а од 2007. године у свом саставу има и пољопривредну апотеку (подаци са сајта МЗ Сечањ: www.mzsecanj.org).

Нова основна школа отвара се 1945. године, (мада је у Сечњу постојала од 1830. године), Средња школа у чијем су саставу трогодишња машинска, економска одељења и одељење Гимназије, ради од 1964. године. АФЖ, (Антифашистички фронт жена), је основан 1945. године и ова организација је имала велики допринос у еманципацији жена у овом селу и њиховом активном укључивању у политички живот, а Удружење резервних официра је основано 1952. године а и данас има активне чланове, (са некима је и обављен разговор). Организација Црвеног крста основана је 1947. године, Добровољно ватрогасно друштво 1946., Ловачко друштво 1948. године. Удружење пензионера постоји од 1961. године, и данас има велики број чланова. Културно-уметничко друштво је основано 1974. године, а у оквиру кога постоје музичке, певачке, фолклорне секције (Група аутора, 98-122). Нови Образовно-културни центар је основан 1995. године у оквиру кога се одвијају различити културни садржаји и манифестације, (као што су сусрети „Писци са границе“, Покрајинска смотра рецитатора „Песнице народа мог“, Фестивал фолклорних традиција Војводине, сликарске и вајарске изложбе итд.), (Сатић, 2006). Сечањ такође има и предшколску установу „Полетарац“, матичну библиотеку, своју радио станицу, а такође и неколико спортских удружења. Фудбалски клуб од 1946. године, рукометни клуб од 1953. године, кошаркашки од 1974, као и

шаховски клуб, који је основан 1955. године (Catić, 2006; www.mzsecanj.org).

Слика 6: Дом здравља у Сечњу

Слика 7: Железничка станица у Сечњу

Извор: Фото документација са терена Марице Миладиновић

У центру села налази се модерно опремљен Дом здравља који је у новој згради од 1989. године (Сл. 6), који нуди развијену лекарску и специјалистичку службу, лабораторију, педијатрију, стоматологију као и службу Хитне помоћи о којој су стари са којима је вођен интервју имали само похвале (готово да је сваки испитаник похвалио рад Дома здравља и Хитне службе). Јавно комунално предузеће у Сечњу постоји од 1982. године, и оно пружа своје услуге како овом тако и околним селима. У центру села смештени су и ресторан „Парк“, отворен 1984., као и хотел „Црвени цвет“ који је отворен 1986. године, (Томић, Ромелић, Јарић, Плавша, Марковић, 1995:118-119), а данас је реновиран и пружа могућност смештаја гостију којих нема пуно осим за време ловне и риболовне сезоне.

Данас је Сечањ урбанизовано, изузетно чисто село, са 2647 становника које својим житељима, (како млађима, тако и старијима), нуди све основно што је потребно за садржајан живот. Са учешћем од 16.6% становништва старог 65 и више година и просечном старошћу 40.9 година, Сечањ јесте у демографској старости, али је ситуација у односу на друга села у којима је обављено истраживање много позитивнија (Таб. 11).

Слика 8: Општинска зграда у Сечњу

Слика 9: Центар за социјални рад

Извор: Фото документација са терена Марице Миладиновић

У табели 12 се види кретање броја становника од 1948. до 2002. године. Приметан је раст броја становника до 1971. године а затим пад у 1981. години. Од пописа 1991. до 2002. године број становника се чак мало и повећао, што је резултат доласка избеглог становништва из Хрватске и Босне и Херцеговине.

РАВНИ ТОПОЛОВАЦ

Равни Тополовац је смештен на 20 km удаљености од Зрењанина. Село је основала Катарина Киш²⁷ по којој је носило име све до 1947. године (Сл. 10). Називи села су се мењали из Katharinenfeld (нем.) (Катаринино поље, од 1794. до 1878.) у Katalinfalva (мађ., од 1878. до 1918.), до српских назива Катарина, Катаринавац, до 1947. а затим Тополовац, па Банатски Тополовац, да би данашњи назив село добило 1949. године (Radovanović, 2008:140). Село је почело да се изграђује 1790. године. Насељавано је немачким становништвом из Северног Баната. Катарина је

---

²⁷ Породица Киш је племићке титуле добила од Марије Терезије 1761. године. Као власници Елемирко-итебејског спахилука били су највеће спахије у Темишварском торонталу. Изградили су насеља Катарину (Равни Тополовац) и Ернестиново (Деспотовац) а Елемир и Св. Ђурађ (Житиште) населили Немцима. Катарина је била супруга Николаса Киша де Итебе који је убијен и сахрањен на поседу, на којем је његова удовица основала село које је назвала Katharinenfeld (Катаринино поље), (Radovanović, 2008:21-22).

плански грађена и као парохијско место имала је лепо уређен центар села са парохијским домом, хотелом, великом црквом (изграђеном 1808.), школом и забавиштем (изграђеним 1797.), поштом, железничком станицом. Становништво се бавило пољопривредом, мада је било развијено и занатство, нарочито производња везана за пољопривреду (Isto, 28-49).

Без обзира на то што је село имало често проблема са колером, број становника се повећавао, па је тако 1860. године село имало 235 кућа са 1998 становника, односно 8.5 становника по кући, године 1870. број се повећао на 2147, 1880. – 2067, 1890. – 2392, док је 1900. године евидентирано нешто мање становника, 2071, а 1910. године 1819. Занимљив је и податак из 1894. године о становницима Катарине који су доживели дубоку старост, укупно четрнаесторо, међу којима је и неколико стогодишњака (Isto, 51-54).

Према Попису становништва из 1921. године, Катарина је имала 1870 становника. Село је до Другог светског рата имало и општински млин, циглану, општинску електричну централу²⁸, месаре, продавнице, занатске радионице, станицу за осемењавање крава и коња, јавно купатило, расадник. Село је такође имало црквени хор и мушко певачко друштво, музичко удружење, спортски фудбалски клуб и атлетско друштво, месну групу „Културбунта“, Удружење „Девојчице мајке божје“ за очување верских обичаја, Студентско удружење, Ватрогасно друштво, Друштво за сахране, Удружење сељака и огранак друштва „Аграрија“ (Isto, 73-90).

Немачко становништво је почело да се исељава из Катарине већ од друге половине 1944. године. Они који су затечени у селу, 1945. године су послати у Радни логор а сва њихова имовина је одузета. Према неким подацима у радним логорима је страдало 480 немачких становника Катарине (Isto, 94).

Колонизацијом је у Катарину, 1946. године досељено 373 домаћинстава са укупно 2380 чланова и тако настаје Равни Тополовац. Породице су пристигле из Босне и Херцеговине (Стоца, Мостара, Љубиња, Требиња, Тузле итд. (Isto, 97-99). Како би се нови становници села лакше навикли на нове услове живота и пре свега

---

²⁸ Село је 1938. године имало електричну енергију за осветљење пошто је млински дизел мотор покретао генератор.

рада, организовани су различити курсеви (домаћински, из области пољопривреде, за описмењавање и сл.). Такође су се убрзо организовала и различита политичка удружења, међу којима и АФЖ и НО (Народна омладина). Због повећаног броја деце, отвара се већа школа са осам разреда, Омладински дом, Сељачка радна и Земљорадничка задруга (Isto, 102-104).

Слика 10: Остаци Катарине Сл. 11: Споменик жртвама II св. рата у центру села

Извор: Фото документација са терена Марице Миладиновић

Са доласком колониста срушена је католичка црква која се налазила у центру села а сада је у току изградња нове, православне цркве. Село данас има два спортска клуба, фудбалски, (основан 1947. године) и одбојкашки, (основан 1996. године), (подаци са: <http://www.ravni-topolovac.com>). Такође, постоји и Удружење ловаца, Удружење жена „Завичај“, основано 2006. године, као и Удружење пензионера и пасуљара. Пошто је у овом селу веома заступљена производња пасуља, а Тополовчани су поносни на своје приносе, Удружење пасуљара сваке године организује манифестацију „Пасуљијада“, на којој се, осим такмичења у спремању пасуља организују и фолклорне приредбе (Сл. 12).

Село је прикључено на водовод а општинске комуналне службе односе смеће. Равни Тополовац има и две пољопривредне задруге. Такође, село има и здравствену амбуланту (Сл. 13), али нема апотеку.

Сл. 12: Старији на Пасуљијади 2009

Извор: <http://www.ravni-topolovac.com>

Сл. 13: Здравствена амбуланта и просторија МЗ

Фото документација са терена М.М.

Данас Равни Тополовац има 1352 становника са 21.2% учешћа становништва старог 65 и више година. Ово је демографски најстарије од испитиваних села, са просечном старосћу од 42.4 године (Таб. 11). Број становника се од 1948. године, до последњег пописа смањило за 1102 становника (Таб. 12). Од 1961. године регистровано је континуирано смањење броја становника, а највећи пад је приметан управо у подацима пописа из 1961. и 1971. године.

ЕЛЕМИР

Ово велико село Средњег Баната, које према последњем попису има 4690 становника (Таб. 11), налази се на 11 km удаљености од Зрењанина, и 5 km удаљено од реке Тисе. Ердељановић, у својим истраживањима села Баната, после Првог светског рата, помиње и Елемир, наводећи да је село добило овај назив вероватно зато што се налазило на турској граници а на турском „еле“ значи мир (Ердељановић, 1992:300).

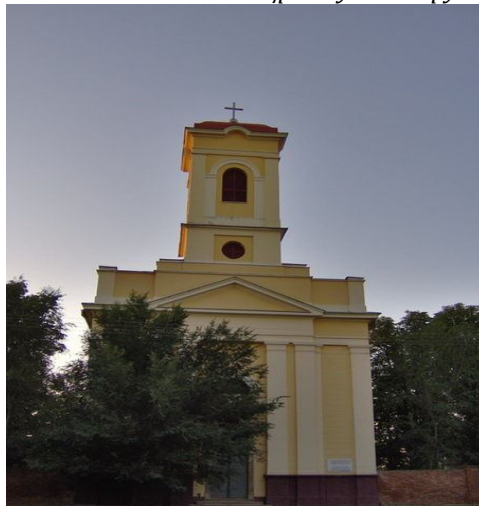
Елемир се у писаним изворима помиње први пут 1754. године као властелински посед породица Петефи и Данфи из Македоније (Таравићки, 1979:16). Село су већином насељавали Срби све док га 1781. године није откупио Исак Киш и припојио свом поседу. Нови властелин је 1786. године почео да насељава Немцима југоисточни део села, тако да су Срби и Немци живели заједно до 1797., када се село дели на Горњи или Српски Елемир и Доњи или Немачки Елемир (Isto, 16-17). Према парохијским подацима

православне цркве, Елемир је 1746. године имао 2448 становника а са доласком Немаца овај број се повећава. Тако је 1797. године Српски Елемир имао 3448 а Немачки Елемир 1007 становника. Званични статистички подаци о броју становника се воде од 1869. године, када Српски Елемир има 4359 становника (Isto, 18).

Слика 14: Православна црква у Елемиру

Слика 15: Католичка црква у Елемиру

Извор: <http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Elemir>

У Хроници Елемира, наводи се да је сељаштво у овом селу било у јако тешком положају, па су често избијале мање побуне, у борби за укидање велепоседничких имања и расподелу земље беземљашима²⁹ (1848., 1897., 1903. и 1906. године), (Таравићки, 1979:75). Ради заштите и борбе својих права, ситно и средње сељаштво је у Српском Елемиру, 1903. године, основало Прву српску земљорадничку задругу која је имала 70 чланова, а убрзо се у селу организује и Радикална странка, а нешто касније и Социјалистичка (Isto, 41-42)³⁰.

---

²⁹ Ови проблеми су једним делом решени аграрном реформом 1919. године. Опширније у: Таравићки, 1979: 75-89

³⁰ Овај аутор наводи и значај омладинског удруживања и окупљања у читаоници „Ново доба“ која је отворена 1928. године а поред пропагирања и ширења комунистичких идеја радила на описмењавању младих у овом селу, посебно децу из сиромашнијих породица (101-106).

Након избијања Другог светског рата, Немци из Немачког Елемира су већим делом регрутовани у немачку војну јединицу „Принц Еуген“ (исто као и у Сечњу и Равном Тополовцу). Пошто је српско становништво било политички доста активно, била су честа хапшења. Жене су такође биле активно укључене, па је АФЖ у овом селу основан 1944. године. После рата немачки део Елемира је расељен а становници послати у логоре или на принудни рад, а касније у иностранство. Овај део села населили су становници колонизовани из Босне и Хецеговине. Тако је 1945. године у Елемир досељено 148 домаћинстава, односно 916 чланова из Босанског Петровца (Isto, 293). Елемир је 1948. године имао укупно 4656 становника (Isto, 295).

Православна црква, (Сл. 14), изграђена је 1806. године а рестаурирана 1998. године и има сачуване парохијске књиге из 1746. године, док је католичка црква подигнута 1847. године, (Сл. 15), (<http://www.banaterre.eu/srpski/E/elemir/index.htm>).

Основна школа у Елемиру постоји од 1752. године. Школа добија и своју библиотеку 1889. године. Занимљиво је да је школа имала електрично осветљење 1930. године. Школа која данас ради у селу, (Сл. 16), саграђена је 1963. године (<http://www.obrazovanje.vojvodina.gov.rs>).

Слика 16 Основна школа у Елемиру

Извор: <http://www.obrazovanje.vojvodina.gov.rs>

Слика 17: Фабрика каучука у Елемиру

Извор: <http://www.facebook.com>, група: Elemir Najlepse Selo

У селу постоји Удружење пензионера, Борачко удружење, Добровољно ватрогасно друштво, еколошко друштво „Окањ“, КУД „Младост“ као и Ловачко друштво. Такође, Елемир има више спортских клубова: фудбалски, рукометни, кошаркашки, теквандо,

боди билдинг клуб, стрељачки клуб, шах, коњички и преферанс клуб (<http://www.zrenjanin.org.yu/opstina/nasmesta/elemir.htm>).

Елемир поред пољопривреде нуди и друге могућности запослења јер се у овом селу налази бушотина нафте и гаса НИС Нафтагаса као и Фабрика синтетичког каучука. Проблем је, што поред радних места, ова постројења доносе овом селу и еколошке проблеме (Сл. 17). Поред тога, у селу постоји и неколико приватних предузећа која се баве производњом грађевинског материјала, прерадом дрвета, производњом и прерадом млека, производњом сточне хране, продајом и откупом пољопривредних производа, као и неколико занатлијских, трговинских и услужних предузећа (Исто).

Село има здравствену амбуланту и апотеку. Сви путеви у селу су асфалтирани, домаћинства прикључена на водоводну мрежу а већина и на гасовод.

Елемир је демографски у најбољем положају у односу на остала селу у којима је обављено истраживање. Без обзира на то што је према последњем попису становништва учешће старих 65 и више 16.3%, а просечна старост 40 година, (Таб.11), ситуација је повољнија јер број становника од 1948. до 2002. готово да није опао (Таб.12). Уколико се упореди број становника 1948. и 2002. године, приметан је чак мали позитиван помак од 34 становника, а и број становника између последња два пописа такође је повећан за 27 становника.

СРПСКА ЦРЊА

Српска Црња је велико село смештено на самој административној граници са Румунијом, кроз које пролази међународни пут Зрењанин-Темишвар. За ово село се наводи да спада међу најстарија у Банату и да се помиње први пут 1373. године као место настањено Србима (Фаранов, 2004:11). Ердељановић наводи податак из црквеног Летописа Српске Црње да је Српска Црња настала тако што су је населили Срби, за време Велике сеобе под Чарнојевићем, око 1690. године. Овде се настанило 13 фамилија и место назвали Црна греда. Становали су у земуницама до Карловачког мира (1699. године) када су добили дозволу да се настане за стално и граде куће. Назив села се мењао

током времена у Црња, па Церња и на крају Српска Црња. Када је Банат припао Аустрији, (1718. године), Српска Црња почиње да се плански уређује. Тих година почиње и колонизација Немаца у ово село. Веће досељавање становништва било је и 1753. године, када у Црњу из Румуније долази 68 српских породица, а затим од 1763. до 1771. године, нови талас насељавања немачког становништва. Према подацима из 1773. године, Српска Црња је тада имала 154 кућа и 1000 становника (Фаранов, 2004:17,19). Крајем 18. века већи део села долазу у посед грофа Чекоњића³¹ (Исто, 63). Године 1880., Црња има 6860 становника (Исто, 27).

Слика 18: Спомен кућа Ђуре Јакшића

Слика 19: Дрвене кломпе

Извор: Фото документација са терена Марице Миладиновић

Мали број сељака имало земљу у власништву, углавном су радили на имању грофа. Они који су имали земљу у поседу заостају у производњи у односу на Чекоњића који прати модернизацијска достигнућа³². Због тешког положаја сељаштва често избијају побуне (1898., 1903., 1904., 1907.), (Исто, 27-28). Више од 150 година су сељаци Српске Црње служили код овог великопоседника, све до

---

³¹ Гранички официр који због својих заслуга добија велики посед земље а 1753. године и премијку титулу од Марије Терезије (Исто, 69-71).

³² Овај гроф је на свом имању, за своје потребе, у другој половини 19. века изградио железничку пругу уског колосека, тзв. Лору. Такође, између два светска рата, ово имање је имало и електричну централу, кудељару, радионицу за поправку пољопривредних машина, као и дворца за управника имања (Фаранов, 2004:154-157). После Другог светског рата, ово имање је постало власништво пољопривредне задруге „Јакшићево“.

1919. године, када је спровођењем аграрне реформе извршена подела његовог имања, и када је 500 Црњана добило земљу (Исто, 65). На некадашње поседе Чекоњића се, 1921. и 1922. године, насељавају Срби из свих крајева СХС (Ердељановић, 397). Тада се формира насеље Војвода Бојовић које се касније стапа са Српском Црњом а овај део села је задржао свој назив. Број становника се, услед сталног досељавања Срба из разних крајева повећава, па 1921. године село има 7400 становника (Фаранов, 2004: 30).

После Другог светског рата, у део Српске Црње где је живело немачко становништво, досељено је 396 породица са 1980 чланова из Босанске Крајине, највише из Кључа, Мркоњић града, Босанске Дубице и др. (Исто, 35).

Са доласком у Црњу, колонисти су се почели упознавати са другачијим начином пољопривредне производње од оног на шта су они навикли, пошто су се раније претежно бавили сточарством. Једна старица са којом је обављен разговор причала је о томе колико је колонистима било тешко да се навикну на нови, другачији начин рад и живота: **„Нисмо знали хљеб месит, нисмо знали земљу узорат. Код нас се хљеб другчије месио и пекао. Кувало се на огњишту које је било на сред собе, на веригама. Земља им је била мекана, ми смо навикли на тврду земљу.“** Прича да су у очима староседелаца, Лала, због свега тога деловали неспособно. Колонисти су у почетку доста држали до својих старих обичаја везаних за друштвени и свакодневни живот. Чак су се првих година доласка, венчавали између себе или одлазили у родни крај по девојку, али се нису мешали са староседеоцима, док су данас мешовити бракови чести. У почетку су, такође, биле честе туче између колониста и староседелаца, нетрпељивост је била велика. Овде су староседеоци, имали обичај да носе бритву (бирсу) увек са собом. Кажу да су овај обичај прихватили од Мађара. О овим тучама, стари Црњани причају као о прихватљивом начину друштвеног живота младих у то време, сећају их се са сетом, не као насиља него као надметања у снази, „како је село некада имало добре и поштене туче, данас млади само разбијају по кафићима“, „младе девојке се окупе да гледају момачко надметање“ и сл.

Слика 20: Староседеоци и колонисти

Слика 21: Културни центар у С. Црњи

Извор: Фото документација са терена Марице Миладиновић

Данас, када су у селу живи трећа генерација колониста, владају добри међусобни односи (Сл. 20). Међутим, када је кренуло истраживање у селу и једни и други су за оне друге рекли „не знам како ћеш код Лала, они те сигурно неће примити у кућу“, или „како си прошла код Босанаца, они су незгодни“ и сл. И код једних и код других интервју са старим становништвом је добро прихваћен, можда и најбоље, а Црњани су изузетно гостопримљиви и искрени домаћини.

У Српској Црњи је између два рата било веома развијено занатство, па је 1933. године, у овом селу основан и окружни одбор занатлија (Исто, 33). У селу су, 1948. године постојале две велике сељачке радне задруге, а 1949. година се отвара још једна. Највећа пољопривредна производња се остваривала у пољопривредном комбинату „Ђура Јакшић“ који је настао 1970. године, спајањем неколико радних задруга и комбината који више не ради. Стари људи из овог села се сећају колико је овај комбинат добро радио и имао велике поседе и фарме, и сматрају да није било лепшег имања у околини. Фабрика црепа и цигле је почела са радом још 1869. године, затим је дуго радила Индустрија грађевинског материјала „5 октобар“, међутим и она је престала са радом. Фабрика грађевинске столарије отворена је 1980. године, и она је сада затворена. Млин је у селу изграђен 1932. године и дуго је радио али данас више не ради. Ово село је имало и Машинско-сервисни центар „Застава“, али се данас овај центар бави само регистрацијом возила. Фабрика ПВЦ рукавица је отворена 1990. године, као део Инекс-Хемофарма, данас се ова фабрика бави производњом

ветеринарских лекова (Исто, 40-41). Прошле године је отворена фабрика за производњу месних прерађевина и готових јела „Српско-руска трговинска кућа“, која запошљава 74 радника, а још око 70 радника би требало бити запослено кроз различите облике кооперације (<http://www.emg.rs/vesti/srbija/86417.html>).

Слика 22: Дом здравља у Српској Црњи

Извор: <http://www.dzsrpskacrnja.rs/onama.html>

Слика 23: Школа у Српској Црњи

Извор: <http://www.obrazovanje.vojvodina.gov.rs>

Село је имало лекара од 1890. године. Педесетих година се отвара здравствена амбуланта, а од 1965. године Српска Црња постаје седиште здравственог центра за своју општину (Сл. 22). Дом здравља има специјалистичку службу, лабораторију, стоматолошку службу, службу Хитне помоћи и др. Ово село је и апотеку имало још од 1876. године а 1964. године се отвара апотека здравственог центра (<http://www.dzsrpskacrnja.rs/onama.html>).

У Српској Црњи је 1832. године, рођен велики српски песник и сликар Ђура Јакшић (умро 1878. године)³³, (Сл. 24). Родна кућа Јакшића је стављена под заштиту 1956. године и отворена за посетиоце као спомен музеј (Поповић, 1982), (Сл. 18). У овом музеју се поред личних ствари Ђуре Јакшића могу видети и предмети који Црњани у прошлости користили у домаћинствима. Поставка музеја је настала тако што су мештани доносили своје личне предмете, или

---

³³ Поред овог великог песника у Српској Црњи су рођени и књижевници Милета Јакшић (1863-1935), Драга Гавриловић (1854-1917), Момчило Миланков (1924-1979), публициста Милутин Јакшић (1863-1937), вајар Александар Зарин (1923-1998), као и драмски писац Војислав Кузмановић (1930-1976).

предмете пронађене у немачким кућама након њиховог одласка (Сл. 19 и 25).

Сл. 24: Споменик Ђури Јакшићу у селу

Сл. 25: Немачка преслица с краја 19. века

Извор: Фото документација са терена Марице Миладиновић

Српска православна црква је подигнута 1775. године (Ердељановић, 397), (Сл. 27), и у њој се налази иконостас од 18 икона које је насликао Ђура Јакшић као поклон родном селу. Католичка црква изграђена је 1808. године (Фаранов, 2004:23). Школа је отворена 1826. године (Ердељановић 398). Једно време село је имало неколико основних школа, а од 1965. године, постоји само једна. Школска зграда саграђена је 1973. године (Сл. 23). У истој згради је смештен и Центар за средње васпитање и образовање, који има одељења средње пољопривредне, трговачке, економске школе и опште гимназије (<http://www.obrazovanje.vojvodina.gov.rs>). Село има и библиотеку, културни центар (Сл. 21), локалну телевизијску станицу. У Српској Црњи постоје неколико манифестација од којих се „Липарске вечери“ организују од 1962. године у част Ђуре Јакшића (Фаранов, 2004:41), када се додељује и књижевна награда за најбољу песму као и Ђурини бoемски дани.

У Црњи је остао добро очуван дворац Нојхаузен, који ради као мотел и нуди могућност смештаја (Сл. 26). Овај каштел је изграђен 1943. године, као летњиковац за потребе немачког официра.

Касније је постао власништво пољопривредне задруге а данас је изнајмљен на коришћење.

Село има доста удружења од којих нека имају дугу традицију: Ватрогасно друштво (основано 1848. године), Ловачко, Соколско друштво (1921. године) као и Хорско друштво (1924. године), а од спортских друштава Српска Црња има фудбалски клуб од 1922. године, а поред њега и кошаркашки и шах као и плесни клуб (Исто, 41,112).

Слика 26: Дворац Нојхаузен

Слика 27: Српска православна црква

Извор: Фото документација са терена Марице Миладиновић

Српска Црња, према попису из 2002. године има 4383 становника, за чак 3837 становника мање у односу на попис из 1948. године (Таб. 12). У односу на 1948., број становника се из године у годину смањује. Просечна старост становништа је 40.9 година и становништво старо 65 и више година чини 19% укупног броја становника (Таб. 11).

ОРЛОВАТ

Орловат је смештен на граници Средњег и Јужног Баната уз десну обалу реке Тамиш, 24 km, удаљен од Зрењанина. Ердељановић за Орловат наводи (1992: 364) да име потиче отуда што је на месту где се налази село постојало станиште орлова, од првобитног „орлов хат“. Постоје неки подаци да је Орловат међу најстаријим насељима Баната које се помиње као варош 1471. године која је припадала ковинској жупанији, али се не наводи

одакле потиче овај податак (<http://www.banaterra.eu/srpski/O/orlovat/index.htm>). Назив Орловат (Орлохат), се први пут помиње 1563. године, као место на коме се некада налазило опустело словенско насеље, док се Орловат као насеље на данашњој локацији први пут помиње у XVII веку (Орао, 1998).

Орловат је одувек био српско село³⁴. Према Ердељановићу, некада је у Орловату било и Словака (двадесетак људи), али пошто није било католичке цркве примили су назаренску веру, (назаренство је почело да се шири 1891. године), али су се они у међувремену посрбили (Ердељановић, 1992: 365).

Око 1743/4. године у Орловат се досељава прва група граничара са Потиско-Поморишке границе, са око 25 породица. Друга група граничара са двадесетак породица досељава се 1751/3. године, а трећа група долази у Орловат 1768. године. Орловат улази у састав Војне границе 1773. године. Ово село је више пута страдало, бивало пљачкано и спаљивано³⁵. Војна граница је укинута 1872. године и после 99 година војног живота, Орловат долази под цивилну управу Торонталске жупаније. Ово село је 1891. године имало 397 домова и 2335 становника (<http://www.orlovat.org.rs/orlovat.html>).

У Орловату је, 1857. године, рођен Урош Предић, један од најзначајнијих српских академских сликара. Један део живота је провео у Орловату, па су тако на неким његовим сликама присутни мотиви из овог села (Сл. 28). Кућа где је рођен овај сликар није остала сачувана. Сахрањен је у Орловату у породичној гробници. Орловаћани су 2007. године у част овог сликара отворили ликовну колонију и његову Спомен собу³⁶ (Сл. 29).

---

³⁴ Основали су га Срби из Сент Андреје (<http://www.orlovat.org.rs/orlovat.html>). За разлику од Сечња и Равног Тополовца, која су била немачка а сада потпуно колонизована села, као и Елемира и Српске Црње у којима у једној половини села живе староседеоци а у другој половини некада Немци а данас колонисти, Орловат је староседелачко село.

³⁵ На потесу Орловата се 1848. године одиграла значајна битка између мађарске и српске војске, за време мађарске револуције. Српска војска је однела победу а предводио ју је Стеван Книћанин (Isto).

³⁶ Орловаћани наглашавају да Урош Предић није једини већ напознатији сликар који се родио у њиховом селу. Помињу Емануила Антоновића, Евгенија Арсеновића и Петра Арсеновића који су рођени у 18. веку а бавили се углавном иконосликарством (Орао, 1998).

Слика 28: Весела браћа Уроша Предића

Извор: <http://www.banaterra.eu/srpski/slikari/uros%20predic/index.htm>

Слика 29: Спомен соба Уроша Предића

Фото документација са терена М.М.

Православна црква је у овом селу најпре саграђена 1770. године. Затим је 1744. године подигнута нова црква, али она није очувана. На њеном месту сада стоји спомен обележје (Сл. 30). На месту цркве из 1770., саграђена је нова православна црква 1928. године у српско-византијском стилу (Сл. 31). Урош Предић је осликао њен иконостас са 19 икона као поклон свом родном месту (Орао, 1998). У Орловату такође постоје и назаренска црква, саграђена 1893. године као и адвентистичка, подигнута 1970. године (<http://www.orlovat.org.rs/orlovat.html>).

Слика 30: Спомен обележје старе цркве

Слика 31: Православна црква у Орловату

Извор: Фото документација са терена Марице Миладиновић

Први подаци о школи у Орловату, помињу се 1768. године (Орао, 1998). Данас село има модерну осмогодишњу школу (Сл. 32). Село има више удружења. Мушко црквено певачко друштво, које има дугу традицију, затим постоји Црквени одбор, Пашњачки одбор, Друштво пчелара, Удружење бораца, Удружење пензионера, Добровољно ватрогасно друштво, основано 1804. године (данас има 51 члана), Ловачко друштво „Тамиш“, основано 1892. године (село има 30 ловаца), Шаховско друштво. Од скорије основаних Орловат још има Савез инвалида рада, основано 1993. године, Друштво виноградара „Весела браћа“, 1998., Друштво завичајаца, 2001., Риболовачко друштво, 2001., КУД Урош Предић, 2003. и Актив жена, удружење основано 2004. године (Isto).

Некада је Орловат имао фудбалски и рукометни клуб који су затворени деведесетих година због недостатка средстава³⁷. Данас у селу постоји карате клуб а такође постоји и спортски центар са теренима за рукомет, кошарку и одбојку, опремљен и за ноћне утакмице али нема регистроване чланове.

Од манифестација У Орловату, Друштво виноградара организује „Сусрет виноградара Војводине“, манифестацију „Бадњак и вино“ као и прославу сеоске славе и славе виноградара.

У селу постоји млин који је почео са радом 1905. године и још увек је у функцији, осим што је после Другог светског рата национализован. Циглана је у Орловату отворена 1810. године а ради и данас само се не бави производњом црепа. У селу је било развијено и занатство, с обзиром на то да је 1882. године имало занатлијску задругу. Међутим, данас у селу нема занатлија (<http://www.orlovat.org.rs/orlovat.html>).

Ово село је имало Земљорадничку задругу, основану 1945. године и Сељачку радну задругу, основану 1947. године, као и сточарску задругу, основану 1955. године. Све задруге су спојене у једну 1962. године, и она је радила до 2005. године када је отишла у стечај (Isto). Село је прикључено на водовод, али нема уређену канализацију. Има апотеку и здравствену амбуланту (Сл. 33).

---

³⁷ Орловаћани су поносни на свог фудбалера Душка Тошића, бившег репрезентативца.

Слика 32: Основна школа у Орловату С.л. 33: Здравствена амбуланта у Орловату

Извор: Фото документација са терена Марице Миладиновић

Орловат према последњем попису има 1789 становника, са учешћем од 19.7% становништва старог 65 и више година (Таб. 11). У овом селу се од 1971. године смањује број становника у односу на податке пописа из 1961., и од тог периода се региструје континуирано опадање броја становника (Таб. 12).

4.

ДРУШТВЕНИ ПОЛОЖАЈ СТАРИХ У СЕЛУ РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

4.1.

ОПШТА ОБЕЛЕЖЈА ИСПИТАНИКА

*„Нит' ко шта пита, нит' кога питамо!“
(ж., 68, брачна заједница)*

У испитиваном старом сеоском становништву, у пет локалних сеоских заједница, 165 (односно 55%) је женског, а 135, (односно 45%), испитаника мушког пола. У узорку испитиваног становништва, старосне групе су присутне у односу на њихову заступљеност у основном скупу, па је тако највише испитаника старости 65-69 година, (105, односно 35%), а најмање је особа старих 80 и више година 43 (или 13%) (Граф.1).

График1: Старосна структура испитаника

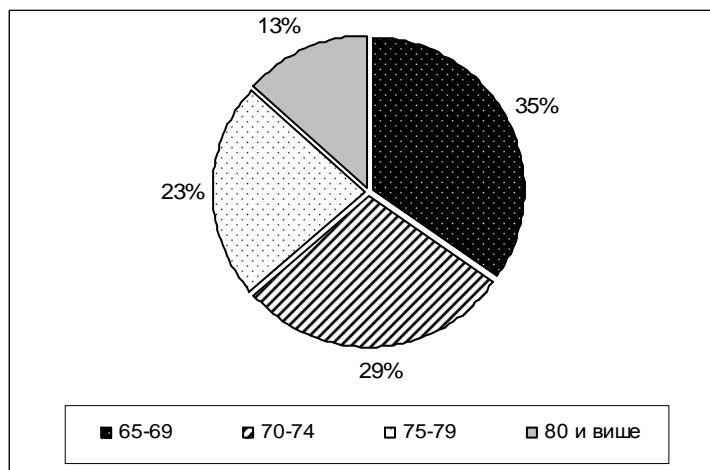
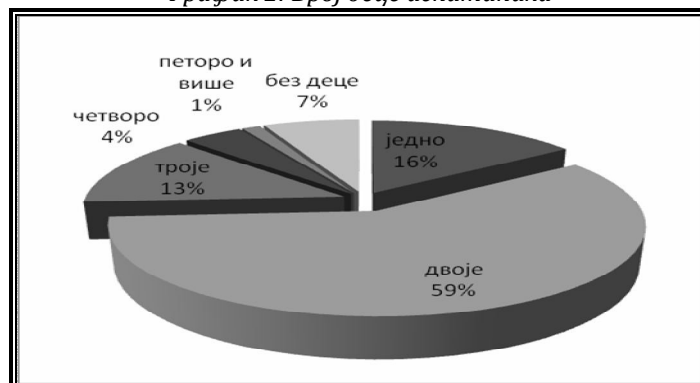

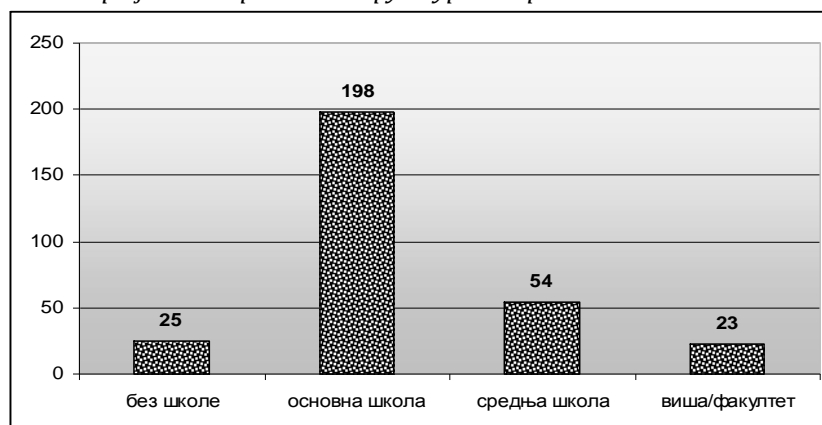
График 2: Број деце испитаника

Већина старог становништва са којима је обављен разговор је у браку или су удовице/удовци, и једних и других је по 145 (48.3%), а само је четворо разведених и шесторо оних који никад нису удавани/жењени. Доминација венчаних и обудовелих је и очекивана јер је то карактеристично за патријархалне средине какве су сеоске, нарочито за време када су испитаници били млади, када се подразумевало и очекивало да се млади одлуче за брак и оснивање породице.

Већина испитаника, (93%), има децу. Више од половине испитаника имају двоје деце (175, односно 59%). Сина и ћерку има 31.7%, две ћерке има 15.3% а два сина 11.3% испитаника. Њих 40, односно 13%, има троје деце, од чега највише две ћерке и сина (18), што је опет показатељ патријархалности, жеље да се добије мушко дете, наследник. Код оних који имају четворо, петоро и више деце, такође су то најчешће три или четири ћерке и један син или све ћерке, опет очигледно настојање да се добије мушко дете.

График 3: Образовна структура старог становништва

*изражено апсолутним бројевима

Код испитаника доминира релативно **ниска образовна структура**. На графику 3 се може видети да је највише оних који имају завршену основну школу, (66%). Углавном је то непотпуна основна школа, (143, односно 47.7%), четири или шест разреда, колико је било на располагању у њиховим селима у то време. Без школе је 8.3% испитаника али је само једна испитаница неписмена, а 7.7% је оних који имају завршену високу или вишу школу. Највише старих са завршеном вишом школом или факултетом је из Сечња (10, односно 16.7% испитаника из овог села) и овде је образовна структура најповољнија. Образовна структура је најслабија у Орловату, где нико нема више/високо образовање, док 60% испитаника из овог места од образовања има непотпуну основну школу. Интересантно је то да је Орловат староседелачко село, у коме живе махом пољопривредници који из овог разлога нису били заинтересовани за веће образовање, док је Сечањ колонистичко село, где живе колонисти из Босне и Херцеговине, односно 73.3% испитаника је рођено у Херцеговини, који нису толико заинтересовани за пољопривреду³⁸ и махом су тражили непољопривредна занимања и школовали се за њих.

Испитаници су углавном **непољопривредни пензионери (73%)**. Пољопривредних пензионера је 8.3% а 18.7%, (односно 56), немају пензију. Од оних који немају пензију, 34 је домаћица а 22

³⁸ За себе у шали кажу да не воле да виде земљу ни у саксији.

пољопривредника/ца који себи нису уплаћивали пензију. Испитаници који нису пензионери су 71.4% женског пола, што указује на неповољнији положај жене, нарочито с обзиром на то да је реч о старим особама, којима материјална несигурност, нередовни месечни приходи и смањене радне способности у многоме отежавају егзистенцију и доводе особу у завистан положај. Жене које су углавном целог живота доста напорно радиле, у старости су у позицији да немају свој сигуран месечни приход, колики год да је. Неке од жена су у својим 70-тим годинама, због овога чак биле принуђене да иду да раде у надницу.

Табела 13: Последње занимање пре пензионисања

		Занимања	Број	%	
		није пензионер	56	18.7	120 (40%)
		домаћица	64	21.3	
40 (13.3%)	функционер, директор	2	0.7		
	стучњаци и научници	10	3.3		
	техничари друга стручна занимања	8	2.7		
	канцеларијски и шалтерски службеници	20	6.7		
	услужна и трговачка занимања	11	3.7		
	пољ., ловни, шумски и рибарски радници	22	7.3		
	занимања за неиндустриски начин рада у производњи	23	7.7		
	руковаоци машинама, возилима и састављачи производа	24	8.0		
	једноставна занимања	56	18.7		
	војна занимања	4	1.3		
	УКУПНО	300	100.0		

Као последње занимање пре пензионисања највише је домаћица 21.3% и једноставних занимања³⁹ (18.7%) за која нису потребне квалификације, што се подудара са ниском образовном структуром испитаника. Међутим, као што се може видети у табели 13, број домаћица је већи, тачније, њих је 98 (32.7%), а домаћица и пољопривредника/ца без пензије је укупно 120, односно они чине

³⁹ Коришћена је Међународна класификација занимања, европска верзија ISCO-88 (COM). Према овој класификацији, једноставна занимања укључују једноставне и рутинске послове који углавном захтевају употребу алата и физички напор, мало или никакво претходно искуство и познавање рада, ограничену иницијативу и просуђивање. За ове послове није потребно претходно радно искуство.

40% свих испитаника. Са друге стране, занимања за које су потребне веће квалификације, углавном више и високо образовање, су у структури занимања заступљена са 13.3%, што је позитивно, с обзиром да се ради о старом сеоском становништву.

Више од половине домаћинстава, **(57%)**, је **мешовитог типа**, што је очигледна последица деаграризације, а чисто пољопривредних домаћинстава је 46 што чини 15% укупног броја (График 4).

График 4: Тип домаћинства старог сеоског становништва

Стари у испитиваним селима у 28.3% случајева живе сами а 26.7% живи са својим брачним другом. Готово да је исти број оних испитаника који живе са децом и оних који живе одвојено или живе сами зато што немају децу. **Старачких домаћинстава⁴⁰ је 165** (односно 55%), од чега је 85 самачких старачких домаћинстава, а **135**, односно 45% је **оних који живе у проширеним породицама тј. заједно са својом децом.**

⁴⁰ Домаћинства у којима нема чланова млађих од 65 и више година

Табела 14: Број чланова домаћинства

Модалитети	Број	%
1 члан	85	28.3
2 члана	104	34.7
3 члана	28	9.3
4 члана	21	7.0
5 и више	62	20.7
УКУПНО	300	100.0

Највише је двочланих домаћинстава (104, односно 34.7%) јер поред брачних заједница овде спадају и домаћинства у којима живи родитељ са својим неожењеним/неудатим дететом. Друга по бројности су једночлана, самачка/старачка домаћинства (85, односно 28.3%). Домаћинства са три и четири члана чине 16.3% укупног броја а 20.7% је домаћинстава са пет и више чланова (Таб. 14).

4.2

ПОЉОПРИВРЕДНА ГАЗДИНСТВА СТАРОГ СЕОСКОГ СТАНОВНИШТВА И ЊИХОВА РАДНА АКТИВНОСТ

4.2.1. ОБЕЛЕЖЈА ПОРОДИЧНИХ ГАЗДИНСТАВА СТАРОГ СЕОСКОГ СТАНОВНИШТВА

„Само молим Бога да ми да здравље да радим, јер ако не радим, шта ће ми живот?!“

(м., 79, брачна заједница)

„То је јако болно, дете моје, кад видиш да не можеш да радиш, и да је вишак и башта и све.“ (ж., 71, самачко домаћинство)

„Све је празно. Штале, свињци, котарке“

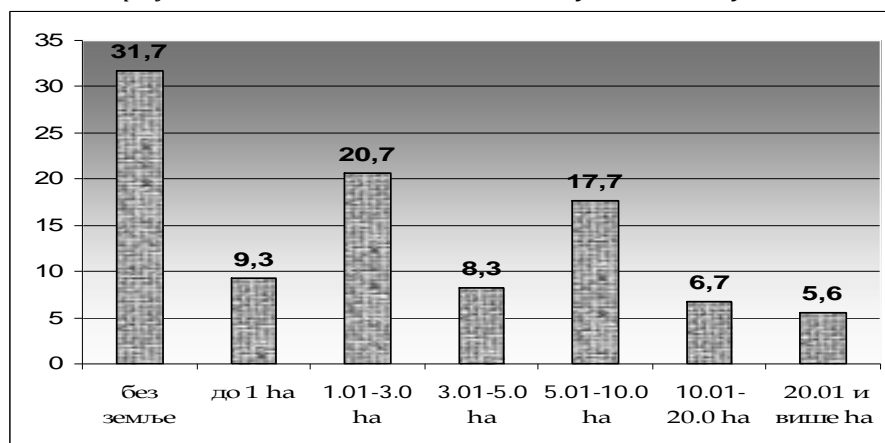
(м., 88, брачна заједница)

Неповољна поседовна земљишна структура је карактеристика наших породичних газдинстава⁴¹. На газдинствима испитиваног сеоског становништва такође доминирају **мали земљишни поседи**. Највећи број старих испитаника и нема земљу у власништву. Таквих је 95, (односно 31.7%), пре свега јер је велики број оних који су се бавили непољопривредним занимањем. Такође, овде спадају и испитаници који су својој деци или рођацима преписали земљу у замену за доживотно издржавање. Затим следе они који имају земљишне поседе величине до 3 ха. Само двоје од 300 испитаника има преко 50 ха земљишног поседа. То су газдинства која су посвећена пољопривредној производњи којом се баве и деца и унуци. Просечна величина земљишног поседа креће се у интервалу од 1.01 до 3 ха (Граф. 5).

---

⁴¹ Према последњем попису просечна величина земљишног поседа у власништву у Републици Србији износи 3.4 ха

График 5: Величина земљишног поседа у власништву

Од 205 старих испитаника који имају земље у поседу мали број улаже у своје газдинство и озбиљно се бави пољопривредом⁴². Углавном су то стагнантна газдинства чија је динамика таква да није било неких већих промена у куповини и продаји земље у последњих пет година, нити неких већих улагања (Таб. 15). Само 4.4% испитаних је купило земљу у последњих пет година, а 10.7% је узело земљу у закуп. У закуп је земљу дало 27.8% старог испитиваног становништва:

Ко да у аренду, њему запусте. То нећу да радим (ж., 73, самачко домаћинство).

Обрађивање поседа напустило је 32.7% испитаника. С обзиром да је наша циљна група старије сеоско становништво које

⁴² С обзиром на неповољну старосну структуру активних пољопривредника и на чињеницу да у нашем друштву доминира породична организација пољопривреде, за развој и усмеравање пољопривреде је од великог значаја регистровање пољопривредних газдинстава која сарађују са пољопривредном саветодавном службом у јединствени систем информација који би укључивао социоекономска обележја носиоца производње на породичном газдинству и омогућавао ефикасније планирање саветодавног рада у функцији унапређења пољопривреде (Petrović i saradnici, 2007; Миладиновић, 2007). Било би посебно значајно, када је реч о старачким газдинствима, да у локалним сеоским заједницама постоје развијене локалне пољопривредне саветодавне службе (О значају локалних пољопривредних саветодавних служби у Војводини видети: Петровић, Миладиновић, Новаков, 2007).

55 % живи у старачким домаћинствима, где нема чланова млађих од 65 година могло се и очекивати да највише буде напуштања обраде земље. Индикативан је међутим податак да је само 3.9% испитаника последњих година продало земљу. То је чин на који се тешко одлучују стари који живе у селу. Земља у поседу им пружа сигурност јер на тај начин поседују вредност у власништву, а такође им је на неки начин гаранција да ће деца бринути о њима када буде требало:

Нисам хтела да препишем земљу на сина да би се још некако осигурала. Док имам земљу моћи ћу да обезбедим или да идем у дом или неко да ме чува. Не зна се шта ће бити сутра, ако је данас добро (ж., 69, самачко домаћинство);

Ја не дам да се прода док сам ја жива, јер имам прилику да видим, дају земљу па га не поштују ништа (ж., 72, самачко домаћинство).

Неки не продају земљу такође због деце, али из другачијих разлога:

Не зна ћерка, каже, можда ће добити отказ, па да имамо земљу, за сваки случај (ж., 74, самачко домаћинство).

Табела 15: Промене на газдинствима испитаника у последњих пет година

Модалитети	да		не		УКУПНО	
	број	%	број	%	број	%
Напустили обраду земље	67	32.7	138	67.3	205	100.0
Узели земљу у закуп	22	10.7	183	89.3	205	100.0
Дали земљу у закуп	57	27.8	148	72.2	205	100.0
Продали део земље	8	3.9	197	96.1	205	100.0
Докупили део земље	9	4.4	196	95.6	205	100.0

Као разлоге за престанак обрађивања дела или целине земље, стари са којима је обављен разговор у највећем броју случајева наводе да **немају снаге за рад**, што је као разлог навело 66.2%, затим да **деца нису заинтересована за бављење пољопривредом** а они не могу сами све да постигну како се изјаснило 19.1%, као и да **немају економску исплативост** (14.7%). Као разлоге за продају земље испитаници су навели **отплату дугова, неисплативост бављења пољопривредом и новчану помоћ деци**:

Нисам имао ни машине, ни ништа. Купио син неки трактор, стари, дотрајали. Дош'о код мене да ми каже да хоће радити. Али, није могао дуго да ради, продао трактор да плати кирију.

Није могао да отплати кредит за банку и продао земљу (м., 78, вишегенерацијска породица).

У табели 16 се може видети какве су **намере старих испитаника у будућности** у вези са земљишним поседом. Углавном доминирају негативни одговори на сва питања што говори о томе да старији немају намере да у будућности мењају тренутно стање. Неки због безвољности да утичу на будуће догађаје у вези са поседом, наводећи да су остарели и да им је добро и овако па не желе ништа да мењају. Други зато што желе да задрже сву земљу у власништву док год су живи и волели би да тако буде и у будућности. Има и одговора да одлуку препуштају деци тј. да они неће утицати на доношење одлуке већ да деца треба да ураде оно што њима највише одговара, притом мислећи углавном на продају земље:

Одлучиће син. Неће сигурно продати. То нам је јако добра земља (ж., 73, самачко домаћинство);

Како деца одлуче, тако ће радити (м., 66, самачко домаћинство).

Табела 16: Намере у будућности у вези са поседом

Модалитети	Давање земље у закуп		Узимање земље у закуп		Продаја земље		Куповина земље	
	број	%	број	%	број	%	број	%
да	20	9.8	12	5.9	4	2.0	5	2.5
не	171	83.4	179	87.3	186	90.7	186	90.7
деца ће донети одлуку	14	6.8	14	6.8	15	7.3	14	6.8
УКУПНО	205	100.0	205	100.0	205	100.0	205	100.0

Некада је земља на селу била на врху вредносне хијерархије. Данас је плодна земља материјално доста обезвређена и код старијих се може чути да је други „неће узети ни да је дају цабе“. Међутим, за старе сељаке ће земља увек остати нека врста вредности. Ако не материјална онда бар сентиментална:

Не помажу ми ни речима и то када их молим да ми помогну. Кажу ми „Ти најбоље знаш, ради како 'оћеш!“. Неће да ме посаветују шта да радим, да ли да продам земљу или да дајем у аренду. Они кажу да продам све, али ме душа боли. Експлодирале би ми груди да могу, од туге и муке што све

морам да продајем за „џабе“. Тешком муком сам стицала, заједно са мужем, била сам велики радник и пољопривредник, а сада ме боли душа да продајем. Нервирам се због тога. Не могу ноћу да спавам. Будим се и целе ноћи размишљам о свему и свачему (ж., 74, самачко домаћинство).

Слике 34 и 35: Економска дворишта старачких домаћинстава

Извор: Фото документација са терена Марице Миладиновић

Пољопривредна газдинства испитаника су углавном **орјентисана на ратарско-повртарску производњу**. Као што се може и приметити у табели 17, 69.3% испитаника има овакву производњу на газдинству, мада то углавном није велика, специјализована производња. Производња на испитиваним газдинствима је обично сваштарска, осим пар изузетака где се газдинства баве узгојем крава, бикова и товних пилића.

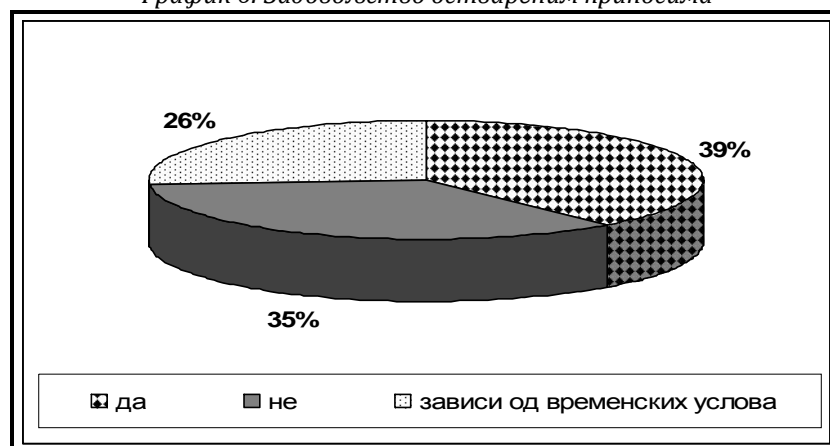
Табела 17: Производна орјентација газдинства испитаника

Модалитети	Број	%
претежно ратарско-повртарско	142	69.3
претежно воћарско-виноградарско	4	2.0
претежно сточарско	6	2.9
не бави се пољ. производњом	53	25.8
УКУПНО	205	100.0

Уколико изузмемо испитанике који немају земљу или се не баве пољопривредом, који чине половину укупног броја, они који се баве пољопривредном производњом имају подељена мишљења о томе **да ли су задовољни приносима** које остварују у својој

производњи с тим да је више оних који су задовољни приносима (39%), (Граф. 6).

График 6: Задовољство оствареним приносима

Као производ који им доноси **највећи приход** истичу **кукуруз**, како је одговорило 33.7%, а 11.7% испитаника наглашава да не могу издвојити ниједан производ јер им ништа не доноси приход. Од осталих производа јављају се: пасуљ, (нарочито у селу Равни Тополовац), сунцокрет, пшеница, луцерка, живинарство, сточарство и остало. Већина није задовољна приходима о којој год производњи се радило:

Нема прихода. Ради да би радио. Нисам ни рачунао са оволико земље да се обогатим (м., 68, брачна заједница);

То је треф. Није загарантовано. Прошле године је сунцокрет био (м., 80, брачна заједница);

Цена кукуруза никад није стабилна. Никад се не зна как'а ће бити цена пре него посејеш (м., 66, вишегенерацијска породица);

Све зависи колико уложиш. Ако мало улажеш уђеш у губитак. Испод 30 јутара се никако не исплати. Производњу сам ја заокружио (м., 71, вишегенерацијска породица);

Трговци су прошле године узели дуплу зараду. Узимају много тајкуни (м., 67, вишегенерацијска породица);

Прешли су ме за сунцокрет. Требали су да дају 25 динара по метру, али су ме прешли. Дали су ми мање. Закинули су ми на цени. А немаш коме да се жалиш. Коме да се жалиш? Кад

кажеш, не ваља, кад ћутиш, не ваља. Кажу да си луд (ж., 72, самачко домаћинство);

Ко има унапред договорено тржиште буде добро. Ко гаји на ризик он није добро прошао. Добили смо оно по сто евра од Министарства, али смо дали сину да заврши кућу (ж., 71, двогенерациска породица);

Ми који производимо жито, најскупље плаћамо хлеб (100 кг=50 векни, а може да се направи 148 векни) (м., 70, вишегенерациска породица);

Све што зберем кукуруза све сам мето у стоку (м., 74, вишегенерациска породица).

Слика 36 и 37: Сточни фонд породичних газдинстава испитаника

Извор: Фото документација са терена Марице Миладиновић

Што се тиче **величине и разноврсности сточног фонда**, највећи број испитаника чува живину с тим што то није велика производња, већ је чувају за своје потребе. Свега 6.6% од испитаника који чувају живину има више од 20 комада живине. Свиње чува 53% од 300 испитаника. Највише испитаника (139, односно 86.9% оних који чувају свиње), има до десет свиња, а свега 3.1% испитаника који чувају свиње имају више од 20 свиња.

Са свињама се кредитирамо, пошто продамо свињу. Мада ових година, поједу свињу деца. Син и ћерка друга (ж., 71, двогенерациска породица).

Овце чува 17% испитаног старог становништва. Највећи број оних који чувају овце, (73.1%), има до пет оваца, а 26.9% их има више од пет. Краве чува 15.7% старог сеоског становништва. Оне захтевају више свакодневних обавеза и теже су за чување што је неке испитанике приморало да их продају. Од оних који имају краве

47.8% има две краве а пет и више 23.9%. Козе чува 11% од свих испитаника, и то највише до пет комада, док бикове чува само 5% испитаника.

Табела 18: Промена сточног фонда у односу на пре пет година

Модалитети	Краве/телед		Бикови		Овце/јагњад		Козе/јарићи		Свиње/прасад	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Не чува	253	84.3	285	95.0	249	83.0	267	89.0	141	47.0
Повећао се	6	2.0	4	1.3	-	-	2	0.7	9	3.0
Смањено се	25	8.3	5	1.7	25	8.3	11	3.7	72	24.0
Остао је исти	16	5.3	6	2.0	26	8.7	20	6.7	78	26.0
УКУПНО	300	100.0	300	100.0	300	100.0	300	100.0	300	100.0

У табели 18 може се видети каква је промена сточног фонда у односу на пре пет година. Нису приметне неке веће промене, осим што се смањено број крава и свиња што је разумљиво с обзиром да се ради о старијем становништву коме је радна снага у опадању а чување крава нарочито представља тешкоћу због муже.

Слика 38 и 39: Живина на породичним газдинствима испитаника

Извор: Фото документација са терена Марице Миладиновић

Као разлоге смањења сточног фонда највише испитаника је навело неисплативост у односу на уложени труд и финансијска средства, (53.7% оних којима се променио сточни фонд у односу на пре пет година), и недовољно радне снаге на газдинству за ову врсту послова, како је одговорило 40.7% испитаника. Од осталих разлога за смањење сточног фонда, заступљени су и смрт супружника (2.8%), као и незаинтересованост деце која живе са њима за чување стокe (2.8%), што потврђују следећи одговори испитаника:

Некад смо чували више стоке док је муж био жив. Од како је умро, ја оболела и не смем (ж., 72, вишегенерацијска породица);

Не можемо више да чувамо стоку. Не исплати се! Све сама баба радила, син и снаја неће да раде. Ћерка не да да раним, да се мучим (м., 78, вишегенерацијска породица);

Млади немају времена а ја стара, па не чувамо ништа (ж., 70, вишегенерацијска породица).

4.2.2. РАДНА АКТИВНОСТ СТАРИХ У СЕЛУ

„Животна је навика да се ради, а кад остари, не може да ради. Чека само животни час, Бог да га позове.“

(м., 76, вишегенерацијска породица)

„Кад би хтео да радим кратак ми је дан. Ако станем ја, стане све.“

(м., 74, двогенерацијска породица)

Стари људи на селу себе најчешће перципирају у односу на своју радну активност. Сматрају себе значајним чланом заједнице док могу да јој допринесу својим радом, а када више не могу да раде сматрају се сувишним и на терету (било породици, било заједници). „Сељаков рад није само привредна функција усмерена на зараду, него је и животна функција скоро слична физиолошкој. Животни циклус је што и радни: завршава их лаким радом, којим је и почео у својој четвртој, петој години. У тој својој животној функцији сељак није господар него само режисер своје пољопривреде. И то режисер привремени, јер је основица пољопривреде – земља – континуелна, јер је породица, која земљу наслеђује, континуелна. Ма и подсвесно упоређујући то све има осећање да је и од свега тога само он лично привремен“ (Вукосављевић, 1983: 374). Један од испитаника је на питање о радној активности дао следећи коментар:

Који се гођ не крећу и оћоравили тај није за живот (м., 78, проширена породица).

Овај коментар убедљиво говори о ставу појединаца из сеоске средине о онима који више не могу да раде (онај који је покретан, подразумева се и да је способан за рад). Мишљење да је стара особа

која више не може да ради на терету, нарочито је присутно у време беде и сиромаштва⁴³.

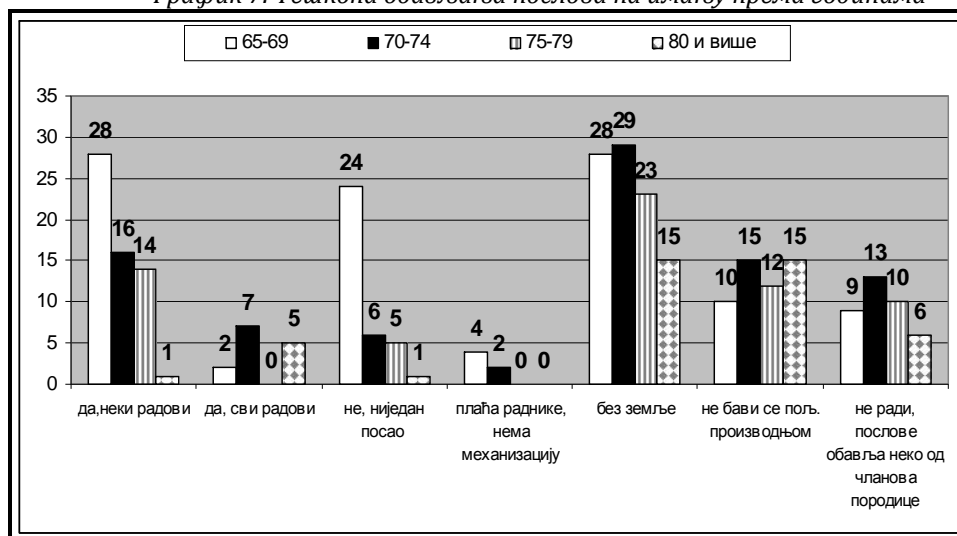
Саставни део сељаковог менталитета је однос према раду као према „животној функцији“. Старима који живе у селу и бавили су се пољопривредом теже пада што не могу више да раде од самог рада:

Навикла сам да радим а сада више не могу, па се унервозим (ж., 69, самачко домаћинство);

Ништа нема горег но старост. Прошло ми време. К'о кад лупиш вратима, уш'о и изаш'о. Све ми се чини да ћу опет у поље (ж., 73, брачна заједница).

На графику 7 се може видети да ли испитаници осећају тешкоћу у раду који обављају на свом имању с обзиром на године старости.

График 7: Тешкоћа обављања послова на имању према годинама

*изражено апсолутним бројевима

Укупно 73 (24.4%) испитаника осећа тешкоћу при обављању неког посла на имању (или свим пословима):

Радим кол'ко могу. Боли ме кичма, тешко се крећем али радим (ж., 72, самачко домаћинство).

⁴³ У другом поглављу су наведени примери неких неразвијених, сиромашних заједница у којима су стари људи напуштани или су убијани када немају више снаге за рад и бригу о себи.

За 36 (12%) испитаника ниједан посао не представља тешкоћу:

Не представља тешкоћу него задовољство. Све радим. Све могуће. Како неко прође «О мајсторе, па још...?» Могу брате. Не да се ја отимам него ми добро дође (м., 69, самачко домаћинство);

Волим да радим и није ми тешко (ж., 71, самачко домаћинство);

Волела би' за живота да умрем. Да будем корисна и да радим се док не умрем (ж., 71, двогенерациска породица);

Радим и волим, с апетитом (ж., 70, брачна заједница);

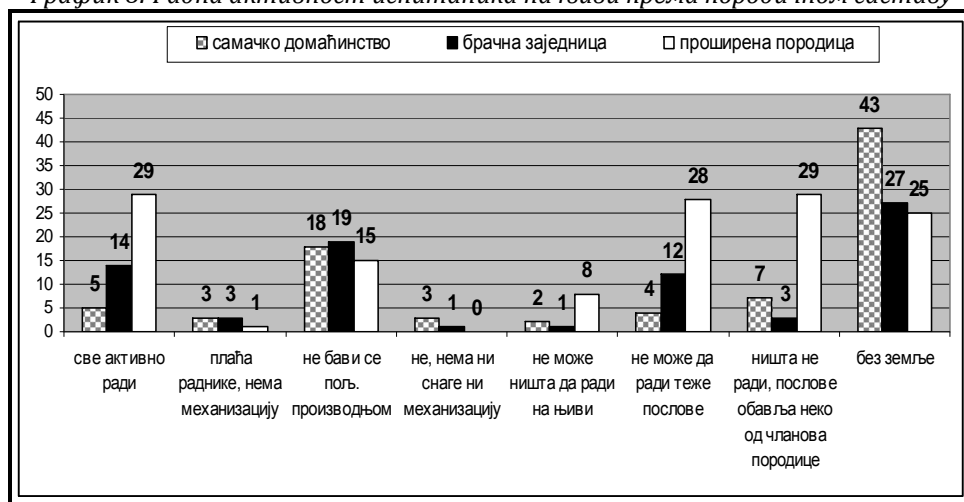
Без мотике башта не биде. Башта мора да се копа. Ја копао башту десет дана. То не може само да се прска, ал' то (копање – М.М.) нико више не ради (м., 74, двогенерациска породица).

Пољопривредном производњом се не бави 52 (17.3%) испитаника. Године старости нису одлучујући разлог томе, већ се ради о старијим људима који су углавном раније дали земљу у закуп. Посматрано према годинама старости, као што је и очекивано, више тешкоће у раду осећају испитаници који имају 75 и више година. Међутим, једном испитанику од 80 и више година, као и за 5 испитаника старости 75-79 година, ниједан посао на имању не представља тешкоћу.

Уколико изузмемо оне који се не баве пољопривредом и оне који су без земље, **на радну активност испитаника не утиче пресудно породични састав**, дакле није оправдана претпоставка да су старији који живе у самачким домаћинствима приморани да дуже раде на њиви од оних које у раду могу да замене деца и унучад. У проширеном породичном саставу живи 29 испитаника који без обзира на то, активно раде све послове на њиви. Исто толико испитаника који такође живе у проширеном породичном саставу препустили су те послове својој деци, а 28 испитаника не може да ради само теже послове (Граф. 8):

Не могу, и то ништа. И то што могу, нећу (м., 66, вишегенерациска породица).

График 8: Радна активност испитаника на њиви према породичном саставу

* изражено апсолутним бројевима

Уколико стари немају довољно радне снаге за рад на њиви, највише им у томе помажу њихова деца и унучад, (90, односно 43.9% испитаника који поседују земљу), док је 46, односно 22.4%, било приморано да да земљу у закуп, а 34 (16.6%) да унајмљује радну снагу. Њих 24 тј. 11.7% је изјавило да сами обављају све послове на њиви и да им нико не помаже, осморо да им помаже родбина, троје да то чине супружници:

Помажу, али не толико. Заузети су својим послом. Ради дека! (м., 69, вишегенерацијска породица);

Син и пољопривреда, к'о со и око! (м., 68, двогенерацијска породица).

Послови око стокe су углавном послови од којих се креће у детињству. Са опадањем радне снаге овим активностима се стари опет враћају. На тај начин помажу члановима своје породице а њима ови послови користе за очување виталности и осећаја вредности и корисности, као потврда да својим радом могу још да допринесу функционисању газдинства:

Селяк никад није пензионер. Он ради док год не падне и не однесу га на брег (гробље-М.М.), (м., 67, вишегенерацијска породица);

Радим мало колико за кукуруз и за свиње. Научио човек на селу да ради (ж., 74, самачко домаћинство).

Уколико изузмемо испитанике који уопште не чувају стоку, од 184 испитаника који имају одређени сточни фонд, све послове активно ради 138, односно 75% старог испитиваног становништва. Не може ништа да ради око стоке 4.8%, а 12% не ради ништа али те послове обавља неко од чланова породице или деца. Само лакше послове око стоке може да обавља 8.2% испитаника:

Све сам (ради око стоке - М.М.). Баба оперисала кук па нисмо могли више да чувамо краву, продали је. Мене мрзи да музем краву (м., 73, брачна заједница).

Стари у селу сматрају да млађи немају толико развијене радне навике као што су они имали, нарочито у вези рада у пољопривреди, као и да су деца превише заштићена од родитеља, нарочито што се тиче рада:

Нема радне навике ни радне културе. То је зато што се лако обогате а ништа не раде. Много је крива школа. Много теорије и непотребних предмета учеду без потребе. И онда нема радне снаге (м., 79, брачна заједница);

Младе све мање интересује земља а све више би волели да раде неке послове к'о господа. Код земље се то не може (м., 75, вишегенерацијска породица);

Титова идеологија није подржавала пољопривреду па су млади побегли са села. Они су се школовали а сад остали без посла а немају навику да раде земљу, одучили се од пољопривреде. Ја радим од 15 година, то ми је ушло у крв. А не може тако да ради неко ко почне да ради са 40. Није исто. Требало ми једно 2-3 године да га (сина-М.М.) научим како се ради (м., 74, двогенерацијска породица).

Држећи се старе пословице „ко ради не боји се глади“, један испитаник наглашава да не може да схвати да неки млађи људи не желе да се баве пољопривредом ни у ситуацијама када остају без посла а имају квалитетну земљу која је необрађена. И уколико им је пољопривреда једини излаз, то раде са омаловажавањем, успутно, док не пронађу друго решење. Он сматра да:

Сиромаштво је радна култура, када нема радне навике (м., 79, брачна заједница).

Бокс 1

Стари испитаници из Српске Црње се жале да им је посебно тешко да нађу неку млађу особу да им помогне око послова. Пошто се село налази на самој административној граници са Румунијом, млађи брзу зараду проналазе у сивој економији, „шверцу“. Деведесетих година је ово нарочито било распрострањено и један саговорник се жалио да је омладина од тада потпуно незаинтересована за пољопривреду, рад у најам или надницу, чак и ако су из сиромашнијих породица. Нарочито нико неће да ради код старијег човека (да доноси воду, цепа дрва, круни кукуруз или да доноси намирнице из продавнице пошто је ово велико село и од неких улица је прва продавница удаљена и по 2 km), пошто старији слабије плаћају. Слично је и са Ромима, којих има доста у овом селу. Углавном су корисници социјалне помоћи и не желе да раде код старих за тако мале износе.

Од 300 испитаних 62.3% не поседује ништа од **пољопривредне механизације**. Од оних 113 испитаника који имају механизацију, 73 (64.6%), има само трактор/е и основне прикључне машине, а 30 испитаника (26.6%), поред трактора и основних прикључних машина имају и комбајн за кукуруз. Поред ове пољопривредне механизације и комбајн за жито има 8.8% испитаника. Механизација коју поседују је углавном стара и дотрајала и захтева доста поправки, а о набавци нових машина већина ни не размишља:

Стари ми, стара механизација (м., 67, вишегенерацијска породица);

Ја и трактор ранимо сто грла. Стар ми трактор 25 година, (м., 80, брачна заједница).

На питање **„Шта мислите, шта ће бити са Вашим земљишним поседом када више не буду могли да га обрађују они који то данас чине?“** 56.1% испитиваног старог сеоског становништва очекује од својих наследника да ће наставити са обрађивањем земље, а 21.5% мисли да ће је деца или наследници дати у закуп. Да је то одлука њихове деце и да само од деце зависи, односно да они немају учешћа у доношењу те одлуке, мисли 14.1% испитаника (Таб. 19).

Табела 19: Будућност земљишног поседа испитаника

Да ли имате деце?	Шта ће бити са земљишним поседом?					УКУПНО
	Обрађиваће је наследници	Издаћемо је у закуп	Биће продата	Деца ће одлучити	Није још одлучио/ла	
да	112	39	14	29	-	194
не	3	5	1	-	2	11
УКУПНО	115 (56.1%)	44 (21.5%)	15 (7.3%)	29 (14.1%)	2 (1%)	205 (100%)

Старост пољопривредницима доноси опадање физичке снаге која је од великог, или највећег, значаја за њихов рад⁴⁴. Напредак у развоју пољопривредне технике олакшао је већину послова али је за старије особе ризично да управљају многим пољопривредним машинама. Старији би могли помоћи саветима везаним за производњу али се и овде често не сналазе због напредка технологије што њихове савете може учинити нефункционалним. Навикли целог живота на тежак физички рад они највише у старости осећају беспомоћност због немогућности рада. У старости би се требали одмарати од тешког рада али сељаку тај принудни одмор тешко пада. Зато су често склони депресији, осећају бескорисности, затварању у себе и изолацији од друштва. Нарочито је ово карактеристично за оне који су остали без својих брачних другова и који живе одвојено од деце (Миладиновић, 2008: 284, 285).

Радна способност, ипак, не зависи само од једне особине већ је она увек условљена многим мотивацијским, емоционалним и личним факторима. Старији често компензују своје недостатке тако да могу да буду једнако добри у раду као и млађи (Реџак, 2001: 166-176). Неки аутори (Kerovec, 2001: 267-277) говоре о предностима старијих радника у условима када је услед популационог старења,

⁴⁴ Код неких других занимања, (интелектуални послови, уметност), старије особе могу у старости још доста да ураде а неки чак и да достигну врхунац своје каријере. Без обзира што са годинама опадају интелектуалне способности, овај процес се код људи који се интензивно баве умним радом много спорије одвија или способности нагло опадну тек у дубокој старости. Многи научници су своја најзначајнија открића имали после своје 60. године: биолог Пастер је у 63. год. испитао ињекцију против беснила, Бор је са 65 објавио своје највеће дело о пролазу честица кроз материју, Едисон је патентирао своје проналаске све до смрти у 84. години итд. (Реџак, 2001: 143)

проблема обнављања радне снаге и високих трошкова пензионих осигурања, потребно задржати старије раднике и омогућити им равноправну позицију на тржишту рада. Те предности су преданост послу, задовољство приликом рада и заинтересованост за посао.

Радна активност старих људи корисна је јер с једне стране доприноси самопоштовању и виталности појединаца као и одржавању социјалних веза, док с друге стране доприноси повећању њиховог дохотка. Они који су најобразованији, настављају често да раде и када стекну услове за пензију не због материјалних разлога, већ због задовољства, психолошке и социјалне користи. Они који су сиромашнији, настављају са радом најчешће из нужде, да би повећали своје приходе (Рашевић, Мијатовић, 2004: 490). Старим људима у селу рад на породичном пољопривредном газдинству често не доноси приходе али зато омогућава преживљавање и производњу хране. А често је основни мотив рада на газдинству помоћ деци у снабдевању храном.

Старији у селу су активнији у раду у односу на исто старосно доба у граду, без обзира на то да ли им је тешко да обављају одређене послове. Рад им омогућава да одрже физичку и психичку свежину и сами кажу да им је највише жао оних вршњака који више не могу да раде јер у том случају брже остаре и пропадају. Лакши физички рад у одређеним границама осигурава им боље здравље и виталност. Међутим, најбоље је уколико има ко да одмени старије у раду онда када природни, биолошки процеси учине своје. Старији би требали да раде само онда када могу и уколико желе а не зато што морају и што их на то присиљавају животне околности.

4.3.

КВАЛИТЕТ ЖИВОТА И ЖИВОТНИ СТАНДАРД СТАРОГ СЕОСКОГ СТАНОВНИШТВА

*„Најпре платим те струје а како једем, поједем. Није Бог зна шта. Има мало хлеба, мало соли. Ништа бесно. Можда би и требало мало воћа али нема.“
(ж, 79, самачко домаћинство)*

У одређењу друштвеног положаја једне друштвене групе веома важан индикатор је квалитет живота, односно висина животног стандарда који указује на материјални аспект положаја. Квалитет живота обично подразумева објективне животне услове који мање или више омогућавају задовољење основних егзистенцијалних потреба одређених појединаца и друштвених група. Немогућност задовољења основних егзистенцијалних потреба доводи до сиромаштва.

Сиромаштво се може различито посматрати и дефинисати. Према једном концепту, сиромаштво се посматра са аспекта не/могућности задовољења основних универзалних људских потреба, и у том случају се ради о апсолутном сиромаштву. Према другом концепту разликује се положај сиромашног појединца у богатом и сиромашном друштву. Уколико сиромаштво посматрамо у односу на укупни стандард једног друштва и дефинишемо га у складу са културним стандардима и потребама тог конкретног друштва, реч је о релативном сиромаштву (Gidens, 2003:317). Дакле, са становништва концепта апсолутног сиромаштва може се рећи да је сиромашан неко ко себи не може да приушти довољно хране за преживљавање, а са аспекта концепта релативног сиромаштва можемо рећи да је сиромашан појединац који у исхрани не конзумира редовно свеже воће и поврће.

Између ова два приступа сиромаштву постоје и разлике у утврђивању стандарда за мерење сиромаштва. Апсолутно сиромаштво се своди на материјалну депривацију. Људске потребе се посматрају у оквиру средстава за одржавање здравља и физичке способности. Сиромаштво се према овој операционализује путем исхране, становања и здравља (Haralambos,

Holborn, 2002:292). Критика концепта апсолутног сиромаштва се заснива на претпоставци да је тешко да постоје минималне универзалне људске потребе за сва друштва у свим временима. То је могуће једино уколико се посматра становништво на граници опстанка. Међутим, сиромаштво се не своди само на материјалну депривираност већ људи модерном друштву имају развијене и одређене културне потребе. Таунсенд (Townsend, 1979, према Naralambos, Holborn, 2002: 297), сиромаштво дефинише као ситуацију када појединци или групе становништва *„немају средстава за онакву врсту прехране, судјеловања у активностима и живе у увјетима који су уобичајени или барем широко потврђени или прихваћени у друштвима којима припадају. Њихова су средства толико мања од оних која има просјечан појединац или обитељ да су заправо искључени из обичних животних узорака, обичаја и активности“*. Овај аутор сматра да се сиромаштво мора операционализовати с обзиром на стандарде одређеног друштва у одређено време. Сиромаштво посматра као релативну депривираност коју мери преко индекса материјалне и друштвене депривираности, а поред објективне узима у обзир и субјективну депривираност (Isto, 296-300).

Сиромаштво у савременом друштву поред немогућности задовољења основних животних потреба везаних за исхрану, оскудице у поседовању материјалних средстава, и неодговарајућих услова становања, подразумева и ограничен приступ комуналним, здравственим, социјалним услугама, као и образовању, запошљавању и осталим културним потребама.

Стари људи су посебно на удару сиромаштва из разлога њихове све веће зависности од других са повећањем година, како материјалне тако и физичке и емотивне. Приходи од пензија су нижи од плата а једна одређен број старијих људи нису пензионери. Зато се у развијеним земљама које имају велике социјалне фондове највише средстава одваја управо за становништво старије од 65 година (Gidens, 2003:321).

Старо сеоско становништво у српском друштву је двоструко депривирано и спада у „осетљиве“ или „рањиве“ групе чији је стандард један од најнижих у друштву. Пензионери су најсиромашнији део становништва а старима који живе на селу је додатно угрожен положај нижим животним стандардом руралних

подручја. Нарочито је угрожен квалитет живота старог становништва које нема редовне месечне приходе, који су на тај начин материјално зависни од других.

Према Анкети о животном стандарду из 2007. године, број сиромашних у српском друштву је готово преполовљен у односу на 2002. годину. Док је 2002. године 14% укупног становништва било сиромашно, 2007. године учешће сиромашних се смањило на 6.6%⁴⁵. Поред процентуалног учешћа сиромашних у укупном становништву, у овом периоду је смањена и дубина сиромаштва⁴⁶, са 3% 2002. године, на 1.3%, 2007. години, као и оштрина сиромаштва⁴⁷, са 1% у 2002., на 0.4% у 2007. години. Сиромаштво је у овом временском периоду опало због раста потрошње најсиромашнијег дела становништва, због реалног раста плата, пензија и социјалних давања (Крстић, 2008:10,14).

Према овој Анкети, сиромаштво је распрострањеније у руралним подручјима у поређењу са урбаним. Иако је у 2007. години у руралним срединама опало са 17.7% на 9.8%, у урбаним подручјима сиромашно је било 4.3% становништва. Такође је већа и дубина сиромаштва која је у руралним срединама 2% а у урбаним 0.8%, као и оштрина сиромаштва (0.6% према 0.3%), (Исто, 17). У структури сиромашног становништва у 2007. години је порасло учешће сиромашних који живе у руралним срединама на 61% у односу на 55% колико је износио у 2002. години (Богданов, 2008:139). У 2007. години, највећа разлика између сиромаштва у руралним и урбаним подручјима је била у Војводини и Западној Србији. У Војводини је сиромашно 3.3% урбаног и 9.9% руралног

---

⁴⁵ Сиромашним су се сматрала лица која су имала потрошњу мању од линије апсолутног сиромаштва која је у 2002. години износила 5.234 динара а у 2007. години 8.886 динара месечно. Линија апсолутног сиромаштва је потрошња неопходна за задовољење минималних животних потреба. Она се састоји из линије хране (потрошња која је неопходна за задовољење основних калоријских потреба за храном, према стандардима Светске здравствене организације, а у 2007. години је износила 4.138 динара месечно) и осталих издатака домаћинства (Smith-Govoni, Крстић, 2008:182-184).

⁴⁶ Дубина сиромаштва је процентуално изражен просечан дефицит потрошње (доходка) од линије сиромаштва међу целокупним становништвом (и сиромашнома и онима који то нису), (Исто, 185).

⁴⁷ Оштрина сиромаштва мери неједнакост међу сиромашнима, тако што даје већи пондер сиромашнима који су удаљени са линије сиромаштва (Исто, 185).

становништва (Крстић, 2008:18). Сеоска домаћинства која не поседују земљу или имају земљишне поседе мање од 1 ha, чинила су чак 71% сиромашних у 2007. години (Исто, 23).

Становништво старо 65 и више година је нарочито изложено сиромаштву. У 2002. години 19.9% пензионера је било сиромашно, а 2007. године, процентуално учешће сиромашних старих људи се смањило на 9.6% али је то смањење због укупног пада сиромаштва. Међу њима су нарочито угрожени они који не примају пензију, који су 2007. године били три пута сиромашнији у односу на укупну популацију. Сиромаштво међу старим становништвом је израженије код жена и повећава се код оних који имају 75 и више година⁴⁸ (Давид Барониан, 2009:122-123). Такође, сиромашније је старо пољопривредно становништво, међу којима је сиромашно 12.5% као и пољопривредни пензионери, (12% у односу на 6.6% целокупног пољопривредног становништва), (Исто, 127).

Главни извор прихода старог сеоског становништва са којима је обављен интервју најчешће је **лична или породична пензија** како је одговорило 234, односно **78%** испитаника⁴⁹.

---

⁴⁸ Истраживање сиромаштва старих људи 2003. године које је радила OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) за САД, Канаду, Норвешку и 12 земаља ЕУ, показало је да приходи старих људи представљају у просеку 83% прихода популације као целине, с тим да је проценат највећи у САД и Канади, (92% и 97%), а најнижи у Данској и Норвешкој (73% и 74%). Показало се да је приход жена самица мањи од прихода брачних парова, као и да се приходи пензионера смањују са повећањем старости. Ово смањење прихода објашњавају ефектом кохорте (висина пензије се одређује на основу остварених зарада које су веће за млађе старе људе), као и непотпуним индексирањем прошлих зарада према инфлацији и лошим пензионим системима где су пензије засноване на доприносима, дешава се да корисници нису достигли пуну пензију (Leeson, 2003).

⁴⁹ Међу испитаницима је укупно 244 пензионера, али за десеторо пензија није главни извор прихода у домаћинству. То су испитаници који живе са децом, са којима имају заједнички буџет. За 56 испитаника који нису пензионери главни извор прихода представља продаја пољопривредних производа (за 69.7% испитаника без пензије), помоћ сродника (за 14.3%), приходи од аренде земље и зграда (за 8.9%), и пензија супружника (за 7.1% испитаника који нису пензионери. У питању су четири жене од којих две живе у брачној заједници а две у двогенерацијском породичном саставу). Троје испитаника мушког пола који нису пензионери немају децу и живе у брачним заједницама а као главни извор прихода домаћинства навели су продају пољопривредних производа. Од укупног броја пензионера 89.8% су непољопривредни пензионери а 10.2% је пољопривредних пензионера. Према подацима Републичког фонда за пензијско и

Пензијом, по њиховој оцени једва да се могу задовољити основне потребе домаћинства. Код 52 испитаника (**17.3%**), главни извор прихода је **продаја пољопривредних производа** а и они су оценили да се са овим приходима једва задовољавају основне потребе домаћинства. Да са приходима од пензије и продаје пољопривредних производа може да се живи скромно и лепо сматра 83, односно 27.7%, испитаника. Међутим, с обзиром на то да старији људи у селу под скромним животом подразумевају доста одрицања и штедње, генерална оцена материјалних могућности испитаника је доста неповољна (Таб. 20).

Једва се прегура месец уз максимално одрицање. Син нема посао, нервозан, нема пара. Њему иду паре од аренде (ж., 65, вишегенерацијска породица);

Само с пензијом не би ништа могао. Него имамо све за храну. Да се деца одвоје, не би могли да живимо (м., 71, вишегенерацијска породица);

Све шпарам. Не укључујем бојлер него грејем воду па се купам (ж., 71, самачко домаћинство);

Може лепо да се живи ако људи пазеду, ако се не размећу (м., 79, брачна заједница);

инвалидско осигурање, у новембру 2009. године је **просечна пољопривредна пензија износила 8.146,11** динара. На нивоу републике је 81.8% пољопривредних пензионера имало пензију у висини 8.384,51 динара, 10% пензију у висини 5.000,01-6.000, а 1.95% пензију нижу од 5.000 динара. У Војводини је слична структура корисника пољопривредних пензија, с тим да је мало више оних чија је пензија у висини 5.000,01-6.000, (17.38%), а мање пензионера са пензијом од 8.384,51 динара, (69.44%). Висина просечних пензија **за оне који су били запослени износила је 21.723,62 динара**. Структура корисника ових пензија је разуђенија него код пољопривредних пензионера. Највећи број пензионера има пензију у висини 21.725,01-26.500 динара, 14,49% на нивоу републике а 15.33% у Војводини. Пензију од 15.673,90-17.913,02 динара има 10.86% на нивоу целе Србије и 10.95% у Војводини, а 9.64% пензионера на нивоу републике и 9.27% у Војводини има пензију мању од 11.088,22 динара (<http://www.pio.rs>). Очекује се реформа пензионог система којом се од 2011. године предвиђа усклађивање висине пензија са кретањем зарада у јавном сектору. Поред нове формуле за израчунавање опшег бода пензије, према швајцарској формули, реформа би требала да регулише и утврђивање старосне границе за одлазак у пензију, (предлог је да се старосна граница од 53 године и 35 година радног стажа, од 2011. године подиже за око четири месеца годишње), као и критеријуме за одобравање породичне пензије (<http://www.srbija.gov.rs>).

У последње пет, шест, седам година, сиротиња оста! (ж., 72, вишегенерацијски састав).

Табела 20: Оцена материјалних могућности с обзиром на извор прихода

Главни извор прихода	Оцена материјалних могућности				УКУПНО
	не задовољавај у се основне потребе	једва се задовољавај у основне потребе	живи се скромно и лепо	живи се добро	
лична или породична пензија	35	95	66	38	234
продаја пољопривредних производа	2	23	17	10	52
занатска делатност	-	1	-	-	1
аренда од земље или зграда	3	2	-	-	5
помоћ сродника	2	5	-	1	8
УКУПНО	42	126	83	49	300

Највише домаћинстава старог испитиваног сеоског становништва имају два редовна прихода (116, односно 38.8%), један од пензије а други од сталног радног односа неког од чланова домаћинства. Само један извор прихода има 100, односно 33.3% испитаника, пре свега због самачких домаћинстава која имају једну пензију. Затим следе три редовна прихода у вишегенерацијским породицама, колико има 55, односно 18.3%. Међу испитиваним постоји и једно домаћинство без редовних прихода, а пет и више прихода у домаћинству има седам испитаника (Таб. 21).

Табела 21: Број редовних прихода према породичном саставу

Породични састав	Број редовних прихода у домаћинству						укупно
	један	два	три	четири	пет и више	без редовних прихода	
самачко домаћинство	60	24	1	-	-	-	85
брачна заједница	25	39	15	1	-	-	80
двогенерацијски састав	7	25	14	4	-	1	51
вишегенерацијске састав	8	28	25	16	7	-	84
УКУПНО	100 (33.3%)	116 (38.8%)	55 (18.3%)	21 (7%)	7 (2.3%)	1 (0.3%)	300 (100%)

Бокс 2: Пример једног сиромашног домаћинства, без редовних месечних прихода: У питању је домаћинство у коме живе заједно отац и син, обојица алкохоличари. Син је разведен, незапослен, по занимању месар, па када заради неки новац потроше га на куповину алкохола. Стара особа не прима пензију. Не иде код лекара иако каже да му је потребна лекарска нега, а као разлог наводи да нема новца за лекара, ни за лекове. Живе у нехигијенским условима, без основних средстава за минимум егзистенције. Недовршена кућа нема купатило нити је прикључено на водовод, у једној просторији спавају и живе. Задимљено и јако загушљиво је јер је запушен оцак, па се дим из пећи враћа у просторију. Готово да немају ништа од намештаја. Гори сијалица, ради црно-бели телевизор који су добили на поклон. У соби се налазе само један стари и прљави кревет, једна поцепана фотеља и расклимани сто. Хране се углавном сувом храном коју повремено доноси брат испитаника који живи у истој улици. Испитаник је у лошем физичком и психичком стању, тешко одговара на питања, није фокусиран, емотивно реагује на питања везана за породицу и материјално стање, плаче у току разговора. Каже да има и ћерку која им никада не долази у посету, нису у добрим односима. Жали се како су му сви окренули леђа, да га још једино брат није заборавио. Испитаник каже да је тражио социјалну помоћ али му она није одобрена јер је власник куће у којој живе а има сина који може да ради и издржава оца.

Овакав пример сиромаштва је заиста упечатљив али нажалост није једини међу старима са којима је обављен разговор. Без обзира што остала домаћинства испитаника имају редовне месечне приходе неки од тих прихода су толико ниски (минималне пољопривредне пензије), да нису довољни ни за набавку хране и лекова. Стари људи су често приморани да штеде на храни јер је то још једини трошак који могу да редукују:

Могу ал' да гладујем! (да задовољи најнужније потребе у домаћинству – М.М.), (ж., 68, вишегенерацијска породица);

На храну не иде пуно, једем дијетално, један оброк (ж., 72, самачко домаћинство).

Такође, из истих разлога не пију лекове иако су им неопходни. Штеде струју, седе у мраку, у тишини:

Може да се прегура месец ал' да се одричем свега (ж., 71, самачко домаћинство);

Јако је скупо. Сваког месеца не можеш скупити само за рачуне. Није ми радио сат за струју па сам плаћала више него што треба (ж., 79, самачко домаћинство);

Онолико колико имаш, пружиш се. Са ово мало пензије задовољим све потребе што треба. Мора се живит. Мораш све шпарат. А кад би живела онако како треба, не би до краја месеца издржала (ж., 80, самачко домаћинство).

Неки од њих, без обзира што се ради о старијим особама морају да раде у надници. Један испитаник од 70-так година прича како је радио у надници за једно прасе. Старице плету вунене чарапе, па како кажу, по неки пар и продају. Једна старица која нема веш машину и ручно пере веш, са одушевљењем је причала како је пробала да пере веш прашком који јој је поклонила нека рођака. Она је до тада прала веш сапуном који је ручно правила! Када је обављано истраживање била је зима и често се дешавало да старији у самачким и брачним домаћинствима бораве у хладним просторијама које су „управо намеравали да загреју“:

Не користим плин, не исплати ми се, имам 8.000 пензију. Него ложим и ту спавам, и тако (ж., 69, самачко домаћинство);

Нисам имао да платим плин, па су ми га искључили. Сада ложимо (м., 78, вишегенерацијска породица);

Слабо (се греје – М.М.), на плин. А не могу ни на дрва, нема ко да цепа (ж., 73, самачко домаћинство).

Бокс 3

Без обзира на своје сиромаштво, ови стари људи су били искрени, љубазни и гостољубиви. За разлику од „домаћина“, они нису морали да скривају величину поседа, сточног фонда и стамбеног простора. Искрено су се жалили на све што их мучи. Неки са стидом, неки кроз плач али већина, са олакшањем. Највеће гостопримство су показивали они који су најмање имали. Они су највише инсистирали на послужењу. Из неких залиха су извлачили сокове, отварали их за ту прилику, јер имају госте. Нудили колачима од масти, шећера и јаја, старим неколико дана, брижно чуваним у креденцу. Питали ме да ли сам гладна, када сам јела, где сам јела. Једна старица је инсистирала да понесем „питу“ од старог хлеба, јаја и сира, „за после, ако сада не могу“. Друга старица је забринута рекла да нема чиме да ме послужи али „да дођем сутра, тада ће кувати“. Супруга једног испитаника је скувала само мени кафу, док је мужу скувала пола шољице. Рекла му је „за тебе је доста и толико“. Инсистирали су на кафи, тако да сам ја попила можда десету тог дана, а старица за себе није ни скувала. Због мене је донела из друге собе нове шоље.

График 9 приказује оцену материјалних могућности према типу домаћинства. Генерална оцена испитаника је да се с обзиром

на укупне приходе и најнужније потребе домаћинства, једва задовољавају основне потребе чланова. Овако је своју материјалну ситуацију оценило укупно 126, односно 42% испитаника, а 27.7% сматра да са својим приходима може скромно и лепо да се живи.

График 9: Оцена материјалних могућности према типу домаћинства

* изражено апсолутним бројевима

Уколико погледамо каква је дистрибуција ових оцена према типу домаћинства, (Граф. 9), може се запазити да тип домаћинства не утиче пресудно на оцену материјалне ситуације. Код непољопривредних домаћинстава највише је, у односу на друге типове, оних који оцењују да се живи скромно али лепо, (31.3% испитаника из непољопривредних домаћинстава мисли овако), али је и највише оних који сматрају да с обзиром на приходе и расходе које имају не могу да задовоље ни основне потребе домаћинства, како је оценило 21.7% испитаника који живе у непољопривредном домаћинству:

Немаштина, јад и беда. Ето ти! (ж., 73, вишегенерацијска породица).

Половина испитаника из чисто пољопривредних домаћинстава, (23), сматра да једва може да задовољи потребе домаћинства али је најмање оних који сматрају да не може да се задовоље основне потребе (10.9% испитаника из пољопривредних домаћинстава). Да од укупних прихода може добро да се живи, оценило је 15.2% испитаника који живе у пољопривредним

домаћинствима. Код мешовитих домаћинстава исти је број оних који су оценили да живе скромно али лепо и да живе добро, укупно 76, и оних који оцењују да једва задовољавају основне потребе домаћинства. Да се у домаћинству не задовољавају ни најнужније потребе чланова, оценило је 11.1% испитаника из мешовитих домаћинстава:

Кад како. Право да ти кажем и шпарам. Неки пут ми деца помажу, а одричем се свега. Једем шта имам јер чувам за лекове и рачуне (ж., 69, самачко домаћинство);

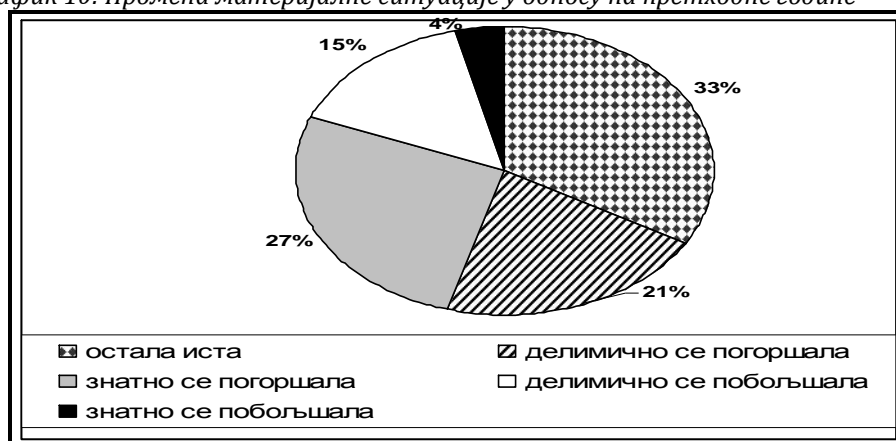
Како кад. Некад остане за штедњу, дамо унуцима (м., 79, брачна заједница).

Од оних испитаника који су оценили да се у њиховом домаћинству живи добро, укупно 49, 40.8% је изјавило да им преостаје за штедњу, 16.3% да им од прихода не преостаје ни за шта, односно потроше сав месечни приход, 14.3% да им преостаје један део прихода за набавку пољопривредне механизације, 10.2% за већу потрошњу и исто толико за помоћ деци, а 8.2% да им од месечних прихода један део преостаје за улагање у пољопривредну производњу.

Материјална ситуација испитаника је у **33%** случајева **остала иста** у односу на претходне године (Граф. 10). То што је материјална ситуација иста не мора да подразумева позитивно стање. Једна испитаница је одговорила:

Остала иста. Увек је било бедно и без пара (ж., 82, самачко домаћинство).

График 10: Промена материјалне ситуације у односу на претходне године

Да се њихова материјална ситуација делимично/знатно погоршала сматра 48% испитаног старог сеоског становништва, док 19% оцењује да се она делимично/знатно побољшала (Граф. 10):

Ипак је боље. Нисам гладна. Како могу борим се (ж., 79, самачко домаћинство);

Инвестиционо смо слаби, ал' стандард нам је боље. Сад и бабе славе рођендане. Миришу роштиљи лети, а не би тако било да се нема (м., 79, брачна заједница);

(Побољшала се материјална ситуација – М.М.) – Некад сам за 22 милиона могао да купим векну хлеба, а сад је редовна пензија и сналазим се (м., 87, брачна заједница).

Посматрано по појединачним селима у којима је обављено истраживање, испитаници свих села, осим Сечња, сагласни су у оцени да са својим приходима једва могу да задовоље основне потребе домаћинства. Највише испитаника Сечња, 31.7%, сматра да са својим приходима може скромно и лепо да живи. Са друге стране, највише испитаника Сечња оцењује да им се материјална ситуација у односу на претходне године знатно погоршала, како је оценило 41.7%. Ова оцена је доминантна и код испитаника Српске Црње, (46.7%). У Орловату је ова оцена мало блажа, односно 28.3% испитаника оцењује да им се материјална ситуација у односу на претходне године делимично погоршала, а старо становништво са којима је обављен разговор у Елемиру и Равном Тополовцу, сматрају да им је материјална ситуација остала иста.

Слике 40 и 41: Куће у Сечњу

Извор: Фото документација са терена Марице Миладиновић

Старо испитивано становништво у **88%** случајева има **једну зграду за становање**, две зграде има 11.7% испитаника а један испитаник има три куће за становање. Куће су углавном прављене од цигле, (141, односно 47%), или од цигле и набоја, како је направљено 63, односно 21% кућа. Само од набоја је направљено 58, (19.3%) кућа у којима станује старо становништво са којима је обављен разговор, а куће од цигле и блокова заступљене су код 13, (4.3%) испитаника. Само од блокова направљено је четири, (1.3%), куће за становање испитаника. Поред овога јављају се и случајеви када испитаници имају више зграда за становање, да је старија кућа од набоја а новија од цигле или да је старија направљена од набоја и цигле а новија зграда од цигле или да је кућа за становање од черпића и цигле.

Подови кућа за становање су најчешће покривени паркетом, (107, односно 35.7%) и бетоном (97, односно 32.3%). У 45, односно 15% зграда за становање налази се дрвени „швапски“ под, у 16, (5.3%), ламинат, а 12 односно 4% кућа за становање испитаника има земљани под. Код петоро испитаника (1.7%), под у згради за становање је од линолеума. Када испитаници имају више зграда за становање заступљени су одговори да је у старијој кући под од бетона а у новијој паркет (15, односно 5%) и да је у старој кући земљани под а у новијој бетон, како је одговорило троје испитаника (1%).

Слика 42 и 43: Куће у Орловату

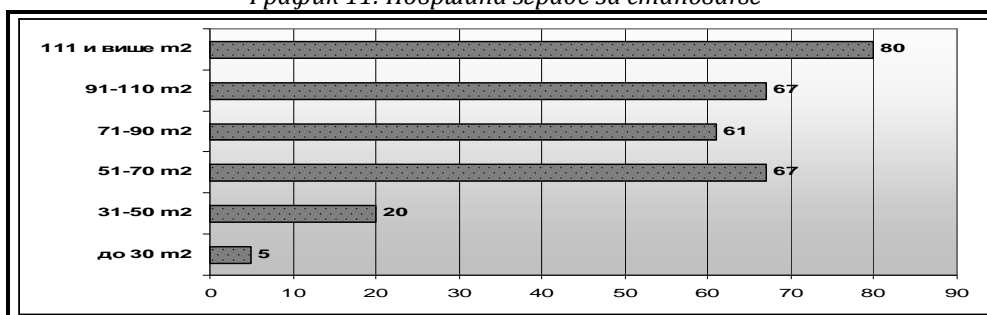

Извор: Фото документација са терена Марице Миладиновић

Што се тиче **године градње кућа**, 31% испитаника није сигурно које године је кућа грађена јер је стара сто и више година. По бројности затим следе оне које су грађене 1960-тих, (15.3%) и 1970-тих година (15%), затим 1980-тих, (11.7%), 1920-тих (7.7%) и 1950-тих година (5%). У последњих десет година су саграђене четири куће испитаника (односно 1.3%), а 1990-тих година је саграђено 2.7% кућа за становање. Поред овога, у случају када испитаници имају више зграда за становање заступљени су и одговори да је једна кућа стара око сто и више година а друга саграђена 1980-тих или 1990-тих година.

Куће за становање старог становништва са којима је обављен разговор су веће по **површини**. На графику 11 се може видети да 27% испитаног становништва има кућу површине 111 и више м², а чак 195 испитаника, односно 65%, имају кућу за становање површине од 51 до 110 м². Најчешће куће имају **пет и више просторија**, као што је случај код 108, односно 36% испитаника. Четири просторије у згради за становање има 91, односно 30.3% старог испитиваног становништва, а 76, (25.3%), три просторије. У кући за становање, 24 испитаника, (8%), има две просторије а један испитаник има само једну просторију у згради у којој станује. Овај проблем вишка стамбеног простора је карактеристичан за војвођанска села. Јавља се највише због тога што су старије „швапске“ куће велике по површини, са већим бројем просторија које нису довољно искоришћене јер у њима не живе више велике, бројне породице већ старије становништво које због економичности користи једну до две просторије. Такође је присутан и велики број напуштених кућа.

График 11: Површина зграде за становање

* изражено апсолутним бројевима

Од 279 испитаника који имају децу, 135, односно 48.4% живи са њима. У табели 22 се може видети да од оних испитаника који живе са својом децом већина живи и у истој кући (109, односно 39.1%).

Табела 22: Да ли испитаници живе са децом

		Модалитети	Број	%		
		не живе са децом	144	51.6		
живе са децом		иста кућа	109	39.1	135, 48.4%	
		одвојена кућа	20	7.1		
		иста кућа, помоћне просторије	6	2.2		
		УКУПНО	279	100.0		

Испитаници се зими најчешће греју на чврсто гориво (дрво, угаљ), како је одговорило 139, (46.3%) испитаника, затим на гас (72, односно 24%) или комбинују грејање на гас и ложење (48 испитаника, односно 16%). Централно/етажно грејање има 14, (4.7%) испитаника а 17, (5.7%) испитаника како би смањили трошкове грејања комбинују грејање на струју и гас. Четворо испитаника, (1.3%), се греју само на струју јер им представља тешкоћу да припреме дрва за потпалу, а петоро (1.7), се греје помоћу каљеве пећи. Један испитаник, (0.3%), се греје комбиновањем гаса и каљеве пећи.

Слика 44: Спаваћа соба испитанице

Сл. 45: Двориште старачког домаћинства

Извор: Фото документација са терена Марице Миладиновић

У табелама 23 и 24 приказана је **опремљеност домаћинства**. Већина домаћинства испитиваног старог становништва је прикључена на водовод (Таб. 23). Од троје испитаника који нису, две испитанице су женског пола и живе у самачким домаћинствима а један испитаник је мушког пола и живи у заједници са сином (наведен је као пример сиромашног домаћинства). Ови испитаници се водом снабдевају помоћу чесме у дворишту, што женама нарочито представља тешкоћу. Укупно 13, (4.3%) старих са којима је обављен разговор, нема купатило у кући, од чега 6 лица живи у самачким домаћинствима, једно у брачној заједници а 6 у заједници са децом. Од 22, (7.3%) испитаника који немају WC у кући, 9 живи у самачким домаћинствима, 5 у брачној заједници а 8 у заједници са својом децом.

Табела 23: Опремљеност домаћинства старог сеоског становништва

модалитети	да		не		укупно	
	број	%	број	%	број	%
Прикључак за воду	297	99.0	3	1.0	300	100.0
Купатило	287	95.7	13	4.3	300	100.0
WC	278	92.7	22	7.3	300	100.0
Централно/етажно грејање	30	10.0	270	90.0	300	100.0
Прикључак за гас	215	71.7	85	28.3	300	100.0

Табела 24: Опремљеност домаћинства електричним апаратима

Апарати/уређаји	да		не		укупно	
	број	%	број	%	број	%
Електрични шпорет	293	97.7	7	2.3	300	100.0
Фрижидер	293	97.7	7	2.3	300	100.0
Замрзивач	282	94.0	18	6.0	300	100.0
Машину за прање веша	276	92.0	24	8.0	300	100.0
Усисивач	280	93.3	20	6.7	300	100.0
Радио	276	92.0	24	8.0	300	100.0
Телевизор	296	98.7	4	1.3	300	100.0
Телефон	291	97.0	9	3.0	300	100.0

Што се тиче опреме домаћинства испитаника електричним апаратима и уређајима, већина имају све што је потребно од апарата (Таб. 24). Машину за прање веша нема 24, (8%) испитаника, од чега је 19 из старачких домаћинства. Укупно 20, (6.7%) испитаника нема усисивач, од чега је 15 из старачких домаћинства. Телевизор је најприсутнији у домаћинствима

испитаника од свих апарата. Четворо испитаника који немају телевизор су из самачких домаћинстава. Телефон, такође, има већина домаћинстава старих са којима је обављен разговор. Од деветоро који га немају, петоро је из самачких домаћинстава.

Само поседовање електричних апарата и уређаја не подразумева и њихову функционалност. Углавном су то старији апарати које испитаници добијају од своје деце. Код 126, (42%) испитаника је све од апарата/уређаја у исправном стању, а 95, (односно 31.7%), оцењује да су апарати стари али да још увек раде. Код 60, (20%) испитаника већина апарата ради, мада им често не ради управо оно што им је најпотребније, као што је машина за прање веша или усисивач. Да не ради већина апарата/уређаја, оценило је 18, (6%) испитаника а једна испитаница не поседује ништа од електричних апарата у домаћинству:

Има све (од технике-М.М), ал' ја то не користим. Ја не користим и телефон, не знам како се користи. Не треба ми, могу да идем пешке до Томашевца (м., 75, двогенерацијски састав);

Дали су ми стару машину. И не исплати ми се да укључујем. Лети перем сама. Скоро су ми дали (ж., 69, самачко домаћинство);

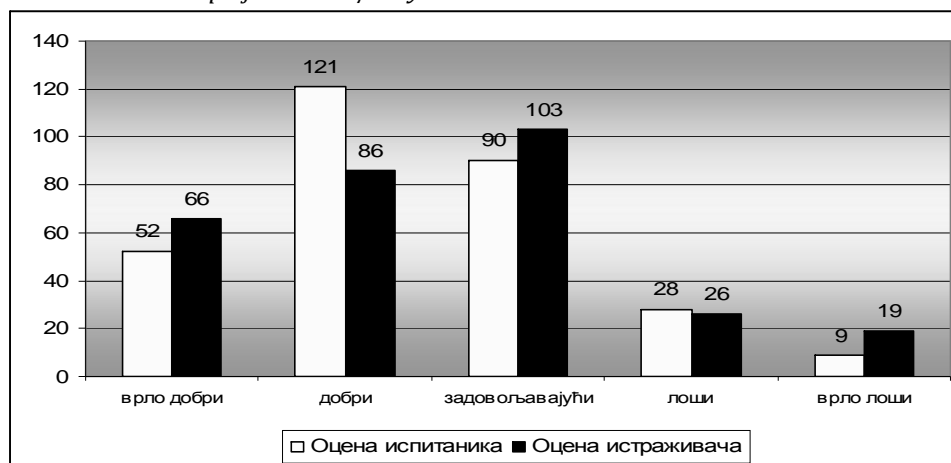
Имала сам машину, па се покварила. Перем на руке сада. Некад оперем код сестре (ж., 71, самачко домаћинство).

Своје стамбене услове 121, (40.3%) испитаника је **оценило као добре**, док је **истраживач**⁵⁰ услове становања испитаника у највећем броју **оценио као задовољавајуће**, 103, (34.3%), (Граф.12).

---

⁵⁰ Оцена Марице Миладиновић која је обавила полустандардизоване интервјуе са старим становништвом из узорка

График 12: Оцена услова становања испитаника

* изражено апсолутним бројевима

Као што се може видети на графику 12, истраживач је већи број услова за становање оценио као врло добре у односу на испитанике, (22% наспрам 17.3%), али такође је у већем броју оценио стамбене услове као врло лоше, (6.3% у односу на 3%).

Код старог становништва један од изражених проблема јесте и проблем исхране. Поред тога што животни стандард често не дозвољава старима да се хране разноврсно и да уносе довољну количину витамина и калорија који су неопходни за ову животну доб⁵¹, додатни проблем је и припрема хране нарочито код самаца или у брачним заједницама са болесном супругом. Испитаници углавном **сами себи спремају оброке**, што је случај код 146, (односно 48.7%) испитаника, од којих је десет мушкараца. Супруг/е спремају оброке код 97, (32.3%) испитаника, а код 29, (9.7%) испитаника то чине снаје. Да оброке спремају ћерке, одговорило је 12, односно 4% старог становништва са којима је обављен разговор, а 10, (3.3%) да оброке некада спремају сами а некада то чини ћерка, од чега су два испитаника мушког пола. Од осталих одговора заступљено је још да оброке за испитанике спремају син (2, односно 0.7%), унука, (0.7%) и сестра (0.7%). Највећи број старог

⁵¹ Према истраживању потрошње сушеног воћа на тржишту, свега 2.5% оних који користе сушено воће у исхрани су стари 70 и више година (Лукаџ, Ћикић, Милadinović, 2007).

становништва са којима је обављен разговор дневно **поједе три оброка**, (146, односно 48.7%), а два до три оброка дневно поједе 90, (30%) испитаника. Два оброка поједе 32, (10.7%), четири до пет оброка 17, (5.7%) а један до два оброка дневно поједе 15, (5%) испитаника. У највећем броју случајева, код 132, односно 44% испитаника је **један топли оброк**. Код 90, (30%) испитаника дневно је приситно два топла оброка, код 53, (17.7%) испитаника један до два, а код 17, (5.7%) испитаника су сви оброци топли. Да немају ниједан, ређе један топли оброк дневно, одговорило је 8, (2.7%) испитаника.

У табели 25 је приказана **структура главних расхода у домаћинству**. Може се запазити да се као најприсутнији расход, код 80% испитаника, јављају комунални трошкови. Стари са којима је обављен разговор без обзира на висину прихода редовно плаћају комуналне рачуне. Тек од средстава који преостану набављају храну. У структури главних расхода у домаћинству храна је присутна код 40% а кућне потрештине код 35.7% испитаника. Лекови су код 32% испитаника присутни у структури расхода.

Табела 25: Структура главних расхода у домаћинству

модалитети	да		не		укупно	
	број	%	број	%	број	%
Лекови	96	32.0	204	68.0	300	100.0
Комунални трошкови	240	80.0	60	20.0	300	100.0
Кућне потрештине	107	35.7	193	64.3	300	100.0
Храна	120	40.0	180	60.0	300	100.0
Трошкови пољопривредне производње	77	25.7	223	74.3	300	100.0
Трошкови услуге других лица за помоћ у кући или пољопривреди	5	1.7	295	98.3	300	100.0
Трошкови помоћи деци	18	6.0	282	94.0	300	100.0

Неки од одговора испитаника о главним расходима:

Комуналије (главни расходи-М.М.), не купујем шминку и моду (ж., 65, самачко домаћинство);

Стар човек купује само оно што може, а не оно што му треба (ж., 70, брачна заједница);

Струја, телефон, плин. Не могу ни редовно лекове да купим, него их пијем само кад не могу да издржим (ж., 67, самачко домаћинство);

*Ђубриво и семена. Скуп је репроматеријал. Ми смо теглећа марва (м., 67, вишегенерацијска породица);
Алкохол. Попио сам две виле колико сам пио (м., 70, самачко домаћинство);
За живот. За струју и храну. Купимо по једно свињче и то поделимо с децама (м., 83, брачна заједница).*

Бокс 4

Илустративан је пример старице која живи у самачком домаћинству у веома скромним условима. Нема ништа од електричних апарата, њено домаћинство није прикључено на водовод, кућа у којој станује има две просторије али користи само једну. Главни расход њеног домаћинства су трошкови електричне енергије иако је једини потрошач струје једна електрична сијалица. Рекла је да редовно плаћа и телевизијску претплату иако нема телевизор јер се боји да ће јој искључити струју уколико је не буде плаћала. Замолила је председника пензионера свог села да јој помогне, да уместо ње пита некога да ли може да не плаћа тај део рачуна, међутим он јој је рекао да мора све да плаћа без обзира што нема телевизор. С обзиром на веома ниске месечне приходе старици овај непотребни издатак представља веома велики проблем. На питање да ли би нешто променила у свом животу и шта, она је скромно одговорила: „Па ето, да не плаћам тај телевизор, кад га немам“.

Старо становништво из пет села са којима је обављен интервју имају релативно ниске и неповољне животне услове. Њихов низак квалитет живота условљен је чињеницом да су пољопривредне пензије најнижа примања која постоје у нашем друштву а посебно су угрожени они који немају редовна месечна примања и зависе од других. Несигурност и рањивост које старост носи са собом на овај начин су појачане. Сиромаштво старих у селу и граду се разликује у смислу да је апсолутно сиромаштво израженије код старих у граду а релативно сиромаштво је далеко израженије у селу. У сеоским срединама се ретко дешава да појединац не може да прибави себи количину хране колико је потребно за преживљавање. Такође су стари на селу углавном власници кућа у којима живе а често и власници земљишног поседа, али то не утиче пресудно на могућност да неко од њих живи у дубоком сиромаштву у сталној штедњи и одрицању од свега. Један део Стратегије за смањење сиромаштва у Србији коју је 2003. године усвојила Влада Републике Србије, односи се на побољшање положаја пензионера и старих у

нашем друштву. Државна политика је према старом становништву у овом смислу усмерена не само на реформу пензионог система већ и на подстицање радне активности и јачање социјалне заштите старих. Међутим, за побољшање положаја старих људи у нашем друштву, а посебно старих у селу, није довољна одређена државна политика већ је потребан и развој друштвене свести о том проблему и активирање локалних сеоских заједница. Недопустиво је да најстарији чланови нашег друштва који су све бројнији имају животне стандарде знатно ниже од остатка друштва и да то буде општеприхваћено и подразумевајуће стање. У том смислу би најпре породице а затим и локалне заједнице и друштво у целини требале да учине, према својим дометима, све да старост буде што хуманија и достојанственија.

4.4.

ЗДРАВСТВЕНО СТАЊЕ,
ЗДРАВСТВЕНА И СОЦИЈАЛНА
ЗАШТИТА

*„Само нек' нам Бог да здравља са се ми служимо до судњег дана“
(ж., 80, самачко домаћинство, без деце)*

*„Само се бојим да не паднем у кревет да мучим своју децу!“
(ж., 67, самачко домаћинство)*

*„Само да не будем дуго да живим, јер ћу онда неком на терет“
(ж., 74, самачко домаћинство)*

*„Божје сачувај та невоља да наћера! Какав старачки дом!“
(м., 87, брачна заједница)*

*„Ја јесам за дом да не сметам деци. Ја сам њима велики терет, а они ме
ућуткавају. Ја се онда осећам ко терет. Волела би да ме нема!“
(ж., 78, самачко домаћинство)*

Модерно друштво доста улаже у развој медицине и побољшање здравља људи. Без обзира на висок степен развоја медицине још увек не постоји јединствено мишљење око тога због чега долази до старења људског организма. Постоје бројне теорије о старењу. У неким се полази од претпоставке деловања генског механизма на ћелијском нивоу, проналаска «гена за старење», или тврдње да је људски генски механизам направљен тако да омогући раст и могућу репродукцију након чега почиње да одумире. Једна од највише прихваћених теорија је стохастичка теорија старења, по којој старење наступа зато што генетски материјал почиње да користи неодговарајућу, искривљену информацију зато што је оштећен зрачењем, хемикалијама или мутацијама. Такође, популарна је и теорија међуповезаности у старењу по којој тело стари зато што ткива са годинама постају мање еластична због ослабљеног деловања протеина колагена и еластина. Физиолошке теорије старења узрок виде у промењеном деловању жлезда: грудне жлезде (тимуса) која контролише важне имунолошке реакције или опадања читавог система рада жлезда са унутрашњим лучењем које контролишу бројне активности у организму путем хормона. Постоје и метаболичке теорије по којима смањење уноса калорија у организам и одржавање неопходног нивоа хранљивости и витамина

у исхрани доводи до продужетка животног века (Schaie, Willis, 2001:401-405).

У старијем животном добу неопходна је стална доступност лекара и здравствене неге јер се ради о особама код којих су снага и виталне функције у опадању тј. смањује се ефикасност функционисања организма. То не мора да значи да су све старије особе нарушеног здравља али обично старије особе имају неке од мањих или већих тегоба или проблема које старост носи са собом (отежано кретање, укоченост, малаксалост, смањење слуха или вида, емоционална преосетљивост, срчане сметње и сл.).

Не опада код свих старих људи здравствено стање и физичке способности истом брзином. Брзина којом се у старости нарушава здравствено стање зависи не само од тренутних услова живота већ и од тога како је неко старио односно, какав темпо и квалитет живота је имао у млађим данима. Француска списатељица Симон де Бовоар је легендом о младом Буди⁵², писала о томе да свако своју старост носи у себи и да ће нам старост бити онаква каквом је створимо. Не само у материјалном смислу, „питаће те старост где ти је била младост“, већ и у смислу чувања и бриге о сопственом телу и здрављу. Живот на селу подразумева бројне тешке послове исцрпљујуће за организм због чега људи брже и интензивније физички пропадају. Здравље се често доводи у везу са класном припадношћу појединца у смислу да су ниже класе лошијег здравља (због лошије исхране, лошијих услова становања, тежих послова који више исцрпљују организм)⁵³.

---

⁵² Према овој легенди, када је Буда као принц Сидарта, први пут изашао из своје палате у којој је био заштићен и први пут видео старца, упитао је свог пратиоца шта се то десило сиротом човеку. Када је сазнао узвикнуо је: „*Каква несрећа што слаба и неискусна бића, опијена поносом, својственим младости, не виде старост! Брзо се враћајмо кући! Чему игре и радости када сам обитавалиште будуће старости!*“ (Вовоар, књ. 1, 1987:5).

⁵³ Према Брауну и Ботрилу (Browne and Bottrill, 1999, према Gidens, 2003:157-159), неке од главних неједнакости у здрављу становништва које су класно засноване су: двоструко је већа вероватноћа код неквалификованих радника да ће умрети пре пензионисања него код припадника највише класе занимања (професионалаца); број мртворођене дете и смртност беба је такође двоструко већа код неквалификованих занимања него код виших слојева; припадник више друштвене класе живеће у просеку седам година дуже од неквалификованих радника; главни узрочници смрти, (малигна, срчана, распираторна и др.

Управо зато хумана и достојанствена старост подразумева заштиту и сигурност старијих особа у погледу здравствене заштите и остварења основних права из домена социјалне заштите. Нега, заштита и сигурност требају бити једнако доступне и старијим особама из малих сеоских насеља који не смеју ни на који начин бити изоловане и дискриминисане.

Међу испитаним старим становништвом 13, односно 4.3%, је оних који нису **здравствено и социјално осигурани**, тачније нису информисани о томе да након 65 године живота **имају право на бесплатну здравствену заштиту**⁵⁴. Из тога разлога не одлазе код лекара иако осећају здравствене проблеме јер, како кажу «немају новаца да плате, а када одеш код лекара све мораш да платиш». Од 287 испитаника који су здравствено осигурани 73.9% је осигурано на основу личног а 26.1% на основу породичног осигурања.

Чак 26.3% испитаника је у години извођења интервјуа лежало у болници због здравствених проблема. Већина испитаника **иде редовно на лекарске контроле** пре свега ради узимања рецепата за лекове, 122, односно 40.7%. Међутим има и оних који се не сећају када су последњи пут били код лекара (12%) јер немају већих тегоба а ако се и појави нека сметња сами на своју руку попију лек:

Знам које лекове пијем и то купи циганчица једна коју плаћам. Имам апарат за мерење притиска и вађење крви и ја сам сам свој доктор. Само кад би могла да нађем лек против пушења. Некад и по чет'ри кутије попушим. Шта ћу кад кажу „пали баба“ (показује прстом како је дозивају-М.М), (ж., 75, самачко домаћинство).

обољења), око 90% су чешћи код нижих него виших класа; припадници радничке класе чешће посећују лекара него више друштвене класе а такође 50% чешће оболевају од дугих, упорних болести; запослени људи живе дуже од оних који не раде а класна димензија здравља је истакнутија код дугорочно незапослених.

⁵⁴ Право на здравствено осигурање је загарантовано лицима старим 65 и више година, без обзира да ли особа дугује по основу доприноса за здравствено осигурање, јер спадају у посебно заштићене категорије становништва. Лица стара 65 и више година здравствено су осигурана према основу за обавезно здравствено осигурање, према члану 22, Закона о здравственом осигурању (Службени гласник РС, 107/05:7-8). Такође, према Закону о здравственој заштити, члану 11, (Службени гласник РС, 107/05:3-4), лица стара 65 и више година улазе у домен друштвене бриге о здрављу као лица која су склонија ризику од обољевања.

Једном или два пута месечно посећује лекара 18%, једном у пола године 5.7% а једном годишње 4% испитаника. Ређе од једном годишње иде код лекара 4% старог становништва са којима је обављен интервју а 9% нема потребе да одлази доктору, односно не осећа никакве тегобе. Троје испитаника не посећује лекара већ он долази по позиву јер су у питању особе са отежаним кретањем. Не иде код лекара иако би требало, јер не може да плаћа лекове ни преглед или зато што не жели да се лечи, 17, односно 5.7% испитаника:

Не идем а требала би. Тешко ми је душо моја, од кад сам сина изгубила стао је живот за мене (ж., 71, самачко домаћинство).

Као разлоге зашто нису били код лекара у скорије време 54.1% испитаника је навело да није било потребе, 28.5% да се сам/а се лечи а 4.5% не може да иде због отежаног кретања. Код 4.5 % испитаника лекар долази на позив, 3.9% је одговорило да нема новчаних средстава да плати доктора, а 3% да су им деца здравствени радници. Двоје испитаника, (1.5%), је чак одговорило да не жели да се лечи. Неки од одговора испитаника:

Слабо идем. И кад ме боли ћутим (ж., 70, брачна заједница);

Нисам ишла иако је требало. Не можеш ни додијавати, и плаћа се то све (ж., 82, брачна заједница);

Не идем. Одредила сам себи терапију, како ми одговара (ж., 66, двогенерациска породица);

Нисам одавно, пијем сама лекове (ж., 73, самачко домаћинство).

Код 96, односно 32% испитаника лекар је долазио на кућну адресу по позиву. Од 204 испитаника које за време болести никада није посетио лекар, код 55.4% ово се није десило јер за тим није било потребе, 40.2% су отишли сами код лекара, код 2.9% лекар је одбио да дође по позиву а 1.5% испитаника није имало могућности да позове лекара:

Када ми се баба шлогирала, ноћу је дошао доктор, дали јој нешто. Докторици свака част, али директор Дома здравља је моју жену убио. Није дао Хитну помоћ да је пребаце у болницу. 16 сати су биле сестре поред ње у кући а директор није хтео помоћи (м., 78, самачко домаћинство).

Испитаници из Сечња су похвалили свој Дом здравља и њихову брзину и спремност за долазак по позиву:

Лекари су у Сечњу предивни и за све оспособљени, имамо и специјалисте (ж., 69, брачна заједница);

Дивна Општа служба у Сечњу! За сваку похвалу, 24 сата смо покривени (ж., 72, самачко домаћинство).

Што се тиче начина на који се испитаници снабдевају лековима, углавном то чине тако што неке лекове морају да купују а неке покрива здравствено осигурање, како је одговорило 36% старог становништва са којима је обављен интервју. Купују управо оне лекове који су најскупљи и које морају редовно да пију као терапију, док преко рецепта могу да узимају углавном антибиотике и неке од лекова који су јефтинији:

Купујем за срце (имала је инфаркт-М.М.). Не могу да пратим терапију јер немам пара за лек. Па пијем само кад ми је много лоше. Пола пензије дам за лек. Не могу ни да тражим од ћерке, она прима социјалну помоћ (ж., 67, самачко домаћинство).

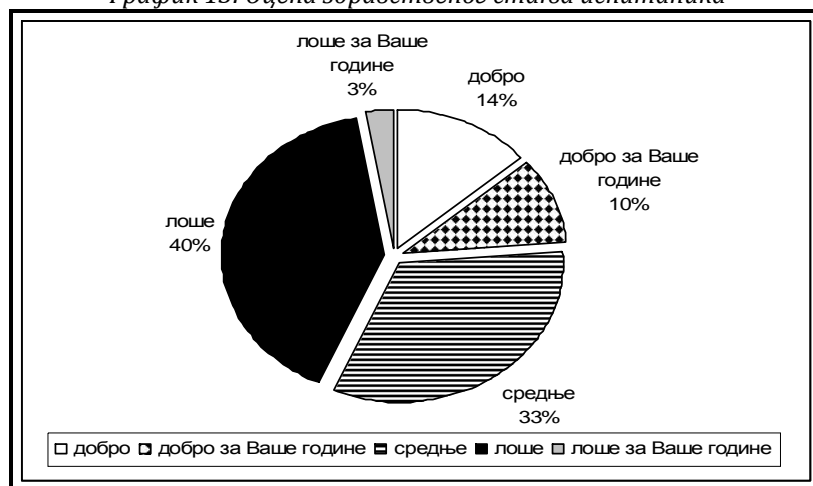
Лековима се снабдева искључиво куповином 29% испитаника а преко рецепта узима лекове 27.7%. Не пије ништа од лекова 7.3% старих са којима је обављен разговор.

Код старих људи који су доброг здравља присутне су уобичајене старачке сметње и тегобе као што су ослабљена чула, нарочито вида и слуха, повишени крвни притисак, успорене реакције, поремећај спавања, слабљење нервног система. Од болести су за старије животно доба карактеристичне срчане болести, већа опасност од добијања рака, артритис, шећерна болест, артериосклероза, ортопедска оштећења и др. (Schaie, Willis, 2001:405-428).

На графику 13 се може видети како испитаници оцењују своје здравствено стање. Укупно 43% испитаника оцењује своју здравствену ситуацију као лошу или лошу за њихове године, 33% сматрају да је њихово здравствено стање средње, а 24% добро или добро за њихове године:

*Пита ме доктор „Јел имаш шећер?“. Ја му кажем, „Само кад купим“ (м., 78, вишегенерацијска породица);
Заборављам много па сам онда бесна (ж., 69, самачко домаћинство).*

График 13: Оцена здравственог стања испитаника

Ове оцене су субјективно мишљење испитаника о сопственом здрављу. Стари људи често осећају тегобе које не морају да буду одраз нарушеног здравља због чега постоји могућност да су испитаници дали лошију оцену свом здрављу него што она објективно јесте. Психолози наглашавају да на субјективну процену сопственог здравља код старих људи утиче степен психичке стабилности особе, њен економски статус и то да ли је та особа наставила у старости да се бави неким вредним и корисним активностима или није (Seigler, Costa, 1985; Wagner i sar., 1993, према, Schaie, Willis, 2001:428). Такође, старије особе дуже од млађих не траже помоћ лекара када осете одређене симптоме, што често доводи до тога да се обрате докторима за помоћ када је касно, односно, када је болест већ узела маха. Стереотипно мишљење да су старе особе донекле хипохондричне није оправдано, односно није пронађена веза између година старости и хипохондрије (Isto, 429). На оцену здравља једног испитаника од 78 година као средње, његова супруга га пита „**Шта те боли?** “ Он набраја: „**суше ми се уста увече кад легнем. Кад 'одам улицом, сече ми кад дишем, не могу да одам.**“ На то ће она: „**Ђути ђаво те носио**“.

Половина испитаног старог становништва може сама да **обавља све послове по кући, дворишту, башти**. Уколико се погледа њихова активност по годинама, (Таб. 26), види се да су старији који имају 80 и више година још помало активни, односно

могу да раде све послове по мало. Неким испитаницима (30, односно 10%) тешко пада обављање послова али су ипак активни јер вероватно нема никог другог ко би могао да те послове заврши уместо њих. Ништа од послова не може да ради 32, односно, 10.7% испитаника.

Ништа ја не радим. Све баба ради. Ја написао једну ђавољу песму (м., 78, вишегенерацијска породица).

Табела 26: Активности испитаника у кући, дворишту, башти према годинама старости

Активност	Године старости				УКУПНО
	65-69	70-74	75-79	80 и више	
Све може да ради	74	43	24	9	150 (50%)
Помало може да ради све послове	10	20	13	14	57 (19%)
Може да ради само лакше послове	8	8	9	6	31 (10.3%)
Ради све али са тешкоћом	6	9	12	3	30 (10%)
Ништа не може да ради	7	8	6	11	32 (10.7%)
УКУПНО	105	88	64	43	300 (100%)

На питање **ко им помаже око тих послова** ако не могу сами да их обављају 100 (33.3%) испитаника је одговорило да то чине деца:

Помажу ми. Син ми све помаже кад дође али пуно ради, па не може. Берка помаже око чишћења куће (ж., 66, вишегенерацијска породица);

Ако има неки већи посао, око куће, дворишта и кад се кољу свиње, и кад је слава (м., 66, брачна заједница).

Да им нико не помаже, односно да сами обављају све послове у кући, дворишту и башти одговорило је 89 (29.7%) испитаника:

Како је време дошло, најгоре је. Нико никога не гледа. Нарочито они најближи. Јављају се само кад им помоћ треба. Не само да гледа себе, него би ти от'о да може (ж., 79, самачко домаћинство);

Кад тражиш помоћ, људи кажу „Ти мислиш ја немам шта да радим?“ (ж., 74, самачко домаћинство).

Да им око тих послова помажу супруг/а одговорило је 76 (25.3%) испитаника:

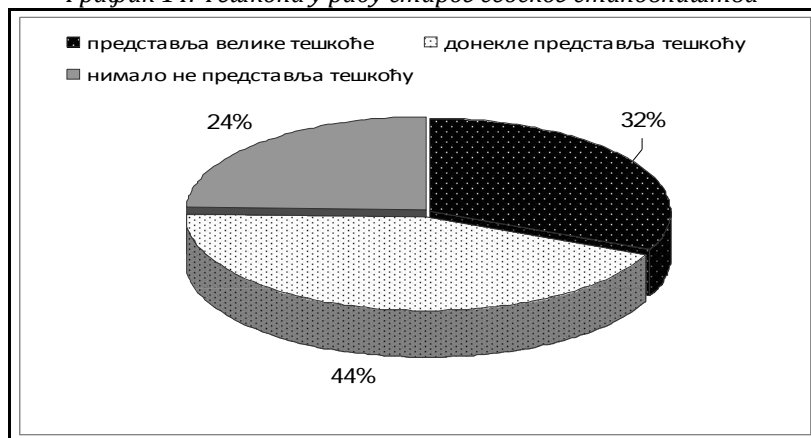
Жена ради а ја јој купим метлу. Нико други не помаже жени (м., 87, брачна заједница).

Од осталих одговора заступљени су и да то чини остала родбина (2.7%), комшије (2%), унучад (0.7%) а 19, односно 6.3% испитаника је одговорило да то чини особа коју плаћају за тај посао:

Никад сама нисам, служи ме једна циганчица. Хоће поштено све да одради. Имам више поверења у њу него у своју ћерку. Нађе два динара и да ми, неће да узме. А ћерка моја, ништа и не пита. Само отвори торбу и трпа (ж., 75, самачко домаћинство).

Испитаницима **обављање послова у кући, дворишту, башти донекле представља тешкоћу** у 44% случајева. Представља им велике тешкоће у 32%, док за 24% старог испитиваног становништва обављање ових послова нимало не представља тешкоћу (Граф. 14).

График 14: Тешкоћа у раду старог сеоског становништва

Треба напоменути да се ради о субјективној оцени старог становништва о тешкоћи коју осећају приликом обављања послова. То што је испитаник оценио да му обављање послова представља велике тешкоће, не значи да он те послове не обавља. Често сами обављају послове и за које немају довољно физичке снаге, зато што у близини немају никог ко би могао да им помогне.

Ја мислим да ћу витална и да умрем. Ја сам рекла колико пута, ја ћу да паднем негде и тако ћу и да умрем. Нећу да паднем у постељу. Нисам таква. Такви су и моји били (ж., 80, двогенерациска породица).

Највише неге и помоћи за време болести испитаницима пружају деца како је одговорило 27% испитаника и супруг/а како је одговорило 26%:

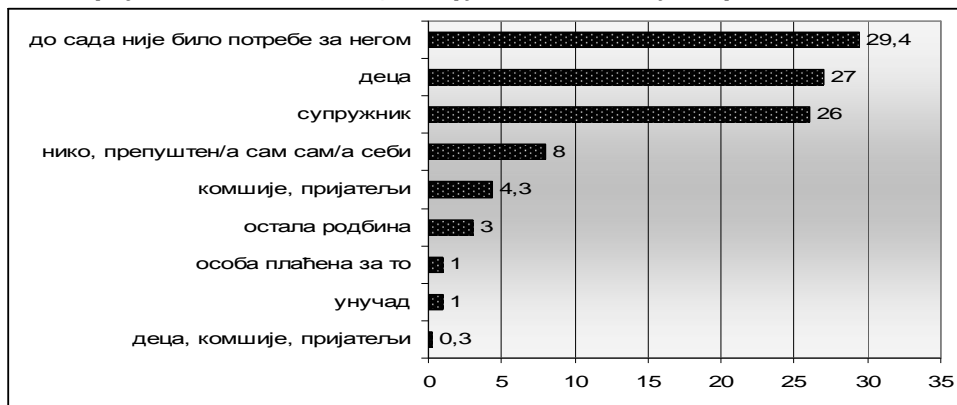
Срећан сам уз ћерку. Имао сам брух, па ме ћерка однесе на ВМА, и ондак ту ми је она. „Тата па како ти је ово, па како ти је оно?“ Ево, донела ми неких витамина. Па пита: „Тата јел' те гуши? (м., 70, самачко домаћинство).

До сада није било потребе за оваквом врстом помоћи код 29.4% старог становништва са којима је обављен интервју. Као што се може видети на графику 15, има и оних испитаника који у оваквим ситуацијама не добијају помоћ ни од кога:

Никог не зовем. Ћутим и идем. Стигнем до поште и не могу даље (м., 83, брачна заједница);

Тешко је децо, поготово кад си сам. А није лако ни кад си са децом. А и да оставим кућу (ж., 69, самачко домаћинство).

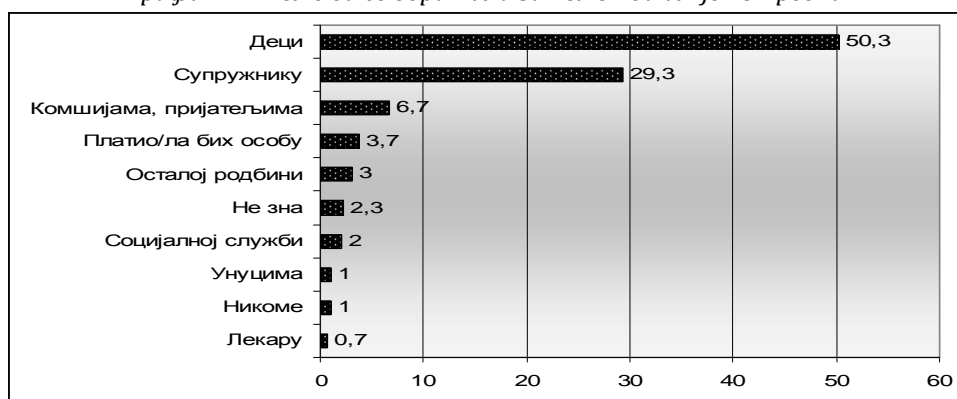
График 15: Ко испитаницима пружа помоћ и негу за време болести?

На питање **коме би се најрадије обратили за помоћ у будућности**, уколико им буде била потребна нега и лечење, половина испитаника је одговорило како би се обратило својој деци, а 29.3% да би се обратили супружнику (Граф. 16). Очекивања везана за негу и помоћ у будућности највише су везана за децу:

**Моја деца вичу да продам кућу и да идем код њи'. Ма какви. Мени мој деда рек'о „Док год можеш да ходаш, немој од куће да идеш“, (ж., 77, самачко домаћинство);
Никога не би звала. Једино децу, али они нису ту (ж., 74, самачко домаћинство).**

График 16: Кома би се обратили за помоћ да им је потребна?

Слика 46: Нега за време болести,

Извор: <http://www.who.int/features/factfiles/ageing/en/index.html>

Стари људи се често устручавају да потраже помоћ и негу за време болести јер не желе да сметају и да буду неком на терету:

Кад си стар... сама себи сметам (ж., 69, самачко домаћинство).

Из тих разлога њихов највећи страх је везан за дугу болест и непокретност

када би били принуђени да зависе од некога. Ово посебно брине старе људе који не живе са својом децом. У таквим случајевима, смрт се код неких старих особа схвата као спас, она се очекује, а прижељкује се да буде брза, нагла, док су још активни. Овакав однос према смрти код руралног становништва је заступљен и у резултатима истраживања NRHA (Nacional Rural Health Association) USA. Уочене су разлике у ставовима деце и рођака тешко оболелих

старих људи из градских и сеоских подручја. Наиме, сеоско становништво је смрт доживљавало као природан, неизбежан процес и нису присталице медицинске интервенције у вештачком продужењу живота (прикључивање за апарате и сл.) у случају када је немогуће излечење, али су са друге стране присталице палијативног лечења које би омогућило безболније чекање смртног исхода. Градско становништво више зазире од смрти, тежи њеном одлагању и присталице су вештачког одржавања живота (Gessert, Elliott, Peden-McAlpine, 2006).

Овакав сељаков однос према смрти, део је сељаковог менталитета о чему је говорио и Сретен Вукосављевић (1962, 203-207). Када остари, када му престане радна функција на газдинству, сељак сам уступа своје место другоме поред огњишта, за столом, на састанку, уступа своје место раднику. Функционисању породичног газдинства за сељака је најбитније, а његова улога је привремена. Вукосављевић каже да према сељаковом односу према смрти и сопственом болу: *„Има једна велика самодисциплина, стечена тешким, знојавим, радовима, лишавањима од задовољстава и одмора, вечитим служењем својој земљи и својој стоци и сталним давањима своје зараде на све стране, свима и свакоме. Има устаљена навика да је све прече од њега: прече је нахранити и напојити стоку него се сам одморити; прече је продати мрс, него га сам појести; прече потрошити о празнику и за дочек угледна госта него на себе и своју децу. Преча земља и породица него он...“* (1962: 206). Од сељака се може чути да за покојника каже да се „одморио“. За неког ко је целог живот напорно радио и одрицао се свега и свачега смрт није најстрашније што може да се деси. Много страшније од смрти је дуго боловање, непокретност и беспомоћност, нарочито када су деца далеко.

**4.4.1. СТАВОВИ О СМЕШТАЈУ У УСТАНОВУ ЗА СТАРИЈА ЛИЦА КАО
МОГУЋНОСТ ЗБРИЊАВАЊА**

„Ако би задуљила ја би ишла у дом да њих не мучим. Не би бјежала од дома. Тамо има лекар...шта мени треба?! Данас ћу једном јести и ето ти!“

(ж., 81, самачко домаћинство)

„Не знам. Не би ја у дом. Можда је и добро, ал' нисам вољна још. Скупо је много, не би ни могла. Па добро, цркаваћемо у кући!“

(ж., 79, самачко домаћинство)

Никада не би отишла! Јадно богами, ништа друго до јадно!

(ж., 79, самачко домаћинство)

Без обзира на то што је у сеоским срединама код старијих људи још увек присутно мишљење да је за негу старог човека задужена породица, изгледа да је промена ситуације односно, одлазак млађих људи из села, навело старе у селу да донекле промене мишљење о старачком дому као могућности збрињавања и решавања положаја и проблема старих људи.

О смештају у установу као могућности збрињавања старих људи, један део испитаника, (46%), је имао позитиван став, мало је мањи број испитаника који су имали негативан став о томе, (31.3%), а заступљено је и мишљење да је овај облик заштите постао нужност у заштити старих људи (14.4%). Код мањег броја испитаника став о старачком дому различит је у зависности од квалитета установе, (1%), а један број старог становништва са којима је обављен интервју нема формиран став о томе (7.3%).

ПОЗИТИВАН СТАВ о смештају старих лица у установу имало је 138, односно **46%** испитаника:

Корисна ствар и све више потребна, пошто деца неће више имати ни могућности ни начина да воде рачуна о родитељима (м., 66, брачна заједница);

Свако село то треба да има (старачки дом). Градове смо оптеретили а то је велико зло. Биће скупље парче земље на селу, бегаће из града (м., 79, брачна заједница);

Ко нема деце нема шта да размишља уопште. Да буде чист, да буде опран. Ал' ми имамо ћерку. Мораш дати сву земљу, платити за дом. Неће нас ћерка макнути. Да није ње, јој...(м., 79, брачна заједница);

Хумано је и добро. Док можемо себе да служимо, то је у реду. Када више не можемо, не можемо да се обесимо деци о врат (м., 68, брачна заједница);

Ја то не осуђујем. Боље него да сам кући пати (ж., 70, вишегенерацијска породица);

То је хумана и добра ствар али не би дао син (ж., 73, самачко домаћинство).

Један део оних који имају позитивно мишљење о старачком дому, замерају једино **то што је за ову врсту помоћи потребно издвојити одређена финансијска средства** и да зато не могу да је користе управо они којима је ова врста помоћи и најпотребнија:

Ау, скупо је јако. А фино је њима. Није лоше тамо. Гледала сам ја то на телевизији, фино се они друже. Него, овде људи свашта мисле, погрешно. Као то је брука и срамота ко да мајку у дом (ж., 68, самачко домаћинство);

Неком треба, може да помогне. Само што тражу да се плати, нема цабе. Ал' нико неће да гледа старог човека ни да му платиш. Неће нико (м., 73, двогенерацијска породица).

Бокс 5

„Па знате шта, ја мислим да, код нас је ситуација таква да, људи се плаше старачког дома, знате, а ја сам, рецимо...Ја нисам дошла у тој ситуацији да би требало да идем. Фала Богу, створила сам себи, али ја мислим да за старе особе није лоше да оду јер имају сву могућу помоћ у свему. И у здравству, и у исхрани, и у средини где може с ким да поприча, где може да разговара, где може да се насмеје. И лепо је то. То је лепо. Ево шта је грешка у томе. Што наши, наша власт, нажалост, кад морам тако да кажем, они не брину много о томе. Знате шта. Један човек кад треба да иде у дом. Ево, ја рецимо, ја сада да хоћу да идем у дом, без обзира на све, моја пензија не може да покрије тамо. Не може. Не може да покрије. Значи треба да идеш са твојим и још неко да дода да би ти нормално тамо живела. Ако хоћеш да живиш у дому нормално. Ако ћеш да живиш у геријатрији, разумете, у старачким тим, онда је то беда тамо, обична болница“ (ж., 80, живи са разведеним сином).

То је добро, али њихова ситуација је на ниским гранама. Тамо је очајна ситуација. У дом не може да иде коме треба помоћ већ ко има пара (м., 69, вишегенерацијска породица);

Не знам. Скуп је дом, немам ја то да платим. Добро је то ко има да плати. За сиротињу тамо нема места (ж., 65, вишегенерацијска породица);

Одлична је и идеја и решење за старе људе. Само што многи немају довољно да плате (м., 72, брачна заједница);

Да није скупо, јако је добро. Али...Младе треба оставити на миру (м., 69, вишегенерацијска породица).

НЕГАТИВАН СТАВ о смештају старих људи у установу има 94, односно, **31.3%** испитаника. Негативни ставови о смештају старијих лица у установу формирану су пре свега под утицајем остатака патријархалних ставова и традиционалних мишљења о томе да је реч о напуштању и запостављању родитеља од стране деце. Сматрају да је одлазак у дом доказ родитељу да дете не жели да се стара о њему, тј. доказ да је напуштен:

За Херцеговце је то јако понизно и негативно. Ја сам моје дете неговала па може и оно мене (ж., 70, двогенерациска породица);

За децу је то велики ударац. Ако им родитељи оду у дом. Зато се увек труде да некако обезбеде родитеље (ж., 70, брачна заједница).

Одлазак у дом је за већину срамота и увреда:

Свако ко даје свог родитеља, то није добро. Не дај Боже никома (ж., 70, брачна заједница);

Не воли човек под старе дане да изађе из своје куће. Не може се упоредити нега куће и неког тамо платити да ти донесе лек (м., 75, брачна заједница).

Други разлог њиховог негативног става о старачком дому је тај да се он углавном формирао на основу туђих негативних искустава:

Био је овде јако лош дом који је направио лошу репутацију. И ја сам био лоше информисан па нисам ни ја био присталица. Сад сам упознат са ситуацијом па имам позитивно мишљење о томе (м., 69, вишегенерацијска породица);

Висока цена, не може свако да иде тамо. А чуо сам да има и малтретирања! (м., 71, брачна заједница).

Бокс 6

На питање шта мисле о смештају старијих лица у установу као могућност збрињавања и побољшања положаја једна испитаница стара 69 година која живи сама и има ћерку која живи у истом месту, **на основу туђих, позитивних искустава** је одговорила:

„Право да ти кажем, старачки дом, добар дом ко море да плаћа. А верујем моја ћерка да ме не би дала у дом. Зашто? Зато што га не би могла ни плаћати, а друго што можда не би због свесности своје да, је...ал' не знам. Све је могуће. Само, ја, сутра, право да ти кажем не би се бунила да ми је неки услов и да човек има, море, да дође у дом. Јер ја сам имала једну моју прију, она је била у дому дуго и обилазила сам је...У Зрењанину је била, неколико година, само она је била јадна напокретна. Мислим, које су жене биле, једна наша, сигурно 15 година у дому, у Зрењанину, била покретна жена и баш јој је било фино. Није имала кући никог, није имала да прича ни са ким. Има и ту двије жене, мислим исто су саме, дођу, ћеца су јој близу ту, ал' углавном..., па дођу, увече седе можда до десет сати, ипак је то опет нека разонода и нешто, да ниси сам.“

Бокс 7

Друга испитаница стара 70 година која такође живи сама али нема децу, своје мишљење о старачком дому је формирала **на основу негативних туђих искустава**:

„Е старачкоме дому знаш шта, свака част, ја немам против, него то поздрављам, али не дај Боже, не дај Боже ни мајко Божија, не би тамо отишла. Ја лично не би, а свака част свакоме. Ја сам имала ту брата од стрица, мало даљи, био је у Боки, ођена прво село, не знам јел сте ишли. Кад одеш, па видиш тамо, они, тај, рецимо, тај ту сједи, покуњио се, нема никог свога, овај ође, они онђе. Ми дођи, још, даљи нам је тај рођак, није ни, Бога питај, ал' ми, мајка док ми је била жива „Ајте видите Микаља, ајде“. Ми отиди тамо, он јадан седи, уватио се за главу овако, шути а ми почни да плачемо за њим. „Како је стрикане?“, „Никако“, „А што мој стрикане?“, каже „Сам си ко голио пањ, немаш ни са ким ни добар дан ни ниђе ништа да кажеш“. Само кад погледаш, овако не можеш да видиш двоје заједно. Него све к'о тужни. Једни у једном крају, други у другом и све тако. И после, он, како је живио тамо, како је живио, то он зна. „Како ти је болан ођена?“, „Никако. Нема друштва да се прича ни са ким.“

Смештај у дом **схвата као НУЖНОСТ 14.4%** испитаника, односно као нужно зло и као једино могуће решење за неке особе. Старачки дом сматрају јединим могућим решењем за друге (оне које нема ко да негује и помаже у будућности) али не и за себе, тј.

сматрају га нужним злом за особе које немају другог решења и сматрају га утолико позитивним колико може да буде користан:

Гадно ми звучи дом, али би пре ишла у дом него код деца да им сметам (ж., 86, самачко домаћинство);

Коме је нужно, то је једино решење. Само ако може финансијски да поднесе. Многи се муче, ал' деца не могу да помогну родитељима. Имају мале плате, шта ће. Деца више троше него што зараде (ж., 70, брачна заједница);

Све је за људе. Све се мора. Тамо има друштво, играју, певају (ж., 69, самачко домаћинство);

Немам ни позитивно ни негативно мишљење о томе. То је нужност (ж., 69, брачна заједница);

За неке је то једини спас, а скуп је и проблем за сиромашне (м., 80, брачна заједница);

Не дај Боже да паднем! Иш'о би само да никоме не паднем на терет, да не мучим децу (м., 82, брачна заједница);

Право да вам кажем, не знам. Болест кад притисне, децу да оптерећујем не би. Ако се мора...Ако нужда натера, морала би (ж., 68, брачна заједница);

Ја сам гледала своје. Тако сам их васпитала. Немам баш негативан став јер кад је неко препуштен улици, то је најбоља солуција (ж., 65, брачна заједница).

Мали број испитаника (1%) нема генерални став о смештају у установу већ сматра да то **све ЗАВИСИ ОД КВАЛИТЕТА УСТАНОВЕ**, тј. да има и добрих и лоших домова:

Није сваки дом добар. Крићена душа није животиња. Ако имаш неког онда боље, а ако не онда је готово (м., 73, вишегенерацијска породица).

О смештају старих лица у старачки дом **НЕМА ФОРМИРАМО МИШЉЕЊЕ 7.3%** испитаника уз објашњење да нису размишљали о томе:

Не мислим ништа Бога ми (ж., 73, вишегенерацијска породица);

Нисам ни слушала ни размишљала о томе. Нећу да срамотим моју децу. Муче се за мене, раде (ж., 74, двогенерацијска породица).

Без обзира на генералне ставове које испитаници имају о смештају старијих лица у установу, када смо их питали **да ли би се они одлучили за овај облик заштите** 58% се изјаснило негативно (Граф. 17):

За мене је то најпоследња ствар! Не дај Боже! Ја сам моју децу подигла и нахранила. То је за нас последња тачка, да га дају у дом (ж., 72, вишегенерацијска породица);

Не дај Боже, а и немам пара за то (ж., 66, вишегенерацијска породица);

Не! Пре боље да ми дају једну кап, па да одем код мојег Милорада! (ж., 75, двогенерацијска породица);

До последње капи крви, ја не би отишао. А не би имао ни средстава да платим (м., 73, брачна заједница);

Докле год могу ја да се служим сама, ја у дом нећу (ж., 75, самачко домаћинство);

Не волим чути за дом. Волела би наћи неку женску да ме обилази (ж., 82, самачко домаћинство);

Не! Не мислим да мрдам одавде, док сам жива. Прије ми дај смрт! (ж., 73, вишегенерацијска породица);

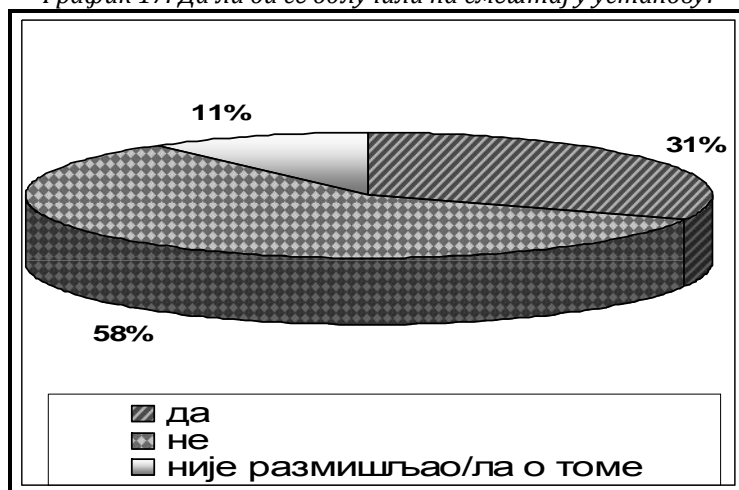
Више волим да сам овде, па шта ме гођ снашло да снашло (ж., 73, самачко домаћинство);

Хоће ли ме одбацити, (деца – М.М.), не знам. Ваљда ме не би одбацили. Волела би' на њиви да умрем али само да им не паднем на руке! (ж., 71, двогенерацијска породица);

Радила сам у старачком дому. Ја не бих никако док могу да се крећем. Тамо су све дефектни људи. То је све болесно, старо (ж., 72, самачко домаћинство);

Не би! Ми смо према тијем домовима јако одвратни. А тамо се за невољу иде! (м., 87, брачна заједница).

График 17: Да ли би се одлучили на смештај у установу?

Неки испитаници сматрају да је то идеално и хумано решење за друге због пријатног окружења, неге, помоћи и сл. али не мисле да су они у том положају да треба да користе услуге дома за старе:

То је за оне који су пали на ноге, шта ће сами? Неће цркнути?! Ја не би' нешто. Боље да умрем од срца, фино, него да се мучим тако (м., 74, вишегенерацијска породица);

Неко је задовољан. Који морају, нек морају. А ја, и ако би мора, извршио би самоубиство (м., 69, вишегенерацијска породица);

Мислим да је то за неке једини спас, а ја о томе нисам никад размишљао. То нека размишљају деца (м., 78, вишегенерацијска породица);

Све зависи од ситуације. Како си посеј'о тако и жањеш. Или кога су деца одбацила. Кад поменеш старачки дом, то је одбојно (м., 78, вишегенерацијска породица).

Они испитаници који би се одлучили за одлазак у дом, (31%), као разлоге су у највећем броју случајева навели то да не муче своју децу:

Не дај Боже да паднем! Иш'о би само да никоме не паднем на терет, да не мучим децу (м, 82, брачна заједница);

Ја сам својој деци већ рекла. Док могу да ме гледају, кад не могу, да ме ставе у дом (ж., 66, самачко домаћинство);

Ко зна шта ће ме снаћи. Док је нас двоје (она и муж-М.М.), ми ћемо се слушати. Ако дође до непокретности, не би да се пате деца самном. Снаје данас какве су, не гледа те ни кад си здрав (ж., 66, двогенерацијска породица).

Неки испитаници су одговорили да размишљају о овој алтернативи уколико се појави потреба за неком додатном негом али да би таква одлука повредила децу:

Ја некад побесним, па кажем да ћу дати све држави и отићи, али син не би дао. Не би обрुकала децу јер кажу, „Док сам ја жив нећеш нигде“ (ж., 69, самачко домаћинство);

Ух, имам добро (мишљење од старачком дому – М.М.). Само не могу преко живе ћерке никуда (ж., 78, самачко домаћинство);

Деца не дају, али мислим да би на крају то било најбоље. За сада плаћам за помоћ у кући, али скупо је. Много траже за помоћ (ж., 83, брачна заједница);

Да. Треба неко да ме служи? Пре би у дом отишла него деца моја да се пате (ж., 70, вишегенерацијска породица).

Питање да ли би се одлучили за смештај у установу је углавном погађало оне испитанике за које постоје већи изгледи да

им је дом заиста потребан (оно који немају деце, деца живе далеко а они живе у домаћинству које нема члана млађег од 65 година):

Нисам присталица нити се радујем. Видим да су то све они који нису били неки радени (ж., 75, брачна заједница);

Тамо кад оде, сељак брзо заврши, не може сељак да поднесе тамо. А не могу ни наше пензије то покрити (м., 70, брачна заједница);

Ђерке нећу да понизим. Имам децу и зетове, не могу им се одужити никада. Покојног мужа су ми зетови гледали као да им је отац (ж., 67, самачко домаћинство);

Немам фино мишљење о томе. Ко нема баш децу, то је супер за то. Дају куће, земљу, само да их чувају (м., 66, самачко домаћинство).

Међу старим становништвом са којима је обављен разговор који су из самачких домаћинстава има и оних који свој смештају у установу посматрају као нешто што неће моћи да избегну:

Богами ћу морати најпослије, али не иде ми се! (ж., 82, самачко домаћинство);

Једном, у моменту, кад ми дође одма' бих напустио све и отиш'о у дом. А онда, опет размислим, па ми жао да то напустим. Све сам ово стекао, не би одлазио од куће. Иначе, боље је решење дом. Ко зна, можда ћу и ја доћи до те ситуације (м., 68, самачко домаћинство);

Нервирам се. Није лако сам живети. Дан, ноћ сам сама у кући. А свако гледа да те превари (ж., 74, самачко домаћинство).

Установе за смештај старих лица се налазе углавном у градовима што старим људима из села може стварати додатни отпор. Стари људи са којима је обављен унтервју су упитани да ли би на њихову одлуку **о смештају у установу утицало ако би се она налазила у њиховом или оближњем селу**. Негативно је одговорило 55% испитаника. То где се дом налази не би имало утицаја код 23% испитаника јер би се они свакако одлучили за смештај у старачки дом и не смета им то што се налази у граду. Тек је 8.3% испитаника изјавило да би се њихова одлука променила тј. радије би се одлучили на то уколико би дом постојао у њиховом или оближњем селу а шесторо од њих би се одлучили за дом само ако би постојао баш у њиховом селу. Да није о томе размишљало одговорило је 8.7% испитаника, а 5% испитаника је одговорило да

би се на ову врсти помоћи одлучио само када би морали и када не би постојало никакво друго решење:

Могли су од нашег старог хотела да направе старачки дом. Могли су то лепо да уреде, свако да да колико може, да помогне у пасуљу, шаргарепи, луку. Онда би људи можда лакше ишли у дом. Ипак, ту им је кућа, могу да их обиђу (м., 70, брачна заједница);

Имате људи који воле да закерају. Можда би из бунта, побуне, отишао у дом, ако има у Сечњу, да тера контру својој деци (м., 68, брачна заједница);

Е камо среће, ту где све познајеш. То је друго (м., 73, брачна заједница);

Да је у Сечњу дом, сигурно би. Имао би друштво. Играо би шах, домине (м., 70, самачко домаћинство);

Ја не би волела близу. Што диље то боље (ж., 69, самачко домаћинство);

Због сујете која постоји, подсмевања, неразумевања, можда је боље да је дом негде да стране (м., 66, брачна заједница).

Што се тиче неке друге врсте и облика социјалне помоћи чак **94.7%** испитаника **није никада тражило помоћ** ове врсте, без обзира што је за неке било очигледно да им је помоћ потребна. Углавном сматрају да је срамота за породицу да се тражи помоћ и радије се одлучују на то да ћуте и трпе:

Срамота нас да тражимо то (плаче-М.М.), (ж., 74, двогенерациска породица);

Ако тражим нешто рећи ће да просим (ж., 72, самачко домаћинство);

Нисам, а требао би. Они не дају помоћ него онима на самрти! (м., 75, брачна заједница).

Од 16 особа које су тражиле неку врсту помоћи, осморо чак није ни добило помоћ, седморо је добило и кажу да им је та врста помоћи помогла и била довољна, док је један испитаник оценио да му таква врсти помоћи није била довољна. У питању у углавном додаци за туђу негу и помоћ:

Они који немају нигде ништа, немају имовину, они добијају нешто од старатељског органа (Центра за социјални рад-М.М.). Они који као имају нешто имовину, они немају ништа. О старима би требало да воде рачуна старатељски органи (ж., 70, брачна заједница).

Смештај у установу је социјално право које би старим људима могло да пружи комплетну заштиту и негу у случају болести. Поред смештаја у установу за стара лица, према Закону о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана, (Сл. гласник РС, 29/2001), стари људи могу остварити и следећа права у социјалној заштити:

- **додатак за помоћ и негу другог лица** (тзв. туђа нега и помоћ, према члану 23 овог Закона, ово право може остварити лице коме је због природе и тежине стања повреде или болести потребна помоћ и нега за обављање радњи ради задовољавања основних животних потреба),
- **помоћ у кући** (према члану 31, ово право обезбеђује се обављањем неопходних кућних послова (одржавање чистоће стана, личне хигијене, набавка хране). Социјални радници на терену утврђују потребу за овом врстом помоћи. Средства се обезбеђују из буџета града/општине и у 2008. години цена услуге по сату је износила 380 динара, с тим да 50% средстава рефундира град/општина а корисник услуге плаћа 190 динара а може бити и ослобођен плаћања уколико се утврди потреба за тим),
- **материјално обезбеђење** (према члану 10 ово право могу остварити појединци и породице који остварују приходе испод нивоа социјалне сигурности. За појединце то значи да не смеју имати приходе веће од 16% од просечне зараде. Старим људима у селу отежано је остваривање материјалне помоћи јер су обично власници земље чиме губе право на ову врсту помоћи. Појединац не може остварити ово право ни ако је закључио уговор о доживотном издржавању),
- **једнократне помоћи** (према члану 47б, ово право може остварити лице које се изненада или тренутно нађе у стању социјалне потребе. Помоћ може бити новчана или у натури (нпр. снабдевање огревом),
- **услуге социјалног рада** (према члану 48 ове услуге се односе на превентивну делатност, дијагностику, саветодавно терапијски рад),

- **опрема корисника за смештај у установу социјалне заштите** (према члану 47а право на ову врсту помоћи има лице које је упућено на смештај у установу социјалне заштите а опрему му не може обезбедити нико од сродника који су према прописима о браку и породичним односима дужни да учествују у његовом издржавању),
- **заштићено становање** (према члану 38, овим обликом заштите се обезбеђују посебни услови живљења у становима намењеним и прилагођеним за становање пензионера и других старих лица чије су могућности за самостално живљење очуване или незнатно смањене).

Велики проблем старих људи у селу је што немају довољно информација о томе каква права имају у домену здравствене и социјалне заштите. На тај начин неки облици заштите старијих лица користе првенствено стари људи који живе у градовима а стари из сеоских средина на тај начин бивају искључени. Најпознатији облици социјалне заштите међу старим сеоским становништвом је додаток за помоћ и негу другог лица и смештај установу.

За старије особе које живе у селу одлазак у дом би значео двоструку промену. Са једне стране то је одлазак особе из породичног дома а са друге ту је и одлазак из самог села с обзиром на то да се домови за стара лица налазе углавном у градским срединама. Из ових разлога је негативан став према овој социјалној установи био и очекиван. Симон де Бовоар тежину коју стари људи осећају када напуштају породични дом објашњава тиме да власништво старим људима гарантује онтолошку сигурност. Онај ко поседује разлог је постојања свог поседа. *«Нека стара особа која је грубо премештена, па било то и код своје деце, сметена је, често очајна: једна од две од тих особа којима је пресечен корен умире у току прве године. Није изузетак, такође, да видимо како умиру у раздобљу од неколико часова или неколико дана оба члана старог брачног пара: између осећајне везаности и навике тешко је направити разлику. Ако нам је стало до својих навика значи да смо везани за оно што поседујемо, ствари које нам припадају тако рећи су скамењене навике: показатељ извесних поновљених понашања*

којима се изражава присвајање (...) Моји предмети су ја сама.» (Вовоаг, књ. 2, 1987:236).

Сеоска средина је без обзира на многе промене задржала традиционалан став о томе да се проблеми неге, помоћи, збрињавања старијих требају решавати претежно у оквиру породице. Иако се увиђа значај смештаја у установу као помоћ за друге људе, сами би се тешко одлучили на такав корак. Породица јесте незаменљива средина у којој је најздравије проводити старост али се проблем јавља када деца живе далеко и када нису у могућности да збрину своје родитеље а они сами нису у стању да се брину о себи због болести, непокретности и сл.

У условима кризе се поново успостављају и јачају мреже породичне солидарности и не само породичне већ и комшијске, рођачке, пријатељске. Гордана Трипковић ову реafirмацију заједнице види као изнуђену појаву. *„Мрежа солидарности и сарадње није сама себи сврха, већ средство за постизање циља – елементарног опстанка“* (Трипковић, 2004:213). Мреже солидарности које су концентрисане око неформалних и непосредних односа људи у циљу задовољења њихових елементарних потреба, условљене су ширим друштвеним контекстом и коегзистирају са институционалним макро односима. Према овој ауторки, овакав облик међусобног потпомагања настао услед одсуства социјалног концензуса или његовог прелаза у други облик, представља врсту *„компилације старе солидарности великих политичких заједница и спонтане, самоникле солидарности на нивоу непосредних, умрежених односа људи“* (Исто, 212). Облици ове принудне солидарности створени су обнављањем старих, стварањем нових или комбиновањем старих и нових мрежа потпомагања и сарадње (Исто, 208). Посебно место има породична солидарност нарочито у условима када неко од чланова пролази кроз тежак период (нпр. болест старог родитеља). У таквим условима мобилишу се чланови породице. Такође су према члановима породице највише усмерена и очекивања, док изван најнепосреднијег социјалног окружења чланови породице обично немају велика очекивања у налажењу помоћи (Tripković, M., Tripković, G., 2009:293-305).

Оваква врста солидарности је посебно развијена у сеоским заједницама, изграђена на темељима традиционалне солидарности

сеоских заједница јер овде слабије делују институционални системи заштите. Систем социјалне заштите рачуна на колективно испомагање и заштитну улогу породице и готово и да не посвећује пажњу сеоској старој популацији. Праћење појединих случајева дешава се једино уколико неко реагује и пријави случај заменаривања. То се ретко дешава јер су селу постоји правило да „свако гледа своја посла“ и „не гура нос у туђе проблеме“. Да се не би замерили деци занемареног и запостављеног родитеља такви случајеви се обично не пријављују институцијама за социјалну заштиту и старање, већ се тој особи помаже на нивоу неформалне мреже солидарности. Оно што је такође чињеница то је да слаби заштитна функција породице која је постојала у традиционалној, патријархалној породици. Брига о старим члановим и њихова заштита се подразумевала у условима када нису били развијени други облици друштвене заштите. У модерном друштву здравствена, социјална и други облици заштите пренети су на професионализоване, специјализоване институције. Породична бригаа о старима није једина солуција, али је још увек најпожељнија.

4.5.

ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ И СЛОБОДНО ВРЕМЕ СТАРИХ У СЕЛУ

„Са свима се одлично слажем. Нисам створен да мрзим људе. Дружим се са свима. Нема везе ко је, шта је, какав је.“

(м., 66, брачна заједница)

„Ма каква бања. Чуо сам за бању ал' нигде нисам иш'о.“

(м., 73, двогенерациска породица)

„Мени су празници најтежи дете моје, и једва чекам да прођу. Свачије весеље одплачем“ (ж., 71, самачко домаћинство)

„Све је рекла казала. Забоди нос у своју кућу и ради. Нема помагања. Дође ми да седи и да оговара. За време Тита није било културе а сада нема ни закона“

(ж., 79, вишегенерациска породица)

„Самоћа убија!“

(ж., 70, самачко домаћинство)

Сеоске локалне заједнице важе за средине где су односи међу људима приснији, где је више међусобног испомагања, дружења, где су комшијски односи развијенији него у градским срединама.

Питали смо старо сеоско становништво у **каким су односима са комшијама** и дошли до податка да се добро слажу (Таб. 27).

Табела 27: Однос старог сеоског становништва са комшијама

Модалитети	Број	%
добро се слажемо	203	67.7
слажемо се и не слажемо	19	6.3
лоше се слажемо	14	4.7
ни са ким није у свађи, али се не друже	64	21.3
УКУПНО	300	100.0

Само је 4.7% испитаних у лошим односима са комшијама. Међутим, променио се квалитет односа. Нема више међусобног испомагања па ни дружења у толикој мери. Комшијски односи су постали сличнији односима комшија у граду. Испитаници су на ово питање углавном одговарали „Добро се слажемо, нисмо ни са ким у завади, свако гледа своја посла“. Мало њих је одговорило да им комшије помажу у нечему, мада има и таквих одговора.

- Одговори испитаника који се односе на промењене међукомшијске односе:
Сви смо били подједнако сиромашни па је било сјела, прела. Драстично се променило. Некад смо се стварно ослањали једно на друго. Дошло је двадесет људи да ми помогне око куће. Материјалне стране одређују и квалитет односа међу људима. Некад си се имао с' ким нашалити. А сада се одмах наљуте и посвађају. Када један систем пропада тада се повећа и алкохолизам, дрога, и криминал и проституција (м., 68, двогенерациска породица);
Мало су односи захладнели због промене свести. Више се окрећемо ужој породици. А крива су и средства информисања (м., 66, брачна заједница);
Не к'о раније. И то је одумрло. Нема више оне слоге него да ти завиди или да му завидиш, и тако. Много су лоши ти односи сада, ту се политика умешала. Раније људи нису хтели и нису смели да се баве политиком. Политика је највише пореметила те људске односе, јер чим ниси у партији, одма' си му непријатељ (м., 73, брачна заједница);
Нема човека у селу коме нисам помогао, јер сам први у селу имао водовод, а онда и шпедитер. Многи су ми остали дужни. Имам у кући алкохола цело село да пије недељу дана. А ја не пијем. Док сам им требао морали су да ме зову. Многима сам живот спасао а ја му се свечаније јавим него он мени. Људи су постали некултурни, невоспитани. Попа пред младима мора да буде пример, а то није (м., 79, брачна заједница);
Слабо има дружења. (Зашто?-М.М.) Оптерећење, брзо се живи, нема се више времена, само за оно што радиш. Добијеш непријатеље јер су завидни и љубоморни. Сад има пуно подказивача. Зато је село пропало. У забавишту само пет беба а 40 људи умрло за годину дана (м., 67, вишегенерациска породица);
Само са једним нисам добар. Он је бивши командир у полицији, особењак је. Затворио се у кућу. Имамо другачији систем живота (м., 70, брачна заједница);
Немаштина је затворила људе у куће, јер кад ти неко дође у кућу мораш му припремити. Треба ти паре да би дочек'о, к'о што мене дочека (м., 73, брачна заједница);
Шездесетих година ту једна комшиница из улице није имала пара да плати струју. Ми од комшија смо скупљали новац да јој помогнемо, да плати дуг. Сада кад су дошли на ноге, ја је

пита м за млеко да купим, а она 'место 25 динара, тражи 40 динара за литар. Ето како се ми дружимо у комшилуку (м., 78, вишегенерацијска породица);

Био је живот заједнички, кад се коље, кад се ради. Највише ми је то било, нисам могао да дочекам да закољу свињу. Прво поједем реп и уши. Ондак су се људи дружили а сад не видиш никог на улици. Или „Ја имам, ти немаш“ или завидност. Иначе, лепа реч или то (помоћ-М.М.), све је то сужено (м., 80, вишегенерацијска породица);

Супер, ко рогови у врећи (м., 66, вишегенерацијска породица);

Не смем ни испред куће. Комшија ми убио ћурке, пије, стално бије жену, не смеш изаћи. Деру се. Напију се па вичу. Чим падне мрак затворим се у кућу (ж., 72, самачко домаћинство);

Не смем увече никуд да идем. Дођу комшинице, пију кафу. Нема љубав границе кад дођу млади (ж., 69, самачко домаћинство);

Нисмо у свађи, али нико да те пита како си. Нико да те зове на кафу као пре (ж., 72, самачко домаћинство);

Ако имаш пара у џепу, сваком си друштву пристала, кад немаш, бјежи! (м., 83, брачна заједница);

Комшиница умрла. Моја другарица умрла. Остала ми само једна млада, која млада, али и она слабо хода. Она ми млеко доноси свако вече (ж., 83, брачна заједница);

Па добро. Па шта, нико ником не смета. Сад се све повукло у себе (ж., 78, самачко домаћинство),

- *Добар однос са комшијама али нема међусобног помагања: Одлично. Ја помажем пензионерке а мени нема ко да помогне, него ја платим раднике, младиће. Мени они, (комшије-М.М.), не могу помоћи јер су болесни али се дружимо, причамо (м., 73, двогенерацијска породица);*

Супер (однос са комшијама-М.М.). Али нема више помагања. Нема више солидарности к'о некад. Ми смо сада фосили. Нове генерације то не раде (ж., 68, брачна заједница),

- *Добар међукомшијски однос, комшије им помажу: Сине, прве комшије су нам све, живот наш, да није њих...не знам шта би!? (ж., 85, брачна заједница);*

Фино, Бога ми, све ми помогну. Донесу ми хлеб и све што треба из продавнице. Нема бољих! (ж., 83, самачко домаћинство);

Фини људи. Мислим да нема бољих. Ма у Тополовцу се сви фино слажу, да ти ја кажем. Помогну ми кад треба, оду по лек, у продавницу (ж., 68, самачко домаћинство);

Ја имам комшиницу, зове ме одмах ујутру да види дал' сам жива (ж., 67, самачко домаћинство).

Слободно време обично проводе тако што гледају телевизијски програм или читају новине, како је одговорило 30% испитаника, друже се са члановима породице или се друже са комшијама, пријатељима. Обично сами проводе своје слободно време 11% испитаника, а 7.3% старих је одговорило да нема слободно време:

Ко има кућу, тај нема слободно време. Или прокишњава, или косиш траву, шприцаш грозђе... (м., 78, вишегенерацијска породица).

Више од половине старих са којима смо обавили разговор нема никакав **хоби**, 21% се бави ручним радовима, неки прате спорт или се рекреирају (возе бицикл, обавезно свакодневно шетају), неки читају (углавном историјске књиге) али све то у мањем броју (Таб. 28). Неки од одговора испитаника:

Читам књиге. Прочит'о сам сва дела Вука, Достојевског, Ђосића. Саво Скоко ми је омиљени писац. Написао је „Крзаво Херцеговачко коло“ (м., 87, брачна заједница);

Пчеларство и пецање. Мислио сам да ћу кад одем у пензију стално да пецам. А отиш'о сам једном за осам година (м., 69, вишегенерацијска породица).

Табела 28: Хоби старог сеоског становништва

Модалитети	Број	%
нема	159	53.0
ручни радови и шивење	63	21.0
прати спорт, рекреација	20	6.7
читање	16	5.3
шах и друштвене игре	13	4.3
остало (писање песама, енигматика, дрводељство)	13	4.3
лов, риболов и пчеларство	12	4.0
певање у црквеном хору	4	1.3
УКУПНО	300	100.0

Неки од испитаника су показали склоност ка песништву и сликарству. Поједини су чланови Клуба песника или Ликовне колоније. Ово не чуди ако се узме у обзир да се у Српској Црњи родио наш велики песник и сликар Ђура Јакшић а у Орловату велики сликар Урош Предић.

Бокс 8

Старост

*Прошле су године лепе младости,
дошле су ево, године старости.
Данима улицом полако шетам,
у кући немам коме да сметам.*

*Ноћи дуге, мори ме туга,
немам крај себе вољеног друга.
Нежност је једини основ живота,
вољети увек, није грехота.*

***Кад дођу дани јадне старости,
нема ти више животне радости.***

*Нико те неће, свак' ти се руга,
још када немаш брачнога друга.*

*У кући мирно, мртва тишина,
очи ми сузне, душа немирна.*

*Мисли ми лете, за сан се спремам,
читаве ноћи ја сана немам.*

Ој старости

*Ој старости тешка ли си, ко камена
стена,*

*Кад изгубих брачног друга за вечна
времена.*

Усамљене мрачне ноћи, у мртвој тишини,

Са мислима упућеним негде у даљини.

Проводећи дуге ноћи без уснулог сна,

Очекујем реч утехе неко да ми да .

*Нема више топлих речи, нема верног
друга,*

У срцу ми само оста: чезња, бол и туга.

Ђурин Васа, (1997), Песме, Народна библиотека „Ђура Јакшић“, Српска Црња, (интерно издање), 85 година

У боксу 8 су приказане две песме испитаника из Српске Црње, Васе Ђурина које су посвећене старости. Из ових песама се види да се сопствена старост перципира као јадна, без животне радости, доба када ти се сви ругају, без сна, тешка, усамљена, без утехе, топлих речи, пуна чезње, боли и туге.

Селима углавном недостају клубови за старе у којима би се старији окупљали и дружили. Питали смо старе да ли у њиховом селу постоји неко место где се окупљају и 41% испитаника је одговорило да не постоји такво место а 34% да се старији окупљају у просторијама Удружења пензионера (Таб. 29). Врло је индикативно и то да 15.3% уопште не зна да ли такво место постоји у селу. Испитаници су као места за окупљање и дружење навели још и шах клуб, просторије месне заједнице, кафану, берберницу, сокак.

Табела 29: Место за окупљање старијих људи

Модалитети	Број	%
не зна	46	15.3
не постоји	123	41.0
изнајмљују простор за окупљање	13	4.3
окупљају се у кафани	9	3.0
шах клуб, Дом културе, просторије Месне заједнице	2	.7
просторије Удружења пензионера/ дом пензионера	102	34.0
лети на сокаку, на пијаци, у берберници	5	1.7
УКУПНО	300	100.0

Неки од одговора испитаника о месту за окупљање старих људи у њиховом селу:

Место за окупљање старих? Ево код нас. Зову ово ћорак клупа (м., 73, двогенерациска породица);

Не, и то је прошло. Некад су биле бербернице главно место (м., 79, брачна заједница);

Раније сам одлазио у Удружење пензионера. Тамо има шах, штампана. Али сада одлазе тамо само они који пију, пуше. То ми смета. Ја не пушим и не могу тамо са пијанцима да седим (м., 73, брачна заједница);

Пре је било дивна прела. Ја сам била мала кад ми је отац био у ропству и нас је хранио комшилук. Одемо на прело. Они причају (старији-М.М.), а ми једемо и слушамо (ж., 74, двогенерациска породица);

У кафићима (старији-М.М.) заузимају место младима. Док је била задруга, она је живела за село и село за задругу. Кад је кренуо вишепартијски систем то је раздвојило људе (м., 69, вишегенерациска породица).

Старо сеоско становништво са којима је обављен интервју су 77.3% православне **вероисповести**, 17.3% испитаника су атеисти, а нешто мање је припадника других вероисповести. Као што се може видети у табели 30, испитаници који су се изјаснили као верници ретко иду у цркву, или иду само за празнике.

Табела 30: Одлазак испитаника у цркву према вероисповести

Вероисповест	није верник	не иде у цркву	само за празнике	не иде због здравств. проблема	ретко	често	УКУПНО
атеисти	53	-	-	-	-	-	53 (17.7%)
православна	-	74	44	21	65	28	232 (77.3%)
католичка	-	3	2	3	3	2	13 (4.3%)
адвентисти суботари	-	-	-	-	-	2	2 (0.7%)
УКУПНО	53 (17.7%)	77 (25.6%)	46 (15.3%)	24 (8%)	68 (22.7%)	32 (10.7%)	300 (100%)

Црква углавном не организује никакву **помоћ за своје старије чланове**. Само 4% испитаника је одговорило да католичка црква понекад дели пакете својим члановима и један испитаник (односно 0.3%), да адвентистичка црква помаже својим члановима у набавци гардеробе а један испитаник да православна црква организује посете манастирима у којима углавном учествују старији људи. Већина старог становништва са којима је обављен разговор, (73%), изјавило је да њихова црква не пружа помоћ старим људима а 22.3% није знало да одговори на ово питање.

Празнике испитаници најчешће проводе са својом породицом (35.7%), или децом, како је одговорило 32.7% испитаника, а 40, односно 13.3% испитаника су сами за празнике. Као што се може видети у табели 31, већина испитаника који празнике проводе сами имају децу (30 испитаника, односно 75%). Остали празнике проводе само са брачним паром, са осталом родбином, са комшијама, пријатељима:

Монотono ако ми нико не дође. Чак тужно (ж., 68, брачна заједница).

Табела 31: Са ким испитаници проводе празнике према породичном саставу

Модалитети	Да ли имате децу?	Породични састав				УКУПНО
		самачко домаћинство	брачна заједница	двогенерациска породица	вишегенерациска породица	
сам/а	да	21	-	6	3	30
	не	9	1	-	-	10
	Укупно	30	1	6	3	40 (13.3%)
са брачним паром	да	-	27	4	2	33
	не	-	6	-	-	6
	Укупно	-	33	4	2	39 (13%)
са породицом	да	2	1	30	74	107
	Укупно	2	1	30	74	107 (35.7%)
са осталом родбином	да	2	3	1	-	6
	не	2	1	1	1	5
	Укупно	4	4	2	1	11 (3.7%)
са комшијама, пријатељима	да	1	1	2	1	5
	Укупно	1	1	2	1	5 (1.7%)
са децом	да	48	40	7	3	98
	Укупно	48	40	7	3	98 (32.7%)
УКУПНО		85	80	51	84	300 (100%)

Старо сеоско становништво са којима је обављен интервју је на питање **да ли се некада осећају усамљено** дали подељен одговор. Половина је оних који се никада/ретко и оних који се често/понекад осећају усамљено. Међутим када се погледа дистрибуција одговора, (Граф. 18), може се видети да је највише испитаника одговорило да никада није усамљено (37%) а затим следе они који су често усамљени (29%):

*Пробудим се па размишљам... (ж., 82, самачко домаћинство);
Тешка је самоћа. То ме не треба питат, то знаш! (ж., 69, самачко домаћинство);*

Девет година сам сама! И тако... причам сама са собом. Каже ћерка, причај на мађарски, да ме не разумеју (ж., 76, самачко домаћинство);

Често. Радио сам у кафани па сам имао стално друштво. Добар друг ми је умро. Кад човек не ради онда му је све досадно. Ал' шта можеш, не може се умрети?! (м., 82, брачна заједница);

Мене кад ухвати (самоћа – М.М.), ја скинем ону слику, (покојног мужа – М.М.), и ту метем, као да сам на гробљу. И онда плачем (ж., 78, самачко домаћинство);

Често, али шта ћу?! Не могу никуд! (ж., 80, брачна заједница);

Често. Превише сам емотиван. Деца дођу и оду, па ти још теже буде. Нисам научио у самоћи (м., 70, самачко домаћинство);

Све више онако ми је туга што не говорим. Што сам сама! (ж., 79, самачко домаћинство);

Кад сам болесна онда ми је тешко. Кад дође вече онда је гадно (ж., 72, самачко домаћинство);

Ретко, дружим се са књигом! (м., 72, вишегенерацијски састав).

График 18: Да ли се осећају усамљено?

Стари на селу ретко путују пре свега зато што им не дозвољавају финансијска средства. Али чак и тамо где недостатак новца није проблем, они не путују јер немају навику или им не дозвољава здравствена ситуација. На питање **када су последњи пут негде путовали а да то није посета лекару** 48.4% испитаника је одговорило да није био/ла нигде у скорије време, 12.3% често путује до околних места, а 9.7% често путује у посету деци. Од осталих одговора јављају се организоване екскурзије са пензионерима, одлазак до Новог Сада, Београда, неког другог места у Централној Србији, Херцеговине, итд.:

До гробља ми је најдаље путовање. Да посетим мужа (ж., 72, вишегенерацијска породица);

Била сам ја једном у Канади. Не би тамо живела! Не треба ми ништа америчко! Цвеће без мириса и људи без љубави. Свидела ми се само чистоћа и ред (ж., 71, двогенерациска породица).

Што се тиче одласка у бању, на планину и сл., 51% испитаника није било на таквом путовању у скорије време а 32.3% испитаника никада није било на мору, бањи, планини и сл. Међу испитиваним старим становништвом мало је оних који могу себи да приуште одлазак у бању сваке године, 2.3% (Таб. 32).

Табела 32: Одлазак испитаника у бању на море и сл.

Модалитети	Број	%
никада није био/ла у бањи, на мору или сл.	97	32.3
није био/ла у скорије време	153	51.0
био/ла је прошле године ⁵⁵ у бањи и сл.и	30	10.0
била је у бањи и сл. ове године	13	4.3
сваке године иде у бању	7	2.3
УКУПНО	300	100.0

Никад у животу. Ни у бању, ни на море. Нигде ја не путујем ван мог дворишта (ж., 70, самачко домаћинство);

Пре, док је „бог“ ходао по земљи, имали смо организовани одлазак на зимске одморе, преко синдиката. Све је било питање добре воље. Можеш да идеш и сваке године, ништа не плаћаш (м., 68, брачна заједница);

Препоручили ми да идем у бању. А ја кажем „Нећу да идем! Шта, да одем у Нишку бању и да крепам!?“ (м., 82, самачко домаћинство).

Старо становништво са којима је обављен интервју нема садржајан друштвени живот. Слободно време углавном проводе у оквиру породице, често радно, а дружење са комшијама и пријатељима није толико развијено. Села у којима живе обично немају место за окупљање старих људи. И када имају слободно време стари људи у селу често немају начина ни могућности да га искористе на најбољи начин. Многи стари у селу немају обавеза и доколица им отвара неке нове могућности, али им се оне често одузимају и не могу користити своју слободу јер немају довољно материјалних средстава (Вовоаг, књ. 1, 1987:11). Често се дешава да су склони изолацији и затворености, нарочито они који живе сами.

⁵⁵ У односу на годину истраживања

Стари људи модерно време у коме живе не доживљавају као своје време, а нарочито стари из сеоских заједница. Њихови пријатељи умиру, људи из околине се другачије понашају, имају другачији систем вредности, њима неразумљив, осећају се као странци. Као своје доживљавају време када су они били млади, када су они били актери. Сада су углавном посматрачи. Зато су упућени на своју генерацију а највише на супружнике. Смрт супружника им зато посебно тешко пада, јер онда осећају да су заиста остали сами. Усамљеност и туга су тада неизбежни.

4. 6.

ПЕРЦЕПЦИЈА СОПСТВЕНОГ
ПОЛОЖАЈА

*„Одселила би се у неки већи град и дала себи више шанси у животу“
(ж., 67, брачна заједница)*

*„Е, да могу да сам заједно умрла са мужем. Тешко је бити сам!“
(ж., 83, самачко домаћинство)*

*„Волела би да имам децу, мужа, породицу, као сав нормалан свет (није се
удавала –М.М.)“ (ж., 69, самачко домаћинство)*

*„Мале пензије и онда настају проблеми. Не можеш да радиш а не можеш да
продаш дедовину“*

(м., 78, вишегенерацијска породица)

*„Ко има децу, отишли у свет. Остали сами, липсавају сами, крепају“
(м., 83, брачна заједница)*

„Кад би ме неко питао да се поново родим, ја не би!“

(м., 69, вишегенерацијска породица)

У проучавању друштвеног положаја старог сеоског становништва веома је значајна перцепција сопственог положаја тј. како појединац себе/групу, види у односу на друштвена збивања, организацију и функционисање друштва. Колико себе сматра саставним делом система и значајним чланом друштва.

Стари људи себе перципирају обично на основу слике коју други имају о њима. „Покушавамо да себи представимо ко смо преко представе коју други стварају о нама“ (Вовоар, књ. 2, 1987:19). Стари људи доживљавају своју старост у зависности од понашања других и обичаја а овај друштвени утицај је јачи у сеоским него у градским срединама. Понашање старих људи је одређено социјализацијом о одређеној друштвеној улози коју они имају у друштву. У једном одређеном животном добу друге перципирамо као старе јер су испунили прописане услове за одлазак у пензију или су постали бака или дека, добили право на бесплатну здравствену заштиту или трајну личну карту.

Како наглашава Џ. Х. Тарнер, после 65. године појединац је свестан да следи период опадања јер је достигао врхунац у сферама у којима је желео да се оствари. Ова промена може да доведе до промене човекове личности. Стабилне представе које је појединац имао о себи се мењају и он почиње да прихвата нове улоге. Од 66.

године, други реагују на појединца као на стару особу, што га приморава да мења мотиве, емоционалне реакције, слику о себи. Ове промене могу бити још теже уколико особа болује од неке хроничне болести или уколико изгуби супружника. После 80. године особа се суочава са чињеницом да јој се приближава смрт. Према Тарнеру, они који су били успешни у животу, који имају јаку и позитивну представу о себи, који су били у стању да заузму одређене положаје и одиграју улоге које доносе престиж, биће захвални на добром животу и према смрти се односити позитивно. Мање успешне особе, које немају позитивну и стабилну слику о себи, у овој фази ће бити огорчени и озлојеђени (2009:175-178). Е. Ериксон је дубоку старост видео као борбу интегритета и очаја, у зависности од тога да ли људи свој живот виде као успешан, низ позитивних догађаја или су очајни због свега што у животу нису остварили (према Turner, 2009:178).

Постоји друштвена потреба да се стари људи прилагоде слици коју друштво има о њима. Од старих људи се очекује да ће се на један одређени начин понашати, облачити и сл. а свако одступање од тога се сматра неприкладним. Стари људи се прилагођавају тим кодексима, онда када себе виде као стару особу. Веома је занимљиво, што се из наведених одговора испитаника може запазити, да испитаници о старим људима причају у трећем лицу, као да се не убрајају у ту категорију. Тек када приметите да их други сврставају у „старе“, или када их неке тегобе подсетите на то, они постају свесни да су остарели. Један испитаник каже:

Осећам старост. Ноге, леђа ме бољеду. Срећан сам што сам доживео ову старост (м., 79, брачна заједница).

Друштвена улога старих људи се у локалној сеоској заједници променила у односу на то како су они социјализовани. Морају се, дакле прилагодити новим улогама које им је, пре свега породица, а затим и сеоска заједница наменила. Ова, нова, промењена друштвена улога старих људи је више маргинализована у односу на традиционално друштво, јер је мање поштовања, ауторитета као и моћи одлучивања и угледа који су стари људи некада имали.

Стари људи у селу често нису довољно **информисани о догађајима у друштву**, а нарочито жене, које тиме што се не интересују за дешавања у друштву искључују себе из тока збивања:

А и не пратим нешто политику. Ја волим оне новине о певаљкама (ж., 81, самачко домаћинство);

Слабо тв и палим. Легнем тако у собу, па само слутим да неко не куцне, не дође (ж., 72, самачко домаћинство).

Показало се да стари са којима је обављен разговор воле да су добро информисани јер само 2.3% испитаника не прати актуелне догађаје, дешавања и новости. Испитаници се најчешће информишу искључиво путем телевизијског програма (50.7%) или путем телевизијског програма и штампе (26.3%). Телевизијски програм је најзначајнији медиј за информисање старих људи са којима је обављен интервју. Поред тога, одговорили су да се о актуелностима у друштву информишу истовремено и у разговору са пријатељима, и путем штампе, телевизије и радијског програма.

На питање **шта вам недостаје** добили смо велики број најразличитијих одговора (Таб 33).

Табела 33: Шта недостаје старом сеоском становништву

Модалитети	Број	%
ништа	55	18.3
све	9	3.0
здравље	56	18.7
деца	18	6.0
преминули члан породице	51	17.0
новац	41	13.7
лекарска нега	4	1.3
то што не може да ради	17	5.7
младост	22	7.3
друштво	16	5.3
остало (снаја, боља материјална ситуација за децу)	11	3.7
УКУПНО	300	100.0

Најдоминантнији одговори су везани за здравље, како је одговорило 18.7% испитаника као и да им недостаје највише преминули члан породице (17%). Ништа не недостаје код 18.3% испитаника. Као што се може видети у табели 33, од осталих одговора јављају се још новац, младост, деца, то што не могу да раде, друштво, лекарска нега:

Друштво. Највише што си усамљен. А можда и овако боље. Не мешам се у туђи живот и гледам своја посла (ж., 67, самачко домаћинство);

Недостаје ми могућност да децу збринем до краја, да лепо живе када ми будемо отишли (м., 72, брачна заједница);

Добро, искрено друштво. Данас имати добро друштво, то је тешко. Ко ме можеш рећи и зло и добро (м., 73, брачна заједница);

Покојна жена. И неко друштво. Фали ми дете од десет година да ми шеће овуда (м., 70, самачко домаћинство);

Самоћа убија од главе до пете! (ж., 77, самачко домаћинство);

Мало више разумевања, воље и присности међу људима! (м., 69, вишегенерацијска породица);

Недостаје ми друштво у кући. А то је немогуће. Има свак' свој живот и своју породицу (ж., 79, самачко домаћинство);

Волио би да се напијем моје воде из Херцеговине, па би одма' цркло! (м., 78, вишегенерацијска породица);

Све! Волим друштво, али оно које је једноставно. Не знам шта би ви казала!? Све ми недостаје. Волим људе такве као ви, свака реч места има (плаче-М.М.) (ж., 79, самачко домаћинство).

Већина испитаника, 201, односно, 67% није рођена у месту где сада живи. У табели 34 може се видети одакле су испитаници дошли у садашње место живљења.

Табела 34: Место одакле су дошли испитаници

Место	број	%
Од рођења живи у истом месту	99	33.0
Херцеговина	84	28.0
Босна	47	15.7
Неко друго село у АП Војводини	34	11.3
Град (општински центар) у Србији	11	3.7
Македонија	9	3.0
Село у Србији	6	2.0
Град (општински центар) у АП Војводини	4	1.3
Хрватска	3	1.0
Црна Гора	2	.7
Косово и Метохија	1	.3
УКУПНО	300	100.0

Највише испитаника је дошло из Херцеговине, пре свега колонизацијом али и због удаје/женидбе, као и запослења у периоду од 1950 до 1980. године. Овај одговор је најбројнији пре свега захваљујући старом становништву Сечња са којима је обављен интервју, где живе колонисти углавном из Херцеговине. Такође, и у Елемиру живи један део колониста који су дошли највише из Херцеговине. Затим следе стари који су дошли колонизацијом из Босне. Ових испитаника је било највише у Равном Тополовцу и Српској Црњи. Трећи одговор по заступљености је неко друго село у Војводини. Оваквих испитаника је било у свим селима. То су углавном жене које су због удаје дошле у садашње место живљења.

Од 201 испитаника који не живе од рођења у селу у коме сада живе, више од половине је у место у коме сада живи дошао колонизацијом након Другог светског рата (107, односно, 53.2%). Због удаје/женидбе се у село у коме сада живи доселило 56, (27.9%) испитаника, а због запослења 27 (13.4%). Од осталих 11 испитаника, четворо је дошло из Београда након пензионисања, четворо су као мали дошли са породицом из неког другог села у Војводини, двоје се у село из града доселило како би неговало старе родитеље а један испитаник је дошао као избеглица 1990-тих година из Херцеговине.

На не/задовољство садашњим животом може указати **жеља за променом нечег што се већ десило.**

Највећи број испитаника (29.7%), ништа не би мењао, а 15.7% испитаника би променило нешто у друштву. 13.3% испитаника би мењало много тога али сматрају да је сада касно за промене па нема потребе о томе ни да говоре (Таб. 35):

Све што сам желео први сам стекао. 19 сам година једини имао телефон у Орловату. Свашта сам видео и проживео, стално са људима. Био сам ауторитативан и познат све док ме систем није дотукао. Ја не могу да променим јер сам стар, ал' може да се промени (м., 79, брачна заједница);

Променио би.. Тешко ми је што живим у селу јер сам много иш'о и вид'о да су запостављени у селу (жали због пропуштене прилике за пресељење у Крагујевац, када је био млађи), (м., 74, вишегенерацијска породица);

Табела 35: Шта би променили у животу

Модалитети	Број	%
ништа не би мењао/ла	89	29.7
мењао/ла би много тога али је касно за промене	40	13.3
да поново будем млад/а	15	5.0
промене везане за здравље, здрав. и соц. заштиту и негу	26	8.7
промене везане за породицу и децу	35	11.7
промене везане за друштво	47	15.7
промена места боравка	19	6.3
промене везане за школовање и лични напредак	10	3.3
промене везане за забаву и дружење	5	1.7
промена економске природе	14	4.7
УКУПНО	300	100.0

Школовала би се више и побегла одавде (ж., 69, вишегенерацијска породица);

Као млад, ја сам погрешно што се нисам дошколовао. Да сам отиш'о у град, био би грађанин (м., 69, вишегенерацијска породица);

Ништа. Да сам млађи....У оно време сам требао да променим свашта ал' нисам смео. Имао сам 26, 27 година, тад је била УДБА. Много је сељак пострадао (м., 73, двогенерацијска породица);

Човек кад је млад, не зна како да се снађе. Ја се нисам снашла. Муж отишао на Голи оток, па сам се развела. Родитељи су ми рано умрли (Није се поново удавала, нема децу-М.М.) (ж., 79 година, самачко домаћинство);

Можда само да престанем да радим, да се мало одморим. Док год се мало крећем нећу бити пензионер. Боље оном што мало зна, тај се ни не секира (м., 67, вишегенерацијска породица);

Сад је касно за све. Сад ме нико не шљиви! (ж., 70, вишегенерацијска породица);

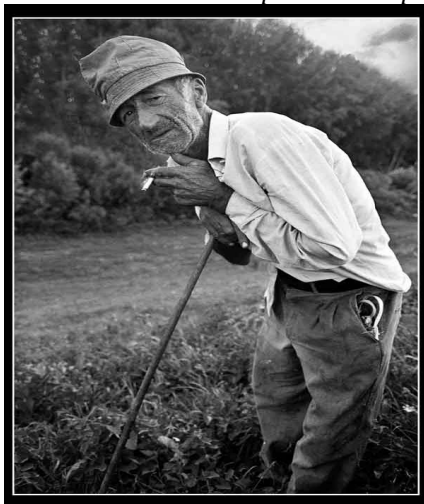
А јој, шта сам хтела нисам могла. Ни школе. Морала сам од својих седам година зарађиват за 'леба (ж., 73, двогенерацијска породица);

Да се подмладим. Ма свашта...Кад би могла оживети мужа (ж., 65, самачко домаћинство);

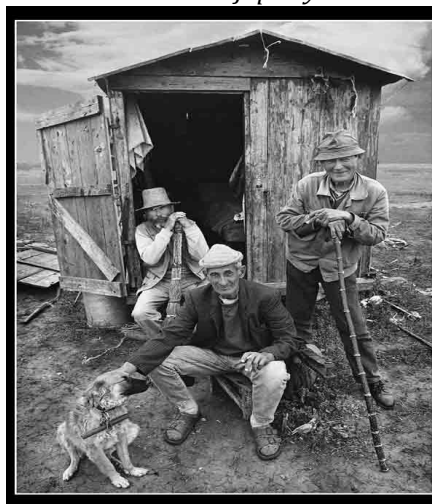
Не знам сад. Променило се то што сам сама, што ми је газда умро. Радиле смо док смо могли. Сад само могу да распродам оно што смо стекли (ж., 74, самачко домаћинство);

Да могу, а не могу, створио би људима радне организације да остану у Равном Тополовцу, да се рађају деца, да не напуштају село (м., 73, брачна заједница);

Слика 47: Године паора Владимира

Слика 48: На Јарошу IV

Извор: Фото. Љубомира Бате Којића, са сајта: <http://www.novomilosevo.org.rs/fnmbatalajf.html>

Да ми је ћерка жива. То ме уби. Туга ме уби (ж., 68, самачко домаћинство);

Да сам и ја са мојим Ђоком (муж који је пре пар година умро-М.М.) отишла. Тешко је бити сам. Не попричати ни са ким цео дан, јести сам... (ж., 73, самачко домаћинство);

Можда да држава промени режим према сељаку. Овако сам задовољан животом какав је (м., 67, вишегенерацијска породица);

Избрисала бих део живота кроз који сам пролазила кад ми је син имао несрећу, кроз шта сам све пролазила... муж се патио око болести... муке су то (ж., 65, двогенерацијска породица);

Би, ал' ово немој писати (плаче. М.М.), да умрем! (ж., 81, самачко домаћинство);

Променила би се за детињство моје макар било сирото. Против власти нисмо јер какви смо ми, такве смо царење добили (ж., 74, двогенерацијска породица);

Би' променила да ви боље живите. Да омладина се запосли и да има пензије за старе дане (ж., 80, самачко домаћинство);

Да сам могла ишла би у школу јер сам била одличан ученик. Нисам могла због браће (да настави школовање-М.М.). Зато

*ми је био једини циљ да их школујем (децу-М.М.) (ж., 70, двогенерациска породица);
Променио би ако би могао да одем код синова, да будем мало ближе њима (два сина живе у Панчеву-М.М.). Не би био код њи' да им сметам (м., 79, брачна заједница);
Не би био толико добар и емотиван. Требао сам бити више одлучнији у животу (м., 71, брачна заједница);
Да могу да луњам ко што сам луњ'о! (м., 70, самачко домаћинство);
Променила би много тога али не могу и зато ћутим! (ж., 71, двогенерациска породица).*

Слика 49: Поподне пред еведром

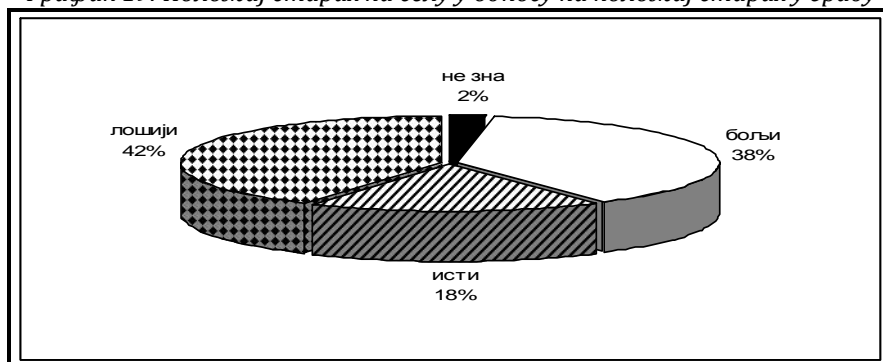
Слика 50: Човак и пас

Извор: Фото. Љубомира Бате Којића, са сајта: <http://www.novomilosevo.org.rs/fnmbatalajf.html>

У оцени самоперцепције старог становништва било је интересантно упоредити њихова мишљења о положају старих на селу и положаја старих у граду (Граф. 19).

График 19: Положај старих на селу у односу на положај старих у граду

Као што се може видети на графику 19, већина испитаника (42%), **ПОЛОЖАЈ СТАРИХ У СЕЛУ ВИДИ КАО ЛОШИЈИ**. Као разлоге за такво мишљење наводе: на селу се стари више муче, више раде, у граду пензионери имају веће пензије, у граду је садржајнији друштвени и културни живот, имају бољу лекарску негу као и већи избор јефтине робе:

Тамо (у граду – М.М.) има пензије и пара. Ништа не раду (ж., 66, вишегенерацијска породица);

Ти који живу у станове ништа не раду. Ми имамо башту, двориште (м., 75, брачна заједница);

Нема перспективе. Село се гаси, одумире. Нико се не жени и не удаје. Треба да је стандард јачи (м., 69, вишегенерацијска породица);

Више раде у селу па брже остаре, па све боли, свака коска од рада (ж., 80, вишегенерацијска породица);

Тамо бре господа, не мора се прљат' и мучит' у пољу, у свињу. А види мене, види ми руке. Криве од рада и црне (ж., 73, вишегенерацијска породица);

Ако има ко да га издржава, лепше је на граду. Обуче се лепо, дотера, избрија и иде лепо шета. Ал' то само онај који је остарио у граду. Мене сад да неко одведе у град, ја не би издржао тамо. Никог ни не познајем (м., 68, самачко домаћинство);

Видим у Кикинди поред пијаце дом пензионера. Уђем тамо, кажу „Ево Црњанин“. Па гледам, лепо је то. Па се споразумеју да путују. Ја би се придружио њима. Више се друже. Ја их гледам (старе у граду-М.М.), па сам им завид'о. Шетају по граду, шетају кера. Овде нема шта. Видимо се у банци, кад идемо по пензију. Питамо једом другог „Јел гураш?“, то значи да не пијеш лекове (м., 78, вишегенерацијска породица);

Од Црње, Житишта мање раде, лакше живе и боље у граду. Што ја морам да имам толике обавезе, да радим к'о коњ. К'о да сам осуђена (ж., 66, двогенерацијска породица);

У селу је некако лепршавији живот, чистије, здравије али што се других ствари тиче, садржајнији је живот у граду. Село хвали а у граду живи (м., 69, проширена породица).

Испитаници који сматрају да је **ПОЛОЖАЈ СТАРИХ У СЕЛУ БОЉИ него положај старих у граду**, (39%), као разлоге наводе да је у граду старима економски теже јер све морају да купују, не производе храну, затим истичу да су стари у граду усамљенији, да је

на селу већа слобода и истичу еколошке предности села. Оно што је посебно занимљиво то је да ова група испитаника као предност живота на селу истичу оно што су други навели као ману а то је да се на селу више ради. Сматрају да је то предност старих људи на селу у односу на град јер није досадно, активнији су и на тај начин дуже одржавају виталност:

Не би дао да ми даду солитер за село. Волем врапца кад цвркућу, волем башту, зецове, голубове и све (м., 73, двогенерациска породица);

Они што живе у стану, не море изић', немају никога. Овде изађеш на улицу, има комшија, прећу, друже се (ж., 65, самачко домаћинство);

Имају и у башти нешто, и у дворишту, и куче и маче. Они у стану затворени к'о у затвору. Не би ја тако могла. Да сам само здравија, па да ми је у дворишту нечег живого...(ж., 81, самачко домаћинство);

Има на селу више да ради. Боље је него да не ради ништа. Није досадно (м., 65, брачна заједница);

Кад видим да иде са оном кантицом да узме храну! (мисли на Народну кухињу-М.М.) (ж., 80, самачко домаћинство);

Зато што у граду имаш те четири зидине, и ако ти је нешто тешко не можеш ништа. Овако, ако ти је тешко, идеш туда, идеш овуда и удри бригу на весеље. Ја јесенас нисам стигла да окопам јагоде, жива се поједо' (ж., 75, самачко домаћинство);

Стари су у граду усамљени, остављени, и од комшија и од родбине, од сваког (ж., 69, брачна заједница);

И њима лоше (у граду). Старе чувају неки људи који им дигну паре. Свашта се дешава (ж., 73, вишегенерациска породица);

У граду има много сиромашних. Иду по контејнерима и копају (м., 80, брачна заједница);

Боље је зато што има човек неку помоћ од пољопривреде, или изда у аренду. Мирнији је живот, не зависиш од превоза. И има ко да ти приђе. У граду су људи отуђени. Овде ће ти неко пре притећи у помоћ (м., 72, брачна заједница);

Мало боље. Комшије ће ти доћи. Неко ће да те обиђе. А у граду, можеш да се усмрдиш, да те нико не нађе! (ж., 79, самачко домаћинство);

Ко на селу има своју башту и нека своја примања, може много боље живети него неко у граду. Чини ми се да је човек слободнији него у граду. Ослобођен хуке, буке (м., 66, брачна заједница);

Која кућа окућнице нема у тој кући живет се не море (м., 79, проширена породица).

Они који сматрају да је **ИСТИ ПОЛОЖАЈ СТАРИХ У СЕЛУ И СТАРИХ У ГРАДУ** (18%) као разлоге наводе то је за старију особу најбитније то да је са својом породицом, да има добру пензију и да је доброг здравља и да онда није битно где живи:

Ако си сам ко ја, сам си и у граду, исто ти је. Неком тамо боље што не мора се мучити са пољем и двориштем. А опет, шта би ја да ми није то мало стоке што имам, причам с њима (ж., 68, самачко домаћинство);

Како се узме. Шта ће они јадни у згради, немају ни баштицу да сиђу из стана. Опет, ко има не селу земље, а то му је све, како ће радити ако је стар и болестан, немоћан?! (м., 67, вишегенерацијска породица);

'ди ко научио дете. Мени ово, макар биле рушевине, златно ми је. Ником не сметам, ни иди тамо, ни иди овамо (ж., 72, самачко домаћинство);

Ко има, има свуђе, ко нема, нема ниђе! (ж., 73, самачко домаћинство);

Ко има своју кућу, није проблем где живи. Али нисам чуо да неко из града 'оће да се мења самном. Ја њему да дам кућу, а он мени стан. То нисам чуо (м., 79, брачна заједница);

Староме свуда лоше, макар он био доктор, ђаво. Док дођеш у пензију свак те одбацује (м., 84 год., брачна заједница).

У табели 36 може се видети шта старо сеоско становништво са којима је обављен разговор види као **највеће проблеме старих људи у селу.**

▪ Највише се истичу проблеми економске природе (ниске пензије или то што неки уопште немају ниједан редован месечни приход):

Мала примања и има пуно без примања. Нема Бога овде. Бог фали! (м., 79, брачна заједница);

Слабе пензије. Па се муче око стоке и њиве. Остају сами, беспомоћни. Слаба лекарска нега (ж., 65, двогенерацијска породица);

Ко нема пензију, њему још горе. Онај што нема никакву њему најтеже. Онај ко зависи од деце, њему најтеже (ж., 67, самачко домаћинство);

**Највећи је проблем пољопривредно старо домаћинство. Држава мора да их осигура социјалним програмима и да их материјално осигура (м., 66., брачна заједница);
Мале пензије. А друго, толико је људи помрло да нема ко да те обиђе (ж., 81, самачко домаћинство),**

Табела 36: Највећи проблеми старих људи у селу

Модалитети	Број	%
немају већих проблема	17	5.7
проблеми економске природе	65	21.7
проблеми здравствене и социјалне заштите	34	11.3
здравствени проблеми	13	4.3
усамљеност	55	18.3
старост	24	8.0
проблеми везани за одлазак деце	35	11.7
проблеми везани за непоштовање и одбаченост од стране деце	31	10.3
проблеми везани за друштвени живот и забаву	2	.7
морају да раде а немају снаге за рад	16	5.3
лоша локална организација	1	.3
не зна	7	2.3
УКУПНО	300	100.0

- Као што се може видети у табели 36, 18.3% испитаника сматра да је усамљеност највећи проблем старих у селу:
*Није сваком једнако. Неко има фамилију па му није лоше, неког самоћа убија. Ко није сам њему је добро (ж., 85, вишегенерацијска породица);
Највише што остане сам. Самоћа, ништа друго. Није мени жена за љубав, него да ми кува, башту да среди, да имам с ким да причам. Можда би гледали и телевизор. Овако, ја не могу сам ни да гледам (м., 68, самачко домаћинство);
Самоћа. Не можеш да радиш а научио си на други начин (ж., 72, самачко домаћинство);
Самоћа. Тешко самоћа може да се реши. Ко може да иде у тај Дом пензионера. Ја не могу ни да идем (тешко се креће, помоћу штака-М.М.). Мене самоћа уби! (м., 70, самачко домаћинство),*
- 11.3% испитаника сматра да су то проблеми здравствене заштите:

Здравствена заштита. Један тим лекара би требао да буде за једно село. Овде буде један лекар само да му буде одскочна даска и оде (м., 79, брачна заједница);

Лекове мораш платити. Ако немаш кола, немаш су чим отићи (код лекара-М.М.). Самоћа. Остају сами без својих другова, деца одлазе (м., 70, вишегенерацијска породица),

- Од осталих, заступљени су и проблеми везани за одлазак деце, што нема ко да помогне старијим људима, што морају да раде а немају снаге за рад, затим непоштовање и одбаченост од стране деце:

Немоћ. Нису у могућности да обављају послове од којих живе. Све сам стар човек, а не може (м., 74, вишегенерацијска породица);

Удружење пензионера ради два пута недељно, и онда морам да молим некога да иде да ми плати. Нека одреде један дан да раде до четири. Далеко нам је продавница. Купи ми једна једна хлеб три пута недељно (ж., 76, самачко домаћинство);

Морам сама ујутру далеко по хлеб а коске старе. Лоша је организација. Мора нешто да се учини да се коригује старост. Нису путеви добро направљени, немају стазе, да падне човек доле у јарак (ж., 72, брачна заједница);

Што морају и даље да раде. Не толико што морају, већ што осећају потребу (м., 77, вишегенерацијска породица);

Географски, место Орловат је једно ретко место. Од свих удаљено. На средини. За време старе Југославије било је најбоље у околини од 100 кт. А сада је најзадње. После Другог светског рата дошли су дивљаци, нешколовани. И сада је Орловат стално у тој путањи. То је тако наследство (м., 79, брачна заједница);

Сви су навикли да раде а не могу да раде. Хоће да ради, има жељу, а не може (м., 65, брачна заједница);

Не могу радити а нико о њима не води рачуна. На селу мораш нешто урадити, а све скупо. Не можеш ни уранити свињу ни ништа. Док сам била млада ураниш свињче, ал' могло се и продати (ж., 80, самачко домаћинство);

Они који су тврдоглави, то је највећи проблем. Ко мисли само, ти па ти, а треба да живе и други (ж., 75, самачко домаћинство);

Има пуно запарложеног. Село стари. Код колониста није толика усамљеност, посећују се међу собом, држи се до родбинских веза (м., 68, брачна заједница);

*Не могу више, а не могу да гледам коров. Онда мораш да урадиш или да платиш неког (ж., 73, самачко домаћинство);
У село се млади тешко враћају. Нема живости. Млади воле лагодност. Немамо канализацију. Млади почели да се дрогирају. Више немаш ни родбине ни поштовање у селу. Љубоморност сада влада! (м., 67, вишегенерацијска породица).*

У табели 37 се може видети колико су стари на селу **задовољни решавањем њихових проблема**. Јасно је да доминира незадовољство решавањем проблема, како је одговорило укупно чак 73% испитаника:

Слабо се брину. Они који треба да брину, они само о себи брину! (ж., 75, двогенерацијска породица);

Мало се води рачуна о старим људима. Код нас се само води политика, празне приче (м., 71, брачна заједница);

Ко се брине?! Сви вуку десна рука, леви џеп! (ж., 70, самачко домаћинство);

Ја се бринем само за младе људе. Како ћете скупити стаж да одете у пензију. Сиротиња страда и страдаће и даље. Ко је ближе ватре тај се греје а ко је даље, тај зебе (м., 70, самачко домаћинство);

Не знам ни ја. Чини ми се да овде неће нико да поштује село. Мизерно то гледа. Шта ја знам (ж., 69, самачко домаћинство);

Не одржава се више Збор радних људи, к'о што је некад било. Да свако каже шта има и шта коме смета. Раде само оном ко има (м., 73, брачна заједница);

Ја и не знам да се нешто решава. Ко решава?! Нити ко решава, нити га ко пита! (ж., 78, самачко домаћинство).

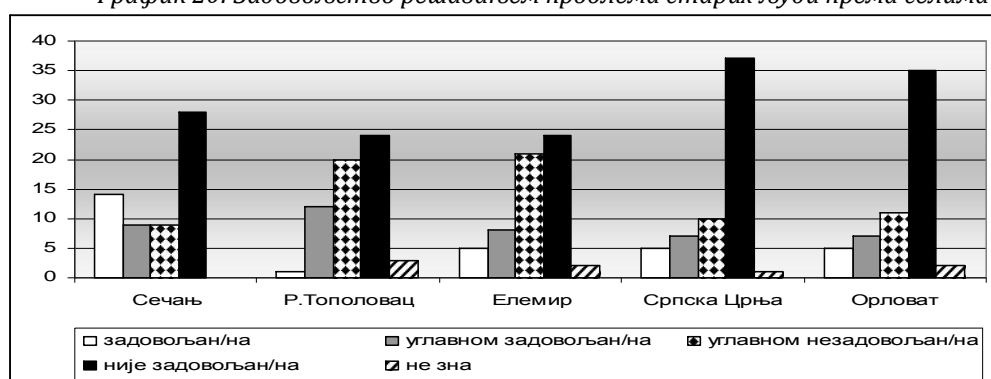
Табела 37: Колико су задовољни решавањем проблема старијих људи на селу

Модалитети	Број	%
нисам задовољан/на	148	49.3
углавном сам незадовољан/на	71	23.7
углавном сам задовољан/на	43	14.3
задовољан/на	30	10.0
не зна	8	2.7
УКУПНО	300	100.0

Уколико старо становништво са којима је обављен разговор посматрамо према селима, (Граф. 20), може се видети да су

најзадовољнији решавањем проблема старих људи, испитаници из Сечња, где је укупно 23, односно 38.3% испитаника из овог села изјавило да је задовољно, односно углавном задовољно решавањем ових проблема. Најнезадовољнији су испитаници Српске Црње (12 задовољних, 47 незадовољних, 1 не зна) и Орловата (12 задовољних, 46 незадовољних, 2 не зна), у којима је готово иста ситуација. Такође испитаници Елемира и Равног Тополовоца имају скоро исте ставове о овом питању.

График 20: Задовољство решавањем проблема старих људи према селима

Већина испитаника има своје мишљење и предлоге о томе шта би могло да се уради како би се **побољшао положај старијих људи у селу**. Као што се може видети у табели 38, само 2% испитаника није могло дати одговор на ово питање.

Табела 38: Шта би побољшало положај старих људи у селу

Модалитети	Број	%
Стари на селу живе добро	11	3.7
Боља социјална и здравствена заштита	116	38.7
Помоћ економске природе (веће пензије)	105	35.0
Бољи и садржајнији друштвени живот и забава	9	3.0
Останак омладине на селу	8	2.7
Већа помоћ и поштовање младих према старијима	18	6.0
Промена локалне или државне власти	11	3.7
Бољи положај пољопривреде	15	5.0
Увођење канализације, гасификација	1	.3
Не зна	6	2.0
УКУПНО	300	100.0

- Највећи број испитаника, (38.7%), сматра да је за побољшање положаја старих људи у селу неопходна боља и ефикаснија социјална и здравствена заштита:

Од скоро имамо геријатријску сестру. У селу је тако да онај ко доминира у амбуланти, у школи, а нема кантар у себи, то је јако лоше. У амбуланти један влада и јако је лоша организација. Треба да имамо државу правну са регулисаним законима и свим подзакончићима. Сестра неће да изађе да да инекцију, да превиде. Код нас човек не сме нигде да се жали јер само направи свађу, а ништа се не реши. Ниједан проблем (ж., 72, брачна заједница);

Треба да се организују жене као кућне помоћнице или патронажна служба, да доносе лекове, хлеб и основе ствари. То би неки фонд из Општине требао да обезбеди и да се жене оспособе за основне услуге. Да науче како да дају инсулин...Треба да се крене од Месне заједнице, па да они дају захтеве Општини. Месна заједница треба да држи састанке око тога, да кажемо шта нам недостаје. Да контактирају више са грађанима (ж., 67, брачна заједница);

Није било организације да се брине о старима уопште. Сад се ради нешто, а кол'ко ће то да буде ефикасно, не знам (мисли на патронажну службу која је кренула са радом- М.М.). Човек ако је неспособан да живи сам...Треба да иду за хлеб. Ако не одеш на време, ост'о си без хлеба. Треба му воде донети, струју платити, опрати... Имамо ми људи стари свакојаки. Ту би могло их у дом (м., 74, вишегенерацијска породица);

Села су препуштена сама себи. Још кад је руководство лоше у селу, па нико ништа не покреће...Свако село треба да има лекара да буде баш у селу. Пре 20 година је била лекарка, која је овде и живела (м., 67, вишегенерацијска породица);

Да су лекари друкчији, да те приме, да могу живети од те попишане пензије. Немаш ни за 'љоб и мљеко (ж., 73, двогенерацијска породица);

Кренути од државе, прво тамо да се побољша нешто, па у локалним самоуправама. Бринути више о томе да им требају лекари. Ово је срамота шта код нас има. Неке младе доводе (лекаре-М.М.), тек завршили школу (м., 67, брачна заједница);

Зависи од материјалних могућности Месне заједнице, општине и самог друштва. Могло би се организовати преко Дома здравља да сестре обилазе старе, да људи из Месне заједнице помажу старима из села (м., 73, брачна заједница);

Организована посета старих лица. Да им се пружи социјална помоћ (м., 70, брачна заједница);

Да су лекови јефтинији. Да се болнице не плаћају ни то особље медицинско. Није услужно ни како треба (ж., 71, двогенерациски састав);

Да се обезбеде бесплатни лекови (ж., 70, брачна заједница);

Треба завирити у свачији чанак. Има много угрожених. Стари, од бруке и срамоте да не брукају децу, неће да траже помоћ. То је више за чисто пољопривредна села. И овде има оних који гладују а неће да траже помоћ. Треба да се иде редом и да се нађу проблематична подручја и кроз организовану акцију да се помогне људима (м., 68, брачна заједница);

Треба отворити Домове здравља по селима. А не да зависе од амбуланте које раде до два. Ако му је лоше, може да умре у пола три! (м., 69, вишегенерациска породица);

Требало би да сви имају право на туђу негу. Ко нема пензију тај нема право на туђу негу. То би требало да уреде да сви имају право на туђу негу (ж., 71, двогенерациска породица),

- 35% испитаника мисли да би била потребна помоћ економске природе, пре свега веће пензије, и обезбеђивање неких средстава особама која немају никаква примања а нису у стању више да привређују:

Да је пензије пољопривредне некако повећати, да самце неко обилази и брине о њима, кад су их већ деца заборавила. Тешко таквима (м., 70, вишегенерациска породица);

Да му даде кол'ко тол'ко већу пензију, а ко нема то, да им се даде нека помоћ. Чим нема пара, ту је незадовољство, немање, свађе (ж., 70, самачко домаћинство);

Наш развој је пропао. Нема индустрије, нема одакле новци да ходају. Ако хоћеш нешто овде да купиш, много је скупље него у граду. Овде је све скупо (м., 80, вишегенерациска породица);

Да се финансијски опреми да може да живи. Има доста старих пензионера, нема доста за живот, мора на надницу, да ради. Само 6.000 пензија, а уплаћивало се 45.000 годишње (м., 70, вишегенерациска породица);

Ја не могу ни да региструјем земљу јер сам дала у аренду, а и још се води све на покојног мужа. Има ту ко има и мање. Мање примање. Није поштено да исто повећање добије и онај ко има 30.000 и онај ко има и мање од мене. Да пензије буду приближно (ж., 69, самачко домаћинство);

Није решен проблем за угрожена домаћинства. Они који су без деце и без пензије, њима је много лоше. Ако неко има пензију 35.000, онда ће он повећање од 8% много више да осети него неко ко има пензију 8.000. Ево, ја бих пристала да се од моје пензије одвоји један део да би и они сироти имали нешто. А не, да један има много, а други ништа (ж., 65, брачна заједница); Да друштвено политичка заједница, макар да то изискује материјална средства, организује конкретну помоћ остарелим и изнемоглим (м., 68., двогенерациска породица); Стару човеку на селу, који је радио своју земљу, треба му обезбедити нека примања, да не крепа од глади. Имаш људи који немају пензију па крепају од глади (м., 87, брачна заједница),

- од осталих предлога издвојили су се већа помоћ и поштовање млађих према старијима, бољи положај пољопривреде, останак омладине на селу и сл.:

Да се брани интерес сељака а не закупца. А то све преварант (м., 73, двогенерациска породица);

Тешко може да се олакша старима. Мало је младих на селу. Пропадају куће, нема младих. Ја ноћу не спавам, па правим анализу. Овај систем неће задржати младе за пољопривреду. Још ће више отерати. Задруга ми највише недостаје. Па таква је каква је (м., 79, брачна заједница);

Више посла за младе а не да морамо још ми од мале пензије да им помажемо (м., 75, брачна заједница);

Да нас пусту да живимо мирно (ж., 70, вишегенерациска породица);

Боља организованост. Боља законска решења око удруживања људи (м., 69, вишегенерациска породица);

Не знам. Године им нико не може смањити, нити здравље поклонити. Тако ти је то у овим годинама. Још мало, па ћемо сву полако у „седми кварт“ (гробље, М.М.) (ж., 81, самачко домаћинство);

Ово стање је тако да свако брине за себе. Нема ко да помогне старом човеку, нико за старог не брине (ж., 81, самачко домаћинство);

Либерализација увоза пољопривредне механизације. Да смањимо потрошњу горива и да немамо посредника него да држава то уради на глобалном нивоу (м., 66, вишегенерациска породица);

Ма шта се њима може помоћи!? Неће ни Хитна помоћ да дође да те погледа ако си стар (ж., 66, двогенерациска породица); Само да има решено стамбено питање и да има ко да их чува. Тешко је нешто организовати. Ми смо јако сиромашна земља. Сиромашна држава. Ко нема децу да га чува...(м., 88, брачна заједница);

Да има можда неко место да се окупе. Да има мало бољу пензију. Онда би се можда мало више дружили, ишли би можда у бању (ж., 75, двогенерациска породица);

Треба да има неког да помогне старом радити и да буде мања немаштина. И да нас позову у бању мало да идемо, јер смо доста плаћали социјално и све (ж., 73, самачко домаћинство); Онај ко није радио нигде, требало би му негде помоћи. Деца већ имају своју децу. Деца још гледају старе да им ови помогну (деца траже помоћ од старијих, а не пружају помоћ-М.М.) (ж., 79, самачко домаћинство);

Треба добра воља и новца за реализацију. За почетак је потребно да се мало прича о томе. Конкретно, овде у Сечњу, да постоји неки клуб само за старе да попију чај, кафу, можда домаћу ракију (м., 70, проширена породица);

Ја би' волео да млади имају да раде, па да они живу. И ми треба да живимо, али младима је теже. Има ту пуно ствари које би требале да се побошљају: и здравство и здравствене услуге и скупоћа, да се консултују једни са другима. За старе људе није добро да се баве политиком. Само, шта може стари човек?! Не може да ради, да буде активан, да се стручно усавршава. Али, нама је довољна и добра реч, кад' негде дођеш (м., 73, брачна заједница).

5.

ПОРОДИЦА И СТАРИ У СЕЛУ

5.1.

СТАРИ ЉУДИ У ТРАДИЦИОНАЛНОЈ СЕОСКОЈ ПОРОДИЦИ

*„Кад сам ја била ђевојка, прала сам ћаћи ноге. Ај' ти сад, јел би прала своме?
Не би, јел да? А не би ти то он ни тражио“ (ж., 79, самачко домаћинство)
„Променило се све. Некад су се ценили и поштовали родитељи. Било је
незамисливо старом родитељу окренути леђа“ (ж., 65, вишегенерацијска
породица)*

Тешко је утврдити какав су положај стари људи заиста имали у својој породици у традиционалном селу на нашим просторима. О старим људима има мало писаних трагова из прошлости а посебно везано за породичне односе који спадају у интимну а не јавну сферу. О положају који имају особе трећег животног доба у селу, пре деловања или на самом почетку деловања модернизацијских процеса на породичну структуру, можемо сазнати на основу записа који су оставили Вук Караџић, Сретен Вукосављевић, и из истраживања Вере Ерлих и Мирослава Тимотијевића, који се бавио приватним животом Срба у 18. веку у Хабсбуршкој монархији на основу писаних трагова из тог времена.

На руралним просторима Балкана, са изразито патријархалним устројством, поштовала се традиција а жена је била потпуно невидљива. То је био мушки свет радника сељака али и јунака, ратника, у коме се ценила физичка снага и јачина. Честа страдања, ратови, несигурност, сиромаштво, беда, све су то особености Балкана које су допринеле да појединац буде чврсто интегрисан у породицу и колектив⁵⁶. Какав положај има стара особа

---

⁵⁶ У 18. веку на сеоском подручју у Хабсбуршкој монархији међу становништвом је владала велика несигурност јер су били чести напади хајдука. Ради осећаја сигурности појединци су били упућени на своју породицу и сеоски колектив.

у једном таквом друштву где велики терет могу представљати једна гладна уста која не могу више да допринесу својим радом? За разлику од неких сиромашних друштава где се поступало сурово са старим људима који не могу више да раде, на нашим просторима стари су у оквиру своје породице имали повољну и заштићену позицију.

У изразито неписменом друштву какво је било наше, стари људи су недостатак физичке снаге компензовали другим квалитетима: цењени су због мудрости и животног искуства које су имали, а дубока старост се поштовала јер је манифестовала јачину и издржљивост онога ко је доживео. У нашем традиционалном друштву, стари људи су представљали носиоца традиције. Они су били ти који су највише преносили вредности новим генерацијама, и учили их својој вери и историји. Наша култура је пуна усмене традиције коју су крај огњишта управо стари људи преносили најмлађим генерацијама. Из ових разлога у нашем друштву, старији људи у селу су имали привилегован положај. Вера Ерлих сматра да је повлашћени положај старијих оправдан јер се инвестирани труд и успешан рад наплаћује и награђује а искуство и знање признају (1971: 69).

Деда из ове куће био црквен човек и ондак долазио попа у школу и давао часове из веронауке. Кад дође деда из цркве, ја трчим на улицу и кажем „љубим руке деда“. Он ми каже „О, хвала, деб'о ко свиња, висок ко врба. А то сада више нема (м., 73, двогенерацијска породица).

На просторима Балкана, „старији“ значи виши по положају (у породици али и у војсци) (Erlich, 1971: 35). У патријархалној породици, (и у друштву), године су играле битну улогу у одређивању ранга. Назив патријархат потиче од грчке речи patria – плем, род и агџус – владалац, вођа. Патријархална породица је облик

Напади разбојника су били учестали на подручју Војне границе. Села су често спаљивана након пљачке. Хајдуци су чак повремено успевали да поједина насеља подвргну својој власти, тражећи материјалну надокнаду за наводну заштиту (Тимотијевић, 2006:147). Фон Таубе наводи како је ушоравање села настало управо ради заштите и осећаја сигурности „...да би комшија могао имати на очима комшију и пазити шта онај ради. У сваком селу постављен је по један поуздан и заклет кнез коме је дужност да будно пази на све становнике, и сумњиве пријављује“ (Таубе, 1998, према Исто:148).

породице у којој се истиче ауторитативна власт оца породице над осталим члановима, где се ауторитет оца прихвата и признаје као сам по себи разумљив, неупитан и непроблематичан (Milić, 2001:196).

А. Милић наглашава да је ауторитет у породици легитимна моћ: „која има не само друштвено одобрење за своје делање, већ и признање од самих чланова породице за поступање на такав начин. Ауторитет у породици је, међутим, и један сасвим особени и сложен осећајни синдром којим доминира харизма носиоца ауторитета. Овај осећајни набој који се успоставља између подчињених и носиоца ауторитета у породици може садржавати позитивне емоције као што су љубав, дивљење или поштовање али исто тако и негативне емоције ривалства, зависти, љубомре до мржње“ (2001:195-196). Ауторитет кућног старешине у традиционалног породици почива на двојном статусу. Са једне старане он влада члановим породице али са друге се брине о економској сигурности (Тимотијевић, 2006:373). Доситеј Обрадовић говори о субординацији ауторитета „господара“ заснованог на односу Бог, владар, отац (Исто). С обзиром на то да он одговара пред друштвом за све чланове породице, његова је прва и последња реч без поговора, дакле да одређује правила за све чланове породице. У то време се веома држало до части и угледа старешине и читаве породице јер је част имала и своју економску вредност с обзиром на то да се велики број послова закључивао усмено или на основу приватних уговора (Исто, 376).

Типична традиционална сеоска породица нашег друштва је породична задруга која почива на ауторитету старешине који се разликује од *pater familias* типичне патријархалне, (римске), породице, јер иако је располагао и управљао заједничком имовином он није имао право да је отуђи без сагласности задруге⁵⁷ (Sicard, 1974: 30-31).

Данас мање омладина поштује нас старе. Некад су стари у породици били страх и трепет. Ја сам морао свом оцу увек

---

⁵⁷ Из овога Сикард погрешно закључује да се не ради о патријархалној заједници. Како наводи Стипе Шувар, без обзира на демократичност у избору старешине, задруга ипак има патријархалну организацију јер је створена по принципу мушког сродства, старешина је готово увек био мушкарац, и заиста је представљао индивидуални патријархални ауторитет (Šuvar, 1974:89).

прати ноге, скидати шешир (м., 74, вишегенерацијска породица).

Вук Караџић за кућног старешину наводи да он *влада и управља кућом и имањем, наређује ко шта треба да ради, продаје и купује у име своје породице, управља заједничким новцем („држи кесу од новаца“), започиње и завршава молитву, он разговара са гостима, њему се (и гостима уколико их има) прво постави да једе, затим онима који су радили „у пољу“ па тек онда жени и деци (Караџић, 1867: 249). Иако се сматра да је у то време најутицајнији вођа куће био и најстарији то није нужно било тако нарочито ако има способних синова који могу да наследе остарелог оца. Старешинство према полу има предност над старешинством према годинама, тако да се оно преносило на мушке млађе чланове (Erlich, 1971: 70). Године старости, дакле нису биле пресудне у избору кућног старешине, иако је обично најстарији и најискуснији члан породице. „Старјешина није свагда најстарија годинама у кући: кад отац остари, он преда старјешинство најпааметнијему својему сину (или брату или синовцу), ако ће бити и најмлађи; ако се догоди да који старјешина не управља добро кућом, онда кућани изаберу другога“ (Караџић, 1867:249).*

Ми смо к'о млађи поштовали оца. Нисмо никад били завађени. Так'а нам је кућа била (м., 83, брачна заједница).

Сикард наводи да се старешина породичне задруге бира према неким својим квалитетима и да је зато то обично најстарији члан породице. Међутим, он наводи да је тридесетих година 20. века, било млађих старешина породичних задруга који су имали веће способности, нпр. стечену диплому, чиме су стицали предност и ауторитет (Sicard, 1974: 35). Ово је показатељ слабљења ауторитета старих људи који су имали на основу својих година, што је карактеристика породичних задруга у периоду када је у неким развијенијим крајевима већ започела њихова деоба.

Некад нас било пуно, у кући по петнаест. Није се знало нигдје ићи. Гдје си се родио, ту си...Ту је за старе добро било. Сада, нема младо са старијем ни старо с 'младијем (ж., 87, самачко домаћинство);

Све се променило, из године у годину. Млади пре остајали с родитељима. Пре било Божја грехота да оставиш самог родитеља у кући (м., 66, брачна заједница).

У областима Војне границе Хабсбуршке монархије у 18. веку, власти су прописивале односе који су требали да допринесу стабилности и трајности овакве породичне структуре. Наметнуте су одређена правила која нису дозвољавала деобу породичне задруге, јер су оне омогућавале бољу организацију исхране становништва и обављање војне службе. О овоме сведоче *Статути* из 1737. године и *Општа граничарска права* из 1754. године. Деоба задруге била је дозвољена у два случаја: када је велики број чланова онемогућавао даље проширивање породице и уколико су постојале несугласице између брачних парова. Кућни старешина је могао бити смењен уколико су остали чланови, незадовољни његовим радом, то захтевали или на основу тужбе надлежног официра. Новог кућног старешину су бирали чланови породице. Крајем 18. века забележена је криза породичне задруге, најчешће због незадовољства располагањем новцем од стране старешине, тако да јача тзв. сопштина, односно приватно власништво појединих чланова. Све наглашенији индивидуализам чланова задруге који је довео до њеног распада није успела да спречи државна власт иако је покушавала. Постоје и наводи, као што је забележио Јозеф II током путовања кроз Банат, да су се житељи насеља Гаја жалили против кућних задруга због сталних свађа међу женама. Становници Панчева су такође овај разлог навели као најчесталији за деобу задруга. Задружни тип породице није био карактеристика сеоских средина у Провинцијалу (цивилном делу) (Тимотијевић, 2006:359-361).

Било нас је 25 чељади и сви смо се заједно чували и ручавали. Једна жена, најмлађа која има мало дете, она чува сву децу. Сви смо се слагали. Раздвојили смо се кад више нисмо имали шта да једемо. Лакше је да прехраниш три детета, снађеш се како знаш (ж., 71, двогенерациска породица);
Деца су некад била радна снага па је било боље да се има што више деце. Што данас да рађају децу? Данас су деца само трошак! (м., 83, брачна заједница).

Старије су ценили због искуства и година. Дубока старост није била толико честа због слабих хигијенских услова⁵⁸ и лоше здравствене заштите. М. Тимотијевић наводи да Сава Текелија у својим мемоарима помиње своју тетку Марију која је имала скоро осамдесет година а тетка Чава скоро деведесет година (Текелија, 1966, према Тимотијевић, 2006: 130). Међутим, парохијске књиге из овог периода показују да је просечан животни век био између двадесет и тридесет година. Иако се реално живело дуже, овако низак просечни животни век је због велике смртности одојчади и мале деце (Исто). Према подацима села Белегиша из 1792. године, од 1.114 становника свега 22 имају 60 и више година (Исто). Особе су се већ од 50 година сматрале старим⁵⁹. Људи су се ретко повлачили из рада, а њихов радни статус је зависио од њихове радне способности. Овај аутор наводи неколико примера да је отац породице у појединим трговачко-занатлијским породицама, у случају повлачења из посла са најстаријим сином правио неку врсту уговора којим је задржавао један део контроле над породичним пословима и капиталом (Исто). Наводи такође примере богатијих трговаца који су радили док год су могли а пред крај живота се повукли у манастир коме су били ктитори (Исто).

Мање се сада поштује. Увек сам причао „Љубим руке“. Па кад дођемо негде у госте, ми старе љубимо у руке. Тако је некад било. Ето. Све смо радили и сви смо били добри и живи. Није била атмосфера покварена к'о сад (м., 78, вишегенерацијска породица).

---

⁵⁸ Низак ниво хигијене је била примедба која се односила на све сеоске средине 18. века у Хабсбуршкој монархији. „Чистоћа кућа слабо се одржавала, појединци су се ретко купали, а одећа није често мењана, нити прана. Проблем шуге и ваши био је заједнички. Према извештају лекара Хаса о хигијенским навикама сеоског становништва Срема, жене још и држе своје тело чисто, али се то за мушкарце ни у ком случају није могло рећи. Они се понекад и више од шест недеља не пресвлаче, а спавају у истој одећи у којој се крећу преко целог дана. Према извештају другог лекара, шуга није сматрана непријатном болешћу, а као једини лек користили су се властити нокти“ (Тимотијевић, 2006:232).

⁵⁹ Према Тимотијевићу, (Руварац, 1903, Костић,1971, према 2006:130), Бачки епископ Арсеније Радивојевић (1774-1781), у једној жалби упућеној цару Јозефу II, назива себе у 67. години живота бедним старцем у дубоким годинама, а Захарије Орфелин се у „Представци“ Марији Терезији назива беспомоћним педесетогодишњим старцем.

Сл. 51: Свадба, Породица Тодоров, 1933., СЦ

Извор: Фото документација са терена М. М.

Једна од особености традиционалне сеоске породице, поред бриге о породичној имовини, била је и брига и заштита свих чланова. Чланови породице су били заштићени поштовањем начела породичне, сродничке и суседске солидарности и узајамности (First, 1981:91). Ружа Фирст наводи (према Smith, Zopf, 1970), да је породично-сроднички фамилизам, као облик заштите подразумевао:

- подложност личних циљева породичним,
- висок степен контроле појединца од стране породичне групе,
- снажан осећај интегрисаности појединца у породичну структуру и осећај сигурности само у оквиру те групе,
- наглашена усмереност вишегенерацијској породичној структури,
- унапред одређене и познате друштвене улоге за сваког члана породице, чије је понашање одређено традиционалном поделом рада унутар домаћинства,
- развијен концепт породичног власништва над земљом, стоком и зградама,
- висок степен породичног континуитета у коме се нова јединка „утапа“ у ширу породицу,
- развијено међусобно помагање припадника уже и шире породичне и сродничке групе (1981: 91).

Породична заштита и нега повезана је са карактеристикама вишегенерацијске структуре породице и односи се на бригу о деци

и старима. Стари људи су заштићени одређеним обичајним нормама и традиционалним обрасцима понашања којима се указивала част и поштовање старијем члану заједнице.

Да (променио се однос млађих према старијима – М. М.). И то добро. Сад млади, не слуш'у те шта кажеш. Нема карактера. Кад сам ја била млада, не смеш да лајеш, да псујеш. Ко је то промену? Тито. Некад се знало ко је млади и ко је старији, шта се сме а шта не сме. Нема карактер и своје породично васпитање. Мени је отац рекао, за женско дете је игла, варјача и метла. Па ме учио да поштујем свекрву. Каже ми отац „Да се изнужде на сред собе, мораш је поштовати“ (ж., 79, вишегенерацијска породица).

Овакав положај стари људи у традиционалном селу су имали и због тога што је старост била персонификација мудрости, која је у друштву у коме је било мало писмености и знања била јако цењена.

Било је поштовања тада. Мама, бабо, деда. Ја знам да се мучим и радим. Од дванаесте године сам почео да радим. Имали смо велики капитал а отац ми је био слеп. Сад су деца размажена (м., 76, вишегенерацијска породица).

Према Мирославу Тимотијевићу, међу Србима у Хабзбуршкој монархији од краја 17. до почетка 19. века, у литератури се помиње фикција о мудрому и поштованом старцу, али се у свакодневном животу, људи овог животног доба слабо помињу. Овај аутор међутим, наводи да се могу пронаћи извори према којима се види да су у сеоским срединама стари људи, у недостатку писаних извора, имали значајну улогу као сведоци прошлих догађаја и у тој улози су се појављивали у државним комисијама. Забележено је сведочење у комисији грофа Фекете која је четрдесет година решавала земљишне неспоразуме између фрушкогорских манастира и спахилука грофа Одескалкија (Тимотијевић, 2006:129). Поред тога што се у реч старог човека веровало у судским процесима у недостатку архива, у селима се поштовање и ауторитет старог човека потврђивао и на друге начине: „У протоколу митрополита Павла Ненадовића помиње се да је старац Милинко из Митровице добрим и благим саветом вратио у парохијску заједницу супругу Николе Шулаје која је почела да вара мужа, па се због тога сама излучила из црквене заједнице“ (Рувадајац, 1904, према Тимотијевић, 2006:129). Тимотијевић наводи још један пример утицаја и цењености мудрости старијег човека у сеоским срединама: „Игњат

Сабор из Купинова, седамдесетогодишњи старац, држао је у свом дому школу у којој је увек било по пет-шест ученика. У његовој школи учио је у младости и прота Матеја Ненадовић“ (Прота М. Ненандовић, према Исто).

Према Р. Фирст, у традиционално устројеном друштву све генерације биле су интегрисане у друштво у социокултуралном и психоемоционалном погледу. Међугенерациски односи су се темељили на колективистичком породичном односу старих и младих (1981:119).

Ми смо се мучили. Пекли хлебове, пећ ложили. Све смо сами радили. И кудељу плели и дружили се, пјевали. Радили све уз пјесму. Девет година сам радила на вршалици. Мораш. Четворо деце. Деца се рађају. Ишла сам да родим сина. Ал' ето, све ћерке. Ја са мојом свекрвом се никад нисам свађала, гледала сам је к'о мајку. Ал' сад неће тако. Ретко је неком добра свекрва (ж., 80, самачко домаћинство).

В. Ерлих у свом истраживању уочила је да на почетку трансформисања породичних односа, тридесетих година прошлог века, већ постоји читав стектар различитих односа деце према оцу и мајци, од стахопоштовања по понижавања па чак и физичког злостављања (Erlich, 1971: 69).

Поштовање према оцу и старешини се исказује на различите начине: уздржавањем од пића и пушења пред оцем, сакривањем било које врсте нежности пред родитељима, демонстрирањем непажње према својој жени. Млади пред старијима не смеју много да говоре, морају устати када старији улазе у просторију, када излазе да заостају неколико корака, бити озбиљни у односу са оцем и имати достојанствено држање (Исто: 38-46): „Има случајева данас да мушкарац 56-60 год. неће запушити пред својим оцем старцем од 80 год. Не говори се са женом, не зове се жену именом пред оцем“ (Исто: 39). „Знакови подчињености су: мјесто за столом (млађима је мјесто за вратима), не смије се пушити ни црну кафу пити, не смије разговарати, већ само на питања одговарати. Кад старији говори, млађи шути,“ (Исто: 40). „Дјеца устају на ноге кад отац долази и сједају пошто он сједа, пред њим не пуше, не смију му упадати у ријеч кад он говори. Отац први почиње јести. С мајком су дјеца много интимнија“ (Исто). „Дјеца љубе руку оцу, мајци, деди, баби и ако је задруга онда осталим рођацима“ (Исто: 43). Од двадесетих година 18.

века се на просторима Хабсбуршке монархије, под немачким утицајем и у српским породичним круговима прихвата персирање, нарочито родитељима што постаје опште правило (Тимотијевић, 2006: 421). С. Вукосављевић наводи (1938. године у једном од писама са села „Како се поздравља“), да се поштовање према старијој особи изражава тако што старији први пружају руку при сусрету а млађи прилазе руци уз благи наклон као да ће је пољубити (1962: 208). У руку се љуби у свечаном приликама. Мушкарци ретко љубе жени руку иако је старија. Знак великог поштовања према старијој особи је ако се пољуби рука и челом додирне надланица (Isto: 210). У изузетно свечаним приликама жена пољуби оца, свекра, кума у руку, колена, skut, стопало и земљу испред десне ноге, мада наглашава да се старији од тога „бране и обично спрече“. И као знак најдубљег поштовања жена, (мушкарци тако никога не поздрављају, ретко младићи), може пољубити особу коју изузетно цени, у груди са десне стране, мада наводи да је тих година овакав начин исказивања поштовања био веома редак и да су се људи обично бранили од оваквог израза поштовања (Isto). Као облик исказивања поштовања Вукосављевић наводи да снаја пере ноге старијима (1962: 146).

Однос поштовања према старијима у патријархалном друштву није наметнут и нису потребне санкције да би се такав однос одржао већ је такав начин понашања интериоризован и одговара стварним осећањима и емоционалним потребама (Erlich, 1972:28).

Ова ауторка такође наводи да су се формални знакови поштовања према старијима, као љубљење у руке, одржавали много дуже него фактично поштовање оца и старијих. Фактично поштовање се огледа у савршеној послушности и примању заповеди без отпора, и такав однос, још тридесетих година прошлог века сматра поткопаним⁶⁰ (Erlich, 1971: 46). У том периоду она је забележила *непоштовање оца: „Прије рата био је ауторитет много већи. Најјаснија слика палог очевог ауторитета је та да је постала сасвим обична ствар да дјеца туку оца и мајку. Није потребан неки*

---

⁶⁰ На другом месту, Ерлих наводи са је трансформација породичних односа, која се огледа у слому патријархалног реда, у Србији отпочела пре Првог светског рата (Erlich, 1972:31).

јачи разлог материјалне природе нпр. препис иметка и сл." (Isto: 48); „Има ругања и оговарања, а често и нападања. Старце и старице поштивају само ако им нису преписали имање, како би наслиједили њихову имовину. Ако су подијељени онда их муче често, па им не дају обећану „прехрану“." (Isto: 49); „Оца поштују како који. Обично се свађају, јер услед разних промена – које данас односе производни односи, историја и с њом менталитет људи – стари негодују. Синови као млађи, јачи, често их бију" (Isto: 50). Тимотијевић наводи да се могу пронаћи трагови жалби очева против синова који су се одупирали очевим одлукама, бежали од куће а дешавало се да одрасли синови и туку своје родитеље и то чешће мајке него очеве, а нарочито је био тежак положај удовица (2006:424).

Удала сам се са 16 година. Вама су факултети криви што се не жените и не удавате. Сада немаш гдје ни сам живети. Нема се пара за станове и породицу. За младе би живот дала. Ал' кад видим шта раде и говоре, ништа не ваља. Млади треба да живе свој живот. А старима је криво што су остарели, па су нервозни. А млади треба да су самостални и да живе свој живот. Млади, ако су добри, они оду, али не напуштају своје родитеље (ж., 78, самачко домаћинство).

Жена је у то време имала најлошији положај у породици. Привилегије и почести указивале су се мушкарцима. Међутим и женама је старост доносила ослобођење од одређених табуа. Пошто жене са годинама губе своју репродуктивну улогу коју су имале у традиционалном, мушком свету, са годинама постају асексуалне и смеју да се понашају опуштеније. Већ од менопаузе жене се више не сматрају нечистим и губећи своје женске особености, приближавају се на тај начин мушком свету. Са годинама женама је постепено постајало дозвољено понашање које је раније било резервисано само за мушкарце: рецимо да пију, пуше, гласно се смеју и сл. Такође, старе жене су могле да дају и мишљење о неким одлукама или да учествује у њиховом доношењу, из чега су као младе биле потпуно искључене. Старим женама су такође, у нашем друштву често приписиване надприродне моћи и прозивали их вештицама и врачарама⁶¹. На овај начин неке старице су могле чак стећи и углед у

---

⁶¹ Тимотијевић наводи да постоје бројни докази о томе да је у 18. веку међу Србима у Хабсбуршкој монархији било веома распрострањено врачање и вештичарење, посебно међу женама које су на тај начин покушавале да учине

селу, уколико би се њихова предвиђања и врачања показала успешним.

Према мајци се, са друге стране, у традиционалној породици више изражавала љубав, њој су биле упућене нежније емоције, док је отац чешће знао да буде груб у односу са децом. Према В. Ерлих, сви чланови породице, без обзира што је било више насиља, били су више заштићени док је породица била у патријархалној, него у фази разграђивања овог система јер су се више поштовала права и обавезе сваког појединца (Erlich, 1971: 69).

Нема оног патријархалног јер су се породице раслојиле. То је сам живот наметнуо (м., 85, брачна заједница).

„Патријархални поредак има предност што старији имају превласт и у принципу и у пракси. То јединство придонosi достојанству старијих у тој средини: њихово држање одаје одговорност, њихов изглед и израз има нешто племенито као и њихов глас и манире. Диктаторско држање, таштина и борба за престиж не спадају у њихове особине. Онај који је већ показао што вриједи и у умије ужива уваженост“ (Erlich, 1971: 69). Односе млађих и старијих у патријархалном друштву ова ауторка сматра избалансираним јер старији сnose одговорност и бригу али уживају углед, а млађи показују послушност али уживају безбрижност. У генерацијским односима постоји узајамност, јер млади показују захвалност родитељима за жртве и терете које сnose и пристају на ограничену слободу знајући да ће их породица оженити или удати и осигурати. Старији имају помоћ и замену када су слаби и уморни, и у својој породици се осећају збринуто и сигурно (Erlich, 1972: 29-30).

бољим своје место у заједници. Православна црква је осуђивала сујеверје, мада није званично веровала у постојање вештица, нити је против тих жена покретала судске процесе. Мада овај аутор наводи да се подаци о мучењу и спаљивању вештица помињу и у протоколима православних конзисторија али се не наводи верско и етничко порекло оптужених, и наводи податак из Сремске епархије из 1754. године, да су две жене ухапшене и мучене због вештичарења након чега су се саме обесиле. Католичка црква је признавала постојање вештица, па су оптужене жене доспевале у затворе где су мучене, кажњаване па чак и спаљиване. Постоје сачувани документи оптужница против жена, вештица, које су подизали оштећени мужеви, зетови, снаје. Казна за њих је обично била покајање, епитимија, и тамо где се захтевало и развод брака (Тимотијевић, 2006: 58-64).

5.2.

**СТАРИ ЉУДИ У САВРЕМЕНОЈ
СЕОСКОЈ ПОРОДИЦИ-РЕЗУЛТАТИ
ИСТРАЖИВАЊА**

„Слуга је отац до краја живота!“

(м., 67, вишегенерацијска породица)

„Забрављени стари. Млади немају обзира колико се родитељи жртвују за њихово одрастање, школовање. Сад то све отишло до ђавола“

(м., 75, брачна заједница)

„Ја саветујем али они углавном не прихвате јер мисле да знају боље“

(м., 70, брачна заједница)

Сматрам породицу стубом и основом васпитања. Од тога зависи како ће се млади понашати. Породица је крива, тј. родитељи, уколико се њихова деца према њима лоше понашају (ж., 69, брачна заједница)

Традиционалне норме и обрасци понашања давно су изгубили на значају у сеоској заједници. Како су обичајне и моралне норме губиле на снази, однос поштовања према старијим члановима друштва више се није подразумевао. Дуже се задржала осуда заједнице због неподржавања одређених образаца понашања, него што су ти обрасци и норме имале стварну јачину деловања. Често су имали репресивну улогу на појединца који је морао да се понаша на одређени начин само зато што то друштвена средина од њега очекује. Традиционалне норме понашања су, већ са првим знацима деловања процеса модернизације и тржишних утицаја на село а нарочито у новије време, имале више формални него стварни значај за стару особу. Модернизацијски процеси су најпре и највише утицали на млађу популацију што је довело до индивидуализације младих и њиховог бунта и одбацивања старих патријархалних норми. За ширу, сеоску средину те норме су се и даље поштовале, али унутар породице, „иза затворених врата“ нису гарантовале ни поштовање, ни учешће у одлучивању, ни негу за старог члана породице. Патријархално породично устројство је слабило како је јачала финансијска независност деце. Ово није карактеристика нашег подручја већ и других друштава у различитим историјским периодима, као што је већ наведено у другом поглављу. Што су родитељи имали већи ауторитет и моћ, што су били строжији и

грубљи у односу са децом, то су деца са слабљењем њихове моћи немарнија према родитељима. Отац почиње да губи ауторитет у породици, са запошљавањем мајке, јер он више није једини медијатор породице са спољашњим светом у коме је запослен и кога је репрезентовао код деце. Са укључивањем деце у школски институционални систем, оба родитеља губе ауторитет у односу на децу јер школа и вршњаци добијају значајну улогу у одрастању (Milić, 2001:204-205). У сеоској породици отац и мајка су запослени на породичном имању па се њихов ауторитет дуже задржава него у градској породици.

Основ сваке промене је образовање. Кад' смо се колонизовали овде, 95% свих је било неписмено. Тада је патријархални однос нио изражен. Другачије није могло бити! Али, образовањем, путовањем, упознавањем света, са порастом стандарда, мењала се свест код људи. Некада је било пуно ђеце. Чувао је мој брат шеснаест ћерки. Чекао је сина, али га није добио. Код нас Херцеговаца се касно жене. Мора се ићи прво у иностранство и стећи неки иметак, па тек се онда женити. И данас је тешко време за младе. Сви хоће самосталност а тешко могу јер немају средстава. Зато се касно жене и удају. Што је човек образованији, то је већи егоиста. Тај егоизам људски ствара конфузију. Сви хоће прво да проживе а не да се жртвују због деце (м., 68, двогенерацијска породица).

Антрополог Џ. Халперн, (Joel Halpern), је 1953.-1954. године, истражујући Орашац као локалну заједницу, између осталог посматрао и положај старије особе у сеоској породици и локалној заједници. Он наводи да се старијом особом почиње сматрати она која је прешла 40-у годину живота и мушкарца тада зову „чичом“ што је уједно израз и за стрица. Од тог доба, мушкарац почиње да носи штап када иде на пијацу, што је симбол његових година. Жена са годинама напредује у погледу свог статуса и према њој се исказује много више поштовања него када је била млада. Такође јој је дозвољено да се понаша много слободније и да иде сама на пијацу и друштвена окупљања. Код појединаца су се могли још наћи остаци веровања да неке старице поседују надприродне моћи због чега су их се плашили. Отуда и изрека „Где ђаво не може да учини неки белај, он шаље бабу.“ У сиромашним породицама је издржавање старе особе могло да буде велики терет. Без обзира на то већина синова беспоговорно прихвата овакву одговорност према својим

родитељима. Овај антрополог наводи да се старим особама не смањује количина хране која им припада, нити им се ускраћују неке друге материјалне погодности иако више нису у стању да својим радом допринесу домаћинству. Старе особе обично задржавају почасни положај старешине домаћинства, а заправо њиме руководи син или синови. У тежој позицији су старе особе које нису родитељ, баба, стриц или тетка а шира породица брине о њима, јер их сматрају наметнутом обавезом и непотребним теретом. У најтежем су положају особе које живе саме, које зависе од даљих рођака и комшија. Такође наглашава да је традиција помагања ближњег јака јер ће и сами једног дана бити немоћни и стари (Halpern, 2006: 188-189).

Чини се да сеоске породице све више губе на својим специфичним обележјима и да су постале сличније градским. Наиме, основне карактеристике сеоске породице биле су ауторитет и солидарност, при чему један члан, старешина, доноси одлуке у име других, старији чланови имају првенство над млађима, мушкарци над женама, али и пружа заштиту и сигурност сваком свом члану (Bobić, 1999:94). Међутим, без обзира што ове своје специфичности губи, ипак их није сасвим изгубила, и као таква, сеоска породица је препознатљива и различита од градске.

Као што је већ наведено у поглављу о општим обележјима испитаника, 279, односно, **93%** старог становништва са којима је обављен интервју **имају децу**. Више од половине испитаника, (58.7%), има двоје деце, а 26 испитаника имало је несрећу да му умре дете, у највећем броју случајева једно а једном од испитаника је умрло седморо деце.

Од испитаника који имају децу, код **више од половине (51.6%), деца не живе са њима**. Са родитељима **углавном живе синови** тј. обично један син живи са родитељима а остала деца (синови или ћерке, уколико имају више од једног детета) не, мада код 6.8% испитаника постоји ситуација да је ћерка остала да живи са родитељима.

На питање **да ли им деца помажу у нечему и да ли они помажу својој деци**, 216, односно **76.7%** испитаника који имају децу су одговорили да им **деца пружају помоћ** а 23.3% да им деца не помажу. Да им деца пружају сву помоћ која им је потребна изјавило је 96, односно 34.4% испитаника, 19.2% да им помажу око

послова у кући у дворишту, а 13.6% да им деца помажу око послова у пољопривреди. Нека деца пожртвовано раде на породичном имању и паралелно обављају друга занимања, чак и када не живе са родитељима, како би све остало онако као да су остали да живе заједно. Међутим, због великог напора и двоструког залагања који се мора уложити како би се завршиле све обавезе око основног занимања и послова на имању, ретко ко се одлучује на то или, и када то жели, не може да прати тај темпо рада. Финансијску помоћ деца својим родитељима не пружају у толикој мери (ова врста помоћи је заступљена код свега 3.6% испитаника). Од осталих облика помоћи које деца пружају својим родитељима, заступљена је и помоћ у набавци лекова и намирница и спремању хране:

Како да не, све, шта год треба, пензију сам препустио њима (м., 80, брачна заједница);

Слабо се интересују деца! (плаче-М.М.) (ж., 72, самачко домаћинство);

Ништа не помаже! Само дође и оде (ж., 83, брачна заједница);

Кад смо се доселили, мајка ми је била сломљена и много је радила (Доселила се из Темерина у Сечањ да би помогла болесним родитељима, 1968. године-М.М.). А тата ми је код мене био осам година. Чувала сам га. Другачије сад. Некад су деца према родитељима била другачија. Али то није само код мене. Нису лоши моји. Гледали би ме али су далеко (Један син је у Зрењанину, други у Котору а унуци у Београду-М.М.) (ж., 83, брачна заједница).

Треба напоменути да се деца остарелих родитеља налазе у јако тешкој ситуацији, јер су због финансијских проблема, често у позицији да одлучују коме ће прво помоћи, својим родитељима или својој деци. Они су тзв. „сендвич генерација“ (Schaie, Willis, 2001:54), а овакав назив су добили управо због своје незахвалне позиције. Наиме, одрасли људи у средњем животном добу највише постају свесни да су и родитељи и деца и да морају да се брину и о потребама деце која још увек нису самостална и о остарелим родитељима. Ма колико ово тешка одлука била, углавном ова средња генерација одлучује да помогне својој деци а не родитељима. Деца се обично налазе у узрасту средње школе или периода студирања када је потребно за њих извојити одређена новчана средства а старијим родитељима потребна је финансијска помоћ због изузетно ниских прухода. Посебна пажња им се мора

посветити уколико су болесни. Међутим, стари родитељи својој деци не замерају због избора, већ им уколико некако успеју да уштеде и сами помажу.

Обавезе деце према својим старим родитељима обично се схватају као засноване на „норми реципроцитета“ према којој деца имају одговорност да издржавају своје остареле родитеље у замену за родитељску негу и пажњу коју су добијали у детињству (Gouldner, 1960, према Aboderin, 2005:2). Деца су и нормативно условљена да помажу својим остарелим родитељима, што је одређено Породичним законом Републике Србије из 2005. године.⁶² Међутим, деца, поред законске обавезе на бригу о својим родитељима, пре свега имају личну моралну обавезу као и емотивну потребу за тим, и то је оно што у нормалним, здравим, односима родитеља и деце мотивише децу да пружају помоћ својим родитељима.

Бокс 9

У једном од пет испитиваних села је једна старица одбила да учествује у интервјуу јер, како је рекла, не жели да срамоти свог сина који је угледни доктор. Рекла нам је да је њен син познати доктор који је „измислио справу против хркања“, сви га знају и не жели да неко чује како његова мајка живи. Она живи у старој „швапској“ кући са још неколико породица, избеглих лица. Затекла сам је како седи у дворишту куће, тако да не знам у каквим условима станује али бих по ходнику и дворишту рекла да је старо и неуредно. Она се понела као да је то њена срамота а не његова. Није ниједном речју окривила сина, већ је почела сама да га правда тиме да има пуно посла и нема времена да долази. То што син не брине о њој онако како би требало, она и доживљава као своју срамоту и свој пораз, јер није успела да га научи неким основним породичним и људским вредностима. Видећете касније, на питање о промени понашања младих према старијима, многи испитаници су одговорили да су родитељи криви уколико их деца „не гледају“ јер их нису добро васпитали. У понашању деце велику улогу дају породичном васпитању.

⁶² Према члану 8, ставу 1, овог Закона „Издржавање је право и дужност чланова породице одређених овим законом“. Члан 66, став 1: „Дете је дужно да родитељима помаже у складу са својим годинама и зрелошћу.“ Члан 156, став 1: „Родитељ који је неспособан за рад, а нема довољно средстава за издржавање, има право на издржавање од пунолетног детета или другог крвног сродника у правој нисходној линији, односно од малолетног детета које стиче зараду или има приходе од имовине, сразмерно његовим могућностима.“ (Породични закон, Службени гласник 18/05)

Сваки појединац одређује хијерархију приоритета уколико није у могућности да истовремено помаже и својој деци и својим родитељима. Чак је и у Породичном закону наведено да дете издржава родитеља сразмерно могућностима, дакле уколико то неће онемогућити старање о потомству. Неки аутори наглашавају да је правда међу генерацијама прелазна, односно да се великодушности претходне генерације одужујемо давањем нашим наследницима (Moody, 1993, према Aboderin, 2005:9). У прилогу овоме овај аутор наводи и следећу причу: „Мајка птица има малу бебу птицу, коју носи на леђима тражећи храну. Једног дана мајка птица каже својој беби: „Мала птицо, када будеш била велика и када ја будем стара и слаба, хоћеш ли ме носити на својим леђима као што ја тебе сада носим?“ А мала птица одговара: „Не мајко, када ја будем велика, носићу своју бебу на својим леђима као ти мене сада “.“ (Isto).

Већина испитаника, 224, односно **80.3%**, **пружа неку врсту помоћи својој деци**. Деци пружају помоћ у свему што им је потребно, 82 (29.4%) испитаника а 23.7% у снабдевању намирницама. Финансијски својој деци помаже 23.3% родитеља. И поред тога што се ради о пензионерима, који углавном имају најниже пензије, ови испитаници се налазе у бољој финансијској ситуацији од своје деце којој су принуђени да помажу. У таквим ситуацијама, стари људи се одричу свега што могу и што се тиче њихових потреба не би ли некако помогли својој деци. Већина од 19.7% родитеља који не помажу својој деци обично то не чине јер немају могућности ни начина да им помогну. Од врста помоћи коју родитељи пружају својој деци заступљени су и помоћ у чувању унучади, у чувању стоке, савети и сл.:

Хтео бих да им пружим, ал' не могу ни динар, јер ми не остаје. Праунуцима сам наручио пакетиће (плаче што не може финансијски да помогне ћерки-М.М.) (м., 68, самачко домаћинство);

Нема потребе, сем пажње коју поклањам (м., 73, брачна заједница);

Помагала сам му и вазда му помажем (сину који живи у Зрењанину-М.М.). Ја му перем веш. И једва уђе у кућу да узме и то (ж., 83, брачна заједница);

*Све ради баба: спрема, кува, помаже финансијски. Каже син, ти си од специјалног материјала, тапацирана, кол'ко могу да радим (ж., 71, двогенерациска породица);
Лепа реч, и да их схватам и прихватам. Друго немам са чим (м., 71, брачна заједница);
Помажемо у свему. Будимо их са кафом, дочекамо са ручком (м., 71, вишегенерациска породица);
Које чувам три свињчета? Па помажемо, како. Дајемо унуцима неку пару (м., 79, брачна заједница);
Како да не, ко ће?! Увек је теле сисо краву, а не обрнуто! (м., 69, двогенерациска породица);
Помажемо им храном. Ретко купе месо. Месо, јаја, кромпир, све што треба, то имају (м., 66, брачна заједница).*

Слика 52: Стари брачни пар

Извор: Фото документација са терена М. Миладиновић

На питање **да ли их неко од укућана или деце** (уколико живе сами) **пита за савет**, 57.3% старих испитаника је одговорило да их не питају за савете (Таб. 39). Уколико се саветују са њима, углавном то чине њихова деца која питају за савете везане за свакодневне животне проблеме, око доношења битних одлука, односно, деца се са њима саветују око свега што сматрају значајним. Такође деца траже од родитеља савете везане за обављање неких пољопривредних послова као и савете око начина припремања хране. Брачни партнери и унучад ређе траже савете.

Табела 39: Ко најчешће пита за савет и у вези са чим

Модалитети	Број	%
Нико не пита за савет	172	57.3
Супружник у вези са домаћинством	9	3.0
Деца око свега	84	28.0
Унуци око свега	9	3.0
Деца у вези са пољопривредом	23	7.7
Деца око припремање хране	3	1.0
УКУПНО	300	100.0

Доношење одлука је у сеоској породици било резервисано за ауторитативног старешину који је обично био најстарији мушки члан. Иако је сеоска породица задржала неке патријархалне обрасце, у овом сегменту су се десиле промене. На срећу млађих чланова породице, о њиховој судбини не одлучује неприкосновени „газда куће“. Индивидуализација и финансијска независност је омогућила младима да самостално доносе одлуке које се тичу њихових живота.

Међутим, у селу се јавља једна друга крајност а то је искључивање старих чланова из процеса одлучивања у породици. Углед старијих је опао када је у питању њихово мишљење о неком породичном проблему. Више није битно шта мисли најстарији члан породице јер се животна мудрост стечена на основу искуства у данашње време не цени као некада.

Више је поштовања за старије (било некада-М.М.). Бити старији је био квалитет раније. Рачунало се на мудрост, искуство. Мислим да је узрок томе што се младима у кругу породице много поклања пажња, па су тако навикли да су у центру пажње (м., 69, вишегенерацијска породица).

Животне околности се мењају великом брзином, због чега млађи могу сматрати искуство старог човека застарелим. Због тога је битнија и цењенија информација и научено знање које млади имају много више од старијих. Неки млади људи не схватају да добра обавештеност и оно што је научено, не може да се мери са мудрошћу до које се самостално долази. Мишљења о универзалним људским вредностима и несрећама не могу да застаре, то нису информационе технологије. Старији сматрају да су деца данас много паметнија него што су они били, да се „паметни рађају“, и на тај начин умањују свој значај у односу на млађе. Стари људи стичу

утисак да је њихово мишљење потпуно небитно и/или погрешно – деца су сигурно у праву, а не они, пошто су деца школована, паметна а они су глупи, прости и необразовани:

Не, нисам ја паметна да неком солим памет! (ж., 68, самачко домаћинство);

Сине мој, они су сви паметнији од мене (ж., 70, брачна заједница);

Бе ће да саветује маторо младо?! (ж., 82, самачко домаћинство).

Генерације које су сада у 70-тим, 80-тим годинама су у таквој ситуацији, да, као што рече један испитаник, „никада нису били паметни“ - када су били млађи морали су да слушају своје ауторитете без поговора, јер су „паметнији од њих“ а сада када су остарели, деца су опет паметнија јер су школованија:

Праве се паметни! Ми смо генерација који нису никад били паметни. Деца су сада паметнија од нас, а некад су старији били паметнији (м., 78, вишегенерацијска породица).

У табели 40 може се видети колико се често деца договарају са родитељима када доносе неке битне одлуке везане за пољопривредну производњу, домаћинство и лечење и негу испитаника.

Табела 40: Договор родитеља са децом

модалитети	да		не		УКУПНО	
	број	%	број	%	број	%
Пољопривредном производњом	87	36.2	192	68.6	279	100.0
Домаћинством	100	35.8	179	64.2	279	100.0
Лечењем, негом	84	30.1	195	69.9	279	100.0

Може се приметити да се деца углавном не договарају са родитељима када доносе неке битне одлуке. Учествовање у доношењу одлука код испитаника је најприсутније код одлука везаних за домаћинство. Испитаници углавном објашњавају да се ради о зрелим, одраслим особама које су самосталне и да не желе да им се они мешају у одлучивање:

Углавном се шалимо, али унуци су самостални и сами одлучују (ж., 71, двогенерацијска породица);

Ја се не би мешала и да ме питају. Ја посаветујем да поштују брак и да се слажу (ж., 78, самачко домаћинство);

Ми се њима не мешамо. Они имају факултете, школе. Ја кажем „Ја у ваше факултете ништа не верујем, само у животне верујем“ (м., 66, брачна заједница).

- У вези са давањем савета и договарања испитаника са децом, ово су неки од одговора који указују на то да се стари не питају пуно приликом доношења одлука а они то ни не очекују јер сматрају да су деца паметнија од њих:

Сад је ћерка паметнија од мене. Ја сам сад на детињству (ж., 85, вишегенерацијска породица);

Неће ни да ме пита, а не да ме слуша! (ж., 75, брачна заједница);

Они мене ружје, кажу да не радим толико. А ја ћерам своје (ж., 71, двогенерацијска породица);

Углавном их ја саветујем без питања, ал' се они тад' љуте на мене (ж., 65, вишегенерацијска породица);

Ја сам сину показао како се ради, он каже „ја знам“. После кад урадио, лоше је урадио. Ал' неће да слуша (м., 73, двогенерацијска породица);

Ако се покlope знање и искуство онда добро буде, а ако се разилазе онда то није добро. Дође до сукоба (м., 82, брачна заједница);

Ја нит' њих питам, нити они нешто мени говоре (ж., 72, самачко домаћинство);

Не треба ништа да ме питају. Каже, хоће да саде леске. А ја кажем „Нећеш имати ту принос.“ А он каже „Па ми решили“ (м., 73, брачна заједница);

Ја кажем само шта мислим. Саслушају ме, али ме углавном не послушају. Шта ће они мене стару слушати?! (ж., 79, самачко домаћинство);

Слабо ме питају, сами се сналазе. (Унук добацује „Немамо се шта договарати, деца воде главну реч“) (м., 78, вишегенерацијска породица);

Другчије омладина мисли а другчије ми. А омладину мораш слушати. Ваљда зато што је тешка ситуација. Нико ником не треба (ж., 68, вишегенерацијска породица),

- Одговори испитаника који се саветују и договарају са децом око доношења одлука:

Саветујем их на основу личног искуства како да поступе у неким животним, материјалним, љубавним проблемима (ж., 67, брачна заједница);

Не знам. Тешила сам снајку кад је остала без посла. Рекла јој да не поустане и не клоне, да буде јака (ж., 73, вишегенерацијска породица);

Сигурно, дођу у разговору. Они нас саветују да не радимо више. Син ради земљу па и око тога (ж., 73, брачна заједница);

Нормално (да се саветују деца са њим око пољопривреде-М.М.). Син каже, ја сам генерал. Некад лепо, некад вичем (м., 66, вишегенерацијска породица);

Потпуна демократија. Договор у пуном јеку. Договор кућу гради (м., 78, вишегенерацијска породица).

У животу старих људи, улога баке или деке има веома значајно место. Ова улога се може се играти на неколико начина: *формална улога* – ово је играње улоге баке и деке у традиционалном смислу (повремено удовољавају деци и помажу родитељима у чувању детета, стално се интересују за њега али се не мешају у васпитање детета које је препуштено родитељима). Овај тип је најчешћи за баке и деке који су старији од 65 година; *забављачи* – баке и деке имају неформално весео однос са унучади (обично карактеристично за млађе баке и деке у 50-тим годинама); *дистанциране* баке и дедови – хладни лик који се појављују повремено само на празницима, рођенданима и сл.; баке се понекад јављају као *замена родитеља*, обично када су мајке пуно заузете; деде се некада јављају у улози *ризнице породичне мудрости* (у патријархалним породицама са ауторитативним дедом који се труди да контролише не само своју унучад него и своју одраслу децу (Neugarten, Weinstein, 1964, према Schaie, Willis, 2001:159). Баке и деке, у проширеној, вишегенерацијској породици, могу имати неколико симболичних улога. Могу бити *стабилизатори* – израз трајања породице, средиште породичних контаката и сусрета, веома значајни нарочито у време породичним проблема; *породични чувари* – на њих се може рачунати као на подршку у случају лоше финасијске позиције млађих чланова, а и у случају чувања деце; *судије* између друге и треће генерације – олакшавају напетост и преговарају у сукобима између родитеља и деце и *породични историчари* – помажу породици да повежу своју прошлост и садашњост и да разумеју како се она развила (Bengston, 1985, према Schaie, Willis, 2001:160).

Од 300 испитаника, 258, (86%), имају унучад и већина, 94.2%, је свој однос са унучадима оценила као добар:

Много би требало да се посвађам, са децом (м., 68, брачна заједница).

Остали испитаници имају солидне односе али се ретко виђају или су свој однос оценили као „делимично добри“ а 1.5% испитаника има лоше односе са својом унучади.

Одлично се слажемо. Много су ми паметни. Код сваког уживамо углед (м., 88, брачна заједница);

Унук ми увек виче „Баба, ја знам да ти никад ниси хтела лепо да поједеш, чуваш за нас“ (ж., 69, самачко домаћинство);

У току интервјуа са испитаником, унук добацје да га деда не слуша а деда каже „Где јаје да слуша кокошку?“ (м., 76, вишегенерацијска породица).

Слика 53: Деда са унуком

Извор: <http://www.who.int/features/factfiles/ageing/en/index.html>

Слика 54: Бака и унука

Извор: Фото документација са терена М. М.

Баке и деке имају значајно место и у социјализацији унучади, нарочито у преношењу традиције и друштвених вредности. Обично имају пријатељски однос пун поверења и могу им прићи на другачији начин него што то чине родитељи. Овај однос је за старе људе враћање у младост, а пошто нису оптерећени притиском каријере, борбом за статусну позицију и сл., могу успоставити боље разумевање са унуцима од њихових родитеља (Milić, 2001:179). Психолози наглашавају да је бакама и декама лакше у односу са децом јер могу имати прећутне споразуме са њима око којих тема могу да разговарају, избегавајући на тај начин осетљива подручја и препирке, док родитељи немају ту повластицу (Schaie, Willis, 2001:162). Важно је и истаћи да је социјализација у односу баба, деда и унучад двосмерни процес у коме се и стара генерација мења заједно са млађом и учи од њих неке новине, обично везане за

технологију (Isto, 164). А. Милић наглашава да фаза разумевања између баба деда и унучади не траје дуго, јер чим деца пођу у школу бабе и деде престају да буду важни старатељи али и модели (Milić, 2001:179).

Старо сеоско становништво смо питали да ли се нешто променило у опхођењу младих према старима у односу на време када су они били млади. Као што се може видети у табели 41, чак 93% је одговорило да јесте:

Много децо. У свачему... Ћутање је злато (ж., 72, самачко домаћинство);

100% се другачије понашају. Некад на боље, некад на лошије (ж., 82, самачко домаћинство);

Како није промена!? Можеш ти говорити шта 'оћеш, они ће радити своје. Ја знам и ја кад сам била млада, да сам мислила кад ми стари нешто каже, да мислим „Прошло је твоје“ (ж., 79, самачко домаћинство);

Много се променило. Разлика је у омладини. Другачије смо децу васпитавали. Код деце има много нервозе. Плаше се да ће се тешко снаћи у животу (м., 82, брачна заједница);

Велика је промена. Деца су тако задовољна а ко пита старе?! Јес' да има мало и претераног, али шта да се ради. Али, добро је, нису сви (ж., 75, двогенерациска породица).

Табела 41: Промена у односу младих према старијима

Модалитети	Број	%
да	279	93.0
не	12	4.0
не зна	4	1.3
зависи, како где	5	1.7
УКУПНО	300	100.0

Ако се нешто и променило, ми стари смо криви за то, јер да смо ми васпитавали децу као што су нас васпитавали било би другачије. Не можемо да тражимо да млади сада буду онакви какви смо ми били. Региструјем ја све промене. Али ми не смета. Не би волео да су ми унуци мимо друштва. Човек треба да буде објективан и да му то не смета (м., 68, брачна заједница);

Још колико се променило. Ми кад смо нашу децу ранили, како су стасавали, тако су нама помагали. Ћерка ми је од 12 година кувала ручак и доносила ми на вршалицу. Сада ова деца немају

радне навике скоро никакве. И кад би требало да помогну родитељима, неће (ж., 73, самачко домаћинство); Па јесте. Много.' Оћу да кажем, баш ето специјално код сина. Сна' ми је онако, више лицемерна. Па се ту кезара, па лицемерје. Код мене то не пали. Мислим, ја не могу да поднесем то. Кажу ми брате! Нисам ни ја сваки пут свети апостол. Али нема неког паметнијег предлога него тера своје, оно што намери...Е, тако. Деца су им Бог зна како али они су под притиском. Понашање њихово ми се не свиђа (м., 69, самачко домаћинство).

У табели 42, приказано је мишљење старог становништва о томе где су најизраженије промене код млађих људи и у чему се оне огледају.

Табела 42: Најизраженије промене у односу младих према старима

Модалитети	Број	%
млади су непослушнији и безобразнији	31	10.3
негативне промене младих (заборављају старије)	26	8.7
од породичног васпитања зависи како ће се деца понашати	28	9.3
младима недостаје радне навике	20	6.7
промена у односима, због осамостаљивана младих	14	4.7
промена у понашању младих	13	4.3
негативне промене због лошег утицаја друштва	40	13.3
мање је поштовања према старијима	94	31.3
позитивне промене младих због напретка у свакодневном животу	10	3.3
позитивне промене младих због образовања	6	2.0
приврженији су старијима него раније	2	.7
ништа се није променило	12	4.0
не зна	4	1.3
УКУПНО	300	100.0

Старо сеоско становништво са којим је обављен интервју, у највећем броју сматра да се промене омладине огледају у томе што је мање поштовања према старијима. Поред тога заступљен је и већи број одговора да постоје негативне промене у односу младих према старијима због лошег утицаја друштва (телевизије, незапослености и сл.), да су млади данас непослушнији, безобразнији, као и да се понашање младих према старијима

разликује од зависности од тога какво им је породично васпитање (Таб. 42):

- Промена понашања младих **ЗБОГ ЛОШИХ ДРУШТВЕНИХ УТИЦАЈА:**

Ја мислим да јесте. Како би вам то стручно објаснила, да су млади били некако скромнији него сад, и више су радили. Сад не раде ништа, лутају по улицама. Много се краде. И не поштују старије. Мислим да је разлог незапосленост (ж., 69, самачко домаћинство);

Омладина данас неће ни да ти се јави на улици. Само некуд журе, псују, голотиња. То је пре било друкчије, строгоћа и ред (ж., 68, самачко домаћинство);

Јесте. Данас је однос младих према старима „Ко те шиша, не можеш ми ништа“. Ови мали краду ораве и не презају ни од чега. Разлог је, Бога се не боје и људи се не стиде. Пустили су децу ко говеда, да раде шта хоће (ж., 74, двогенерациска породица);

Ја кад сам био млад није било силовања, пљачке, мање криминала. Тад је било закона. Сад нема закона. Силују бабу за 'иљаду динара. То је све дошло, сине мој, са Запада. Откад је телевизија постала, све се променило. Већином је сада, 90%, дивљи бракови. Криво је друштво, што смо прихватили културу Запада. Долазила приредба у Сава центру, 19 Немаца и Немаца, све голи! Каже, глуме. Па ће то глума!? (м., 83, брачна заједница);

Много! То ме боли душа! Нема поштовања, ти ништа не знаш...И боли ме што традиција наша се забатала. Не смијете децо то забатаљивати! (ж., 71, двогенерациска породица);

Сад млади неће у шталу. Неће у њиву. Само готовани. Некад су млади све радили. Пре се ишло у надницу. Сад воли да цели дан лежи. Што се тиче понашања и поштовања, лепо се понашају, доста су школовани (м., 85, брачна заједница);

Слушали смо више своје родитеље. Све смо радили како они кажу. Променила се времена. Све другачије (ж., 73, вишегенерациска породица);

Како да не, пуно. Млади имају своје мишљење а ми своје, па долази до сукоба. Сасвим друго ви мислите него ми сад' што мислимо. Када сам ја био млад било је велико сиромаштво, и много се радило. И све си гледао да остане за кућу. Било је срамота да не радиш, а сада срамота да радиш! А нису

завршили школе! Хоће млади да не раду, па да зараду (м., 73, брачна заједница);

На то су утицале друштвене и социјалне прилике. Изласци око 12h је биолошки ненормално (м., 69, вишегенерацијска породица);

Нек раде млади како 'оће. Они иду својим путем и нек' иде! И боље да иде! Данашња омладина нема изгледа нигде. Мој син нема пос'о, не жени се и то је тешко. Године иду... (ж., 70, двогенерацијска породица);

То је једна нормална појава да се млади другачије понашају. Некад су млади имали ипак више поштовања према старијима. Сада је брз живот. Нема ко да ти уступи место. Ја сам у Београду студирао и увек сам уступао место старијима. Има ту и оправдања. Већа је несигурност. Ово је несигурно време. Млади стално јуре. Теже им је него што је нама било. Наша генерација је била без проблема. Одмах смо налазили посао (м., 72, брачна заједница);

Право да ти кажем, они су како ко. Има и добри, фино, а неке и не интересују стари. Има неких које интересују само паре. Ја кад сам био млад, морао сам да слушам и оца и матер. Више се тада поштовало. Чим је дошло, нове куће, па нове машине, па нови уређаји, све се променило. Неки отишли у град (м., 78, вишегенерацијска породица);

Било је више поштовања. Оцу своје нисам рекла ни нећу, ни не могу. Додуше, ни не захтевам од њих. Слободнији је живот него што смо ми некада. Чини ми се да нам није лоша омладина, да нам је добра. Беда сиромаштво, има пуно избеглица. Било је мање криминала. На то утиче беда и сиромаштво. Прича се много више него што се помаже (м., 66, брачна заједница);

Па кад смо били млади нисам имала могућности да идем у школу, па сам од 12, 13 радила као сезонац. Нисмо имали као сад да живимо и излазимо. Могу вам рећи да је ова омладина дивна. Свако се фино јави. Али нико неће да седи уза те. Ни не треба! (ж., 73, самачко домаћинство);

Пре по 300 девојки и момака заједно играју, нико шамар никоме да удари. Сад, не смеш дете пустити (ж., 67, вишегенерацијска породица);

Омладина заменила дан и ноћ, то је најпогубније за њих. Кад сам ја био млад нисам ни чуо да се неко дрогира и шта је дрога (м., 66., брачна заједница);

Ја сам од оних који за наше грешке сматра да смо сами криви, а не неко са стране. Ми смо навикли на лишавање јер смо живели у тешким временима а млади нису (м., 65, вишегенерацијска породица),

- **ЗАВИСИ ОД ПОРОДИЧНОГ ВАСПИТАЊА** да ли постоје промене у понашању младих према старим особама или не:

Зависи све то од васпитања. Деца која су уз родитеље они поштују ред. А они који су одвојени од родитеља они имају другачије мишљење. Онај који је у граду не може да буде привржен родитељу. Он је привржен само жени и ономе што су стекли. А друга рука не чеше (м., 74, вишегенерацијска породица);

Ја сам имао мајку која је живела 93 године и 8 дана. Рођендан јој је био на други дан Божића. Ми јој увек купимо неку марамицу, чарапе ил' нешто. И она увек каже „Нек вам дао Бог моје здравље и моје године“. Ал' кад је било задње године, она каже “Сад је доста. Не може да се сложи пет генерација. Ја њих не чујем, они мене не разумеју“ (м., 79, брачна заједница);

Ја сам овде јавни радник (била је акушерска сестра-М.М.) а не каже ми „Добар дан“ или окрене главу. Ја сам мислила да ће млади свет ићи напред. Али то је, ја бар мислим, све од кућног васпитања. До три године дете се васпита да не добије рогчиће. После треће године дете памти и сања и тад највише утиче околина на понашање. А сад уче децу да покаже средњи прст (ж., 72, брачна заједница);

Од родитеља је васпитање попустило а и у школи није боље, не сме да га туче (ж., 74, двогенерацијска породица);

Данас је другачији однос са свекром и свекрвом. Нема више тог поштовања према свекрвама. То је породично васпитање. То је главни разлог. А ту је и размаженост. Ево, очигледам пример је мој муж и зет. Овај млад, па неће да ради (ж., 66, двогенерацијска породица);

Па некад ниси смео рећи старијима нећу, а данас, нема шта ти не кажу. Видим ја то све на телевизији, али на моје се не жалим (ж., 83, самачко домаћинство);

Децу сам васпитавао да буду добри са сваким (м., 88, брачна заједница);

Породица је стуб васпитања. 80% зависи од васпитања. Родитељ је крив ако му је дете лоше (м., 80, брачна заједница),

- Неки од одговора испитаника који се односе на **МАЊЕ ПОШТОВАЊА** младих људи према старима у односу на време њихове младости:

Променило се то поштовање. Раније су се ипак пре више поштовали. Прво успе деда па баба кад се једе, па се зна ред. Не знам због чега је то. Јел има то, па снајка неће да послуша. Свако време носи своје бреме. Можда ови телевизори. Па се свашта види (ж., 71, самачко домаћинство);

Далеко је било више поштовања раније него сада. Млади немају навике посла и одговорности. Социјализам је много упропастио младе. Навикли да не раде. Сви побегли у фабрику (м., 67, вишегенерацијска породица);

Па како да вам кажем... Некако ми је раније било боље. Пре је било много веће поштовање. Голијандери на телевизији. То ми нисмо ни видели ни знали. Када сам била мала одмах сам почела да радим. А сада деца уопште нису заинтересована. Сад су деца одмах заинтересована за алкохол (ж., 70, вишегенерацијска породица);

Од кад је света и века одувек је било тако. Што је већа разлика у годинама већа је разлика у ставовима. Ова деца све голих стомака. То је катастрофа. Неће бити довољно бубрега за пар година (м., 69, брачна заједница);

Пуно се променило. Деца су више поштовала родитеље. Сад су прохтеви деце велики. Данас омладина неће да каже ни „добар дан“, а то је основно, и птица птици се јави! (м., 72, вишегенерацијски састав);

Данас деца мање слушају и своје родитеље, а камоли бабе и деде. А ми чини ми се, били смо другачији. Наши су били опаснији, ниси смио рећи „нећу“ (ж., 81, самачко домаћинство);

Много. Нема поштовања младих са старијима. Некад су снаје поштовале свекра и свекрву. Има ту много штошта (разлози промена –М.М.). Друштвене промене су утицале на промену младих. Нису сви млади лоши према старијима. Има и добрих (м., 73, брачна заједница);

Јесте, још како. Ја сам живео у заједници и било је другачије. Систем је промењен 100%. Овај систем је такав да нико ником не помаже. Велика је промена. Како да ми помогнеш, кад немаш? Како да помогнеш оцу и мајци, кад немаш свом детету помоћи. Тражи млеко, немаш да му даш (м., 70, брачна заједница);

У нас се старо чељаде поштовало више но ишта. Сад је обрнуто. Сад се више тражи да се млади више поштују, него они старе (ж., 70, двогенерациска породица);

Радило се од јутра до сутра. На основу оног живота и сада, ово је другачије. Сада млади не поштују ни оца ни мајку. Пре је било теже, беда, али је свако био задовољан. Данас је велика завист (м., 71, вишегенерациска породица);

Разлика је велика. Сад не поштују старије. Сад је другачије. Било ме срамота да ходам поред девојке а не за руке да се држимо. За промене су највише криви филмови и ова чуда што се снимају (м., 70, самачко домаћинство);

Пре је било много боље. Пре је било много поштованије, много боље. Сада је школованије а сада је некултурније. То све долази из велеградова (ж., 72, вишегенерациска породица);

Више се поштовали стари него сада. Можда је овај темпо живота крив. Све се негде жури. Па и овај комшилук. Можда је и телевизор крив. Млади сада хоће да живе сами. Ја сам живела у заједници. Али боље кад млади живе сами. Више долази од сукоба са старијима када су у заједници (ж., 66, самачко домаћинство),

▪ **ПРОМЕНЕ У ОДНОСУ МЛАДИХ ПРЕМА СТАРИМА СУ НОРМАЛНЕ И ПОЗИТИВНЕ:**

Наши стари су нама говорили да смо се променили. Тако то свугде у животу. Није само код нас. Такав је цео свет. Мораш да будеш као сви у друштву. Како је друштво, тако треба да се понашаш (ж., 74, самачко домаћинство);

Да, огромна разлика! Ја сам као мали морао слушати свог оца. Био је патријархални однос. Знао се ред, поштовање млађег према старијем, поштовање рада, али је било ограничавање слободе. Имало је доста добрих страна али ниси био свој. Сад је слобода мишљења (м., 68, двогенерациска породица);

Ако се нешто и променило, ми стари смо криви за то. Јер да смо ми васпитавали децу, као што су нас васпитавали било ни другачије. Не можемо да тражимо да млади сада буду онакви (м., 68, брачна заједница);

Региструјем ја све промене, али ми не смета. Не би волео да су ми унуци мимо друштва. Човек треба да буде објективан и да му то не смета (м., 70, брачна заједница);

Ја нисам имао пуно времена да васпитавам децу. Ја сам био за рационалну дисциплину. Да се зна где стоје ствари. Жена је

говорила „Нека, нарадиће се“. И чињеница је, кућа стоји на жени, сви послови, све иде око ње (м., 68, брачна заједница); Свака генерација доноси нешто своје. Свака генерација има другачије понашање али то не сматрам негативном појавом већ напредком. Млади су увек носиоци напредка (м., 73, брачна заједница);

Пуно се променило. Знали смо више да поштујемо старе. Тежак нам је живот био али смо били задовољнији него што су они сад. Данас нико ником не треба. Ми смо се дружили. Сад се сви затворили у куће. Боље је сад. Лепши је живот сад. Ја не би волела да се моја деца муче ко ја што сам се мучила (ж., 70, вишегенерацијска породица);

Жене се лакше запошљавају, боре се. Лакше је и позитивно (ж., 65, брачна заједница);

Раније су се више слушали стари. А сада млади. И ако се слушају млади, тако и треба. Ал' добро, нису ни сви млади паметни и у праву (м., 79, брачна заједница);

Некад смо ми млади били запослени, а сад држава не води рачуна о младима, немају услове, а самим тим и поштовање је све мање. Омладина је добра, али политика их трује и немају услове (м., 71, брачна заједница);

Не ваљамо пет динара. Млади су сада бољи, школовани људи а ми чували козе и овце (ж., 69, самачко домаћинство);

Млади се више окрећу цркви, то је позитивна промена. Иду више у цркву из два разлога. Прво зато јер осећају потребу а друго, то је било забрањено воће па је сада интересантно (м., 65, брачна заједница);

Друго је време било. Како ти стари нареди, тако је без поговора. Ми смо били жртва. Ми смо морали и старе слушати. Боље је данас омладини овако (ж., 66, двогенерацијска породица);

▪ **НЕМА ПРОМЕНА У ПОНАШАЊУ МЛАДИХ** према старијима:

Ми смо старог кова, васпитани и још се поштује родитељ. Кад се дође у лалинска села, родитељ се мање гледа. Слабо се поштује (ж., 74, вишегенерацијска породица);

Није се променило. Генерације моје ћерке су још добри, имају осећај, а ови млађи већ видим да немају осећаја, мање поштовања. Узели смо оно градско, да се не познаш (ж., 67, самачко домаћинство);

*Јасно да се никад стари и млади волели нису. Има ту неки јаз, увек је постојао. Ето, ја немам проблем с тим, нити сам имао кад сам ја био млад (м., 74, вишегенерацијска породица);
Времена су била другачија. Сиротиња је била. Односи су остали исти и када смо живели у заједници и сада (м., 78, вишегенерацијска породица).*

5.2.1. О ДЕЦИ ИСПИТАНИКА

„Не зна се више ко је коме мама и тата!“

(м., 73, двогенерацијска породица)

„Раниш га и подижеш а онда кад остариш, ником не требаш, за срце те уједе!“

(ж., 65, вишегенерацијска породица)

„Сад је свак' себи, слабо гледају старе“

(м., 66, самачко домаћинство)

„Живот и очи и све би за њи' дала!“ (ж., 78, самачко домаћинство)

Старо сеоско становништво са којима је обављен интервју има укупно 590 деце, од чега је 53.9% женског и 46.1% мушког пола.

Од укупног броја деце **75.4% не живи са њима**. У табели 43 може се видети да је **главни разлог одласка деце из родитељског дома** удаја/женидба, што је доминантан разлог одласка женске деце, затим самосталност, као разлог који доминира код мушке деце, па запослење. Седморо деце није ни одлазило из родитељског дома већ су родитељи ти који су променили место становања. Ради се о испитаницима који су се након пензионисања доселили из неког града у село.

Табела 43: Разлози одласка деце испитаника из родитељског дома

Модалитети	мушко	женско	Укупно	
			број	%
дете живи са њима	113	32	145	24.6
удаја/женидба	5	241	246	41.7
самосталност	90	2	92	15.6
запослење	49	30	79	13.4
школовање	8	11	19	3.2
незадовољство животом на селу	2	-	2	0.3
дете од рођена живи у другом месту	5	2	7	1.2
Укупно	272	318	590	100

Млади треба са младима, стари са старима, деца са децама. Да ја гледам телевизију са својом децом, свашта се даје. Моје ћерке мени кажу Ви, не кажу ми Ти (м., 68, самачко домаћинство);

Има опасно погоршаних односа. Некад је стари командовао младом, па ништа нема младо док старешина не оде. А сад свак' свој новчаник има. Народ је паметнији, па се то променило. Нећу да будем татор свом сину! Али, када требамо једно другом – ту смо! (м., 73, брачна заједница).

Слика 55: Три сина

Извор: Фото документација са терена М. М.

У психологији се одлазак деце из родитељског дома и празнина коју родитељи при том осећају назива синдромом *празног гнезда*. Родитељи тада обично имају око 50 година и суочавају се са новом ситуацијом, измењеном тзв. послеродитељском породицом. Ово нарочито

тешко пада мајкама, посебно ако су свој идентитет изграђивали првенствено на овој улози (Schaie, Willis, 2001:152-155).

Са друге стране, неки аутори, (White, Booth; White, Edwards према Turner, 2009: 383), наглашавају да је преувеличан значај који се придаје овом синдрому и да многи родитељи са одласком деце осећају неку врсту растерећења, јер се могу опет посветити улози мужа и жене и своје потребе ставити у први план. Родитељи, дакле, различито прихватају одлазак деце и њихово осамостаљивање. У сеоским срединама одлазак детета, нарочито сина, још теже пада због напуштања породичног имања, „дедовине“, прекидања породичне традиције а и због страха од реакције околине, која у селима и даље осуђује заснивање самосталног домаћинства сина у истом селу у коме живе родитељи.

У данашње време је све мање одвајања деце од родитеља и то због финансијске немогућности младих људи, тако да често остају да живе са својим родитељима иако то можда не желе. Оваква

ситуација може да доведе до нетрпељивости и сталних сукоба у породици, јер се већ остарели отац и даље сматра ауторитетом и главом породице а одрасли син жели самостално да доноси одлуке.

Дешава се, такође, и да се услед превише заштитничког и патерналистичког односа родитеља према деци, ограничавају интереси деце и њихово ангажовање по питању личног избора (Томановић, 2002: 336-337). На тај начин ослобађају се одговорности доношења одлука, самосталности, а то може одговарати неким родитељима који желе да задрже одрасло дете поред себе, као наследника на сеоском имању. Такво дете и одрастањем не жели да се одваја од родитељског дома јер је на тај начин, се само финансијски осигуран већ је ослобођен и многих других брига везаних за вођење самосталног домаћинства. Код њих је формиран конформистички став који се огледа у недостатку спремности да преузму одговорност за дугорочне одлуке и њихове резултате (Рејић et al, 1999, према Томановић, 2002: 337).

Као што се може видети у табели 44 деца која су отишла из родитељског дома углавном остају да живе у истом селу, што је случај код 27.6% деце испитаника или одлазе у најближи град, у овом случају Зрењанин, што је место одласка 15.4% деце.

Табела 44: Место живљења деце и начин одржавања везе

Место живљења деце	Начин одржавања везе				УКУПНО	
	посете	телефон	не одржавају везу	живи са дететом	број	%
живе у иностранству	-	16	-	-	16	2.7
исто место	158	3	2	-	163	27.6
друго село у истој Општини	21	21	1	-	43	7.3
неко друго село у АП Војводини	2	17	-	-	19	3.2
Зрењанин	47	43	1	-	91	15.4
село у Централној Србији	-	2	-	-	2	0.3
град (Општински центар) у Централној Србији	2	13	1	-	16	2.7
Нови Сад	4	21	-	-	25	4.2
Београд	1	41	-	-	42	7.1
неки други град (Општински центар) у АП Војводини	3	18	-	-	21	3.6
бивше републике СФРЈ	-	6	1	-	7	1.2
дете живи са њима	-	-	-	145	145	24.6
УКУПНО	238 40.3%	201 34.1%	6 1%	145 24.6%	590	100

Подаци о месту живљења деце приказани у табели 44, су подударни са разлозима одласка деце из родитељског дома. Удајом/женидбом деца остају углавном да живе у истом селу а због запослења се селе у најближи град. Родитељи и деца одржавају везу највише посетама (40.3%), мада је доста и одговора да је телефон главни начин којим са децом одржавају везу, (34.1%), јер деца живе далеко и због обавеза не могу тако често да се виде (Таб. 44).

Испитаници се са децом са којом не живе, виђају релативно често. Чак 18.8% је одговорило да своју децу виђају сваког дана. Ради се углавном о деци која живе у истом селу (Таб. 45). У свађи са децом је шест испитаника.

Табела 45: Учесталост личних контаката родитеља и деце

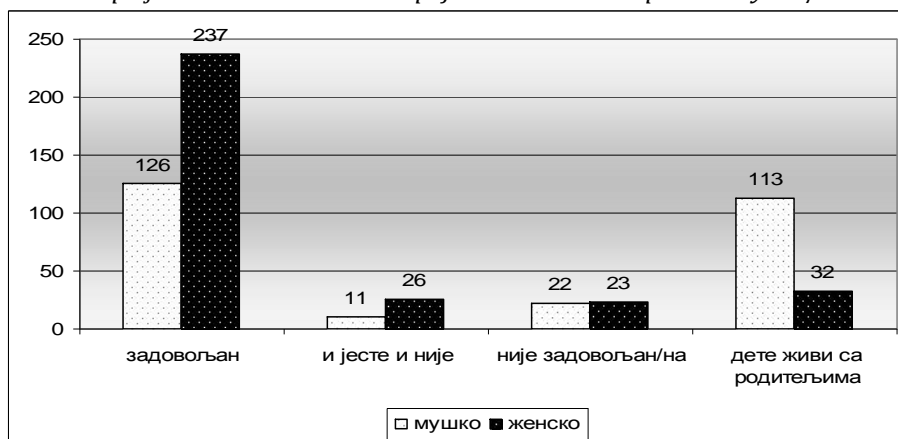
<i>модалитети</i>	<i>мушко</i>	<i>женско</i>	УКУПНО	
			<i>број</i>	<i>%</i>
сваког дана	41	70	111	18.8
једном недељно	18	43	61	10.3
више пута недељно	26	33	59	10.0
једном месечно	23	46	69	11.7
више пута месечно	15	34	49	8.3
једном у шест месеци	13	19	32	5.4
више пута годишње	13	19	32	5.4
мање од једном годишње	5	5	10	1.7
не виђају се (у свађи су)	4	2	6	1.0
једном годишње	1	15	16	2.7
дете живи са њима	113	32	145	24.6
УКУПНО	272	318	590	100.0

Сви су ме заборавили. Нико да ме посети...За старе је јако тешко! (ж., 72, самачко домаћинство).

Испитаници су углавном задовољни бројем контаката који имају са децом. Посматрано према полу деце, родитељи су задовољнији колико контактирају са ћеркама него са синовима (Граф. 21). Испитаници су задовољни оствареним бројем контаката са 237, односно 74.5% женске деце и са 126, (46.3%) мушке деце. Такође има и мање незадовољних бројем контаката са ћеркама (7.2%), него са синовима (8.1%). Са родитељима живи 41.5% синова и тек 10.1% ћерки које обично удајом напуштају родитељски дом.

График 21: Задовољство бројем контаката према полу деце

* изражено апсолутним бројевима

Уколико се упореди **образовна структура деце** која живе и деце која не живе са родитељима може се уочити виша образовна структура код деце која су отишла из родитељског дома. Образовање сеоске омладине је шанса за одлазак из родног села, обично у једном правцу. На тај начин себи повећавају шансе за бољи живот без физичког рада и муке. Родитељи све више подржавају своју децу да се школују јер образовање виде као најсигурнији начин побољшања њиховог положаја. Образовање је нарочито постало значајно за женску децу, где је диплома постала једна врста мираза, док за мушку децу и није велики проблем уколико не наставе школовање јер им у том случају преостаје рад на породичном имању (Милић, 1986, према Кораћ, 1991: 124). Према Маји Кораћ, (Исто, 125), „улагање у школовање женског детета постаје нужан уступак развоју и променама, како би се задржао у основи традиционални, патријархални ред ствари, онај који одржава обичаје наследног права, по којима женско дете удајом престаје да буде на „терету“ родитељској кући.“

Табела 46: образовање деце испитаника

Школска спрема	живе са родитељима		не живе са родитељима	
	Број	%	Број	%
непотпуна основна	-	-	1	0.2
основна школа	18	12.3	47	10.6
трогодишња средња	28	19.3	94	21.1
четворогодишња средња	77	53.1	190	42.8
виша школа	5	3.4	25	5.6
факултет	13	9.1	84	18.9
магистратура	-	-	2	0.4
докторат	-	-	2	0.4
особа са инвалидитетом	4	2.8	-	-
УКУПНО	145	100.0	445	100.0

Од деце која не живе са родитељима највише је оних који имају завршену трогодишњу или четворогодишњу средњу школу (укупно 63.9%), док су на другом месту по заступљености они који су завршили вишу школу или факултет (укупно 24.5%). Код деце која су остала да живе са родитељима такође је највише оних који су завршили трогодишњу или четворогодишњу средњу школу (укупно 72.4%), али је зато исти број оних који су завршили више школе/факултете и оних који су завршили основну школу. Такође, међу децом која су остала да живе са родитељима нема оних који имају магистратуре и докторате а од деце која су напустила родитељски дом има и таквих (Таб. 46)

Упоређивањем занимања деце која су остала са родитељима и деце која су отишла из родитељског дома, (Таб. 47), може се закључити да деца која су остала са родитељима имају у већем броју занимања за која није потребна већа стручна спрема. Највише има пољопривредника. На другом месту по заступљености су незапослени (углавном остали без посла као технолошки вишак) и на трећем занимања за неиндустријски начин рада у производњи (разне врсте заната). Структура занимања је много разуђенија код деце која су отишла из родитељског дома. Највише има деце са услужним и трговачким занимањем, затим канцеларијских и шалтерских службеника. На трећем месту по заступљености су стручњаци и научници (Таб. 47).

Табела 47: Занимање деце испитаника

Занимење	живе са родитељима		не живе са родитељима	
	Број	%	Број	%
незапослен/а	27	18.6	47	10.6
домаћица	1	0.9	43	9.7
пензионер	13	9.1	34	7.6
функционери и директори	2	1.4	6	1.2
стручњаци и научници	7	4.8	52	11.7
техничари и друга стручна занимања	8	5.5	31	7.1
канцеларијски и шалтерски службеници	5	3.4	60	13.5
услугна и трговачка занимања	15	10.3	64	14.4
пољ., ловни, шумски и рибарски радници	30	20.7	20	4.5
занимања за неиндустријски начин рада у производњи	17	11.7	49	11
руковаоци машинама, возилима и састављачи производа	14	9.7	21	4.7
једноставна занимања	2	1.4	15	3.3
особа са инвалидитетом	4	2.8	-	-
војна занимања	-	-	3	0.7
УКУПНО	145	100.0	445	100.0

Родитељи су у добрим односима са децом с тим да је код деце са којом не живе заступљенија оцена да се одлично слажу, док су однос са децом са којом живе највише оценили као добар (Таб. 48). Родитељи ће ретко говорити против своје деце и износити појединости из међусобног односа. Из ових разлога се претпоставља да нису били потпуно искрени у овом одговору. Испитаници се лоше слажу са децом са којом живе у 5.5% случајева.

Табела 48: Квалитет односа родитеља са децом

Квалитет односа	Живе са родитељима		Не живе са родитељима	
	Број	%	Број	%
Одлично се слажу	53	36.6	206	46.3
Добро се слажу	65	44.8	198	44.5
Како кад	19	13.1	26	5.8
Лоше се слажу	8	5.5	9	2.1
У свађи су	-	-	6	1.3
УКУПНО	145	100.0	445	100.0

Не гледа ме уопште. Нека га нек је жив и здрав! (плаче-М.М.) (ж., 65, вишегенерацијска породица).

Одговор једне испитанице која живи са децом:

Ми се нисмо мењале. Сад је другчије, младе неће са нама. Кажу, шта ће нам бабе. Не свађамо се. Уђу, оду и тако. Ал' није к'о кад

смо ми били млади. Било је овде пуно баба, а ми смо биле младе и увек смо их слушали (ж., 75, вишегенерацијска породица).

Из одговора једне испитанице која живи сама а има сина и ћерку, може се закључити да се не слаже најбоље са снајом:

Ја сам прихватила свекра и свекрву као да су ми рођени. Ја нисам имала детињство и зато нисам хтела моје да мучим. Кажу да сам ћерку размазила (ж., 69, самачко домаћинство).

Такође, има и одговора о одличном односу са децом:

Одлично се слажемо. Само што неће да се жени. Педантан је и добар, све сам сређује себи. И пере сам себи. Ја му кажем, немој се тако учити (ж., 66, двогенерацијска породица);

Добро се слажемо. Добар је, није што је мој. Не прави никакве проблеме, и не пије (ж., 66, двогенерацијска породица).

О нарушеном односу старих родитеља са децом више се може закључити из коментара и одговора на нека друга питања него у одговору на ово конкретно питање. Родитељи иначе понекад идеализују свој однос са децом због љубави које осећају према њима а у сеоским срединама је посебно присутно мишљење да је срамота признати уколико постоји лош однос са децом. Стари родитељи се, да би избегли свађе, често повлаче и повлађују својој деци што је посебно карактеристично за жене. Старице су, као мајке, много више склоне да налазе оправдања за понашање своје деце које често зна да буде дрско и немарно.

Овакав однос деце према својим родитељима није карактеристика само савременог села. Према Момчилу Исићу, положај старице у породици у првој половини 20. века, када су модернизацијски процеси тек почели са делују на традиционалну сеоску структуру, није се много разликовао. Према резултатима неких истраживања из 1932. године, Исић наводи да је стара сељанка имала тежак положај у породици, нарочито ако је остала удовица и уколико није имала ћерку. У том случају била је у подређеном положају у односу према својој снаји од које је зависила. Овај аутор наводи неке од одговора старица на питање да ли је слушају деца, који су слични одговорима које сам добила у овом истраживању: „Ја само гледам своја посла па ћутим. Не сме да рекнем, да не мрзе на мене!“, „Нећу да псујем, пошто видим да ништа не помаже. Морам да будем млађа. Они знају како треба.“, „Не зна млађи колико старији, али само не вермају.“ (Petrović, 1932, према Isić, 2008:208). Ништа лакше није било ни старици која има више

синова. Са једне стране снаја од сина код кога је остала би јој пребацивала како она није дужна да је „гледа“ а са друге стране снаје осталих синова су јој пребацивале да њих мање воли. „Шетајући се од једне до друге снахе, или трпећи само једну, старица је проводила последње дане, ишчекујући „судњи час“, припремајући неко своје новије одело „да се са њим закона“.“ (Isto)

На занемаривање родитеља од стране деце указују неки одговори добијени на питање који су највећи проблеми старих људи у селу, као и да ли се нешто променило у односу младих према старима у односу на време када су они били млади:

Јако брзо пролази време. Више има поштовања отац према деци, него дете према родитељу. Треба оставити за себе у старости иначе си надрљ'о (м., 67, вишегенерацијска породица);

Проблеми су страх. Има их доста самије. Брине се како ће сам себе служити, како сам да се сналази кад нема ко да га чува?! Ја се плашим да не останем непокретан (м., 88, брачна заједница);

Јес' богуми, све се промјенило. Паметнији млађи па они наређују, ми без школе па морамо да слушамо (м., 87, брачна заједница);

Када остану сами а немају од чега да живе. Деца су им лекари, адвокати а родитеље не обилазе. Тешко је кад их деца одбаце. Та деца се зову торбари. Напуне торбу и оду (м., 72, брачна заједница).

Породица има незаменљив значај и веома битно место у животу старе особе. Сва очекивања о бризи, нези и помоћи су усмерена према члановима породице, нарочито према деци. Из ових разлога је посебно тешко особама које немају деце, а нарочито онима који нису заснивали породицу и чија су очекивања усмерена на даље рођаке. Лоши односи са децом доводе старе људе у ситуацију неизвесности и страха од тога шта им се може десити у будућности. И у развијеним друштвима се реafirмише значај породице у нези и бризи о старима, како би се ослободио притисак на институционални систем заштите (Harper, Levin, 2003). У нашем друштву породица никада није ни изгубила на значају у старању о старима односно, имала је увек најзначајнију улогу у овоме. Због тога је потребно пружити подршку породицама које се брину о својим старим члановима.

6.

ПРЕДЛОЗИ ЗА ПОБОЉШАЊЕ ПОЛОЖАЈА СТАРИХ ЉУДИ У СЕЛУ

„Заборављени од свих!“

(м., 74, вишегенерацијска породица)

„Најпре платим те струје а како једем, поједем. Није Бог зна шта. Има мало хлеба, мало соли. Ништа бесно. Можда би и требало мало воћа али нема.“

(ж., 79, самачко домаћинство)

Старо сеоско становништво је друштвена група која је вишеструко депривирана и зато посебно изложена ризику сиромаштва. Осим што је старост сама по себи повезана са опадањем виталних и радних функција и способности, на селу је додатно отежана јер старим људима недостаје помоћ у кућним и пословима око обраде земље, као и помоћ у одговарајућој нези уколико не живе са децом. Такође, пољопривредне пензије су најниже у пензионом систему а заступљен је један одређен број људи који немају личне приходе већ их издржава породица.

Сиромаштво руралних подручја је веома велики проблем, и један од основних изазова руралног развоја у нашем друшву. Један од показатеља степена руралног развоја једног региона јесу демографска и социоекономска структура. Нарочито је битан однос у учешћу младог, радно активног и становништва старијег од 65 година. Уколико је овај однос нарушен, средине са неповољним демографским трендовима, имају и друге социоекономске проблеме који се огледају у немогућности да у својој животној средини задовоље основе животне потребе, (радне, образовне, здравствене), као и у повећаном степену сиромаштва.

Када се говори о начину и квалитету живота старог становништва руралних подручја у покушају решавања њихових проблема и побољшања њиховог положаја, треба узети у обзир стање, положај, степен развоја и све специфичности локалне средине у којој се ова друштвена група налази.

Старост, као животно доба, носи са собом одређене проблеме али ти проблеми се могу мање или више успешно решавати у

зависности од тога у какав друштвени контекст и окружење су они смештени. Да ли ће неко имати мирну и достојанствену старост зависи од много фактора.

Пре свега од **здравственог стања** појединца и од тога да ли је особа у могућности да се сама стара о себи. Већина старијих особа је у прилици да сама брине о себи зато што старост не мора да подразумева болест без обзира што са годинама опадају све виталне функције организма. У мањим селима, која су удаљена од општинских центара јавља се проблем здравствене заштите. Уколико постоји здравствена амбуланта она обично ради само одређеним данима по неколико сати што није довољно да се задовоље здравствене потребе целог села. Села често немају апотеке тако да старије особе морају да траже помоћ у набавци лекова. Велики проблем је и услуга Хитне помоћи за коју је карактеристична слаба повезаност са селима. Старо сеоско становништво са којима смо водили разговор често су истицали да је служба Хитне помоћи одбила да дође по позиву.

Шта учинити?

- Свако село би требало да има здравствену амбуланту и апотеку. Амбуланта би требала да ради сваког дана. Било би добро да свако село има свог лекара, тј. лекара који ће радити и живети у том селу и у том смислу би требало **подстицати запошљавање локалног становништва, медицинских радника.**
- Потребна је боља организација здравствене заштите, боља координација и доступније услуге службе Хитне помоћи у мањим селима. **Здравствени и сектор социјалне заштите морају деловати интегрисано и имати бољу координацију.**
- Треба развијати/јачати **превентивне функције социјалне и здравствене заштите путем** организованих обилазака стручних тимова (лекар, медицинска сестра, социјални радник, психолог).
- Пошто стари људи у селу често живе сами и не могу самостално да обављају све кућне послове а често им је потребна и посебна здравствена нега требало би се радити на **запошљавању локалног становништва за послове помоћ/негу у кући.** Наиме, треба успоставити сталну

сарадњу Националне службе за запошљавање са локалним сеоским заједницама у организовању обуке која би незапосленим особама обезбедила радно место а старом становништву пружила неопходну помоћ.

Поред здравственог стања оно што одређује положај старијој особи јесте свакако и њено **материјално стање**. По том питању су старије особе увек у најугроженијој позицији али то нарочито важи за друштва у транзицији у којима пензиони и социјални фондови нису довољно велики да би успешно покрили сва проблематична подручја. На селу је додатан проблем тај што има старих особа које нису себи уплаћивале пољопривредну пензију и сада не могу више да привређују а немају никаквих месечних прихода.

Шта учинити?

- У Националној стратегији о старењу предложено је увођење института **социјалних пензија**⁶³ које би биле намењене лицима која нису уплаћивала допринос за пензијско осигурање, чиме би се обезбедила редовна месечна средства старијим особама без редовних прихода (2006: 10).
- Материјална ситуација старијим особама могла би се олакшати уколико би постојале неке **бенефиције за старачка домаћинства у плаћању неких комуналних услуга, пореза и сл.**
- **Повећати износе минималних пољопривредних пензија.**

Положај старије особе свакако зависи од тога у каквим **породичним условима** живи и да ли је у добрим односима и чврстим емоционалним везама са својим члановима. Улога породице у одржавању и унапређивању квалитета старије особе је незаменљива. Код старијих особа на селу јавља се проблем све већег броја старачких домаћинстава у којима нема чланова млађих од 65 година. Млади су отишли у градове у потрази за бољом будућношћу и често због свакодневних обавеза или удаљености нису у прилици свакодневног контакта са својим родитељима.

---

⁶³ Постоје две врсте социјалних пензија: универзалне социјалне пензије које су доступне свим старим лицима без личних примања а једини услов су одређене године старости и социјалне пензије које су доступне старим лицима која морају да испуњавају одређене услове (пребивалишта, држављанства, прихода, имовине и сл. (Сл. гласник РС, 76/2006: 10).

- Потребно је **пружити организовану подршку (психолошке, економске и сл.) породицама са старијим особама.**
- Породицама које имају старије болесне чланове пружити **олакшице у куповини санитетског материјала и лекова и неке олакшице у плаћању комуналних и сличних услуга.**

Шта додатно отежава положај старијим особама на селу?

Стари на селу **нису довољно информисани о томе која су њихова права у домену социјалне заштите.** Не знају које све услуге имају на располагању и нису добро обавештени о томе за које услуге морају додатно да плате а за које не. Нису чак обавештени о томе да имају право на бесплатну здравствену заштиту. Мисле да су услуге Центра за социјални рад намењене првенствено старима у граду и себе сматрају грађанима другог реда.

Такође, старије особе **нису довољне интегрисане у друштвено окружење, често су затворене у себе, склоне депресији и изолацији.** У сеоским срединама је ово још више изражено јер на селу нема довољно активности усмерених на дружење и разоноду. Слободно време се углавном проводи радно, а када потпуно опадне радна способност време се проводи у психосоцијалној изолацији јер су старије особе тада склоне осећањима безвредности и бескорисности.

Шта учинити?

- Пошто они којима је најпотребнија помоћ слабо излазе ван куће, информације о услугама социјалног рада треба да дођу до њих путем канала јавног информисања, пре свега преко електронских медија (радија, телевизије). Предлог су **специјализоване емисије** које ће се бавити овим проблемом и којима ће се популарисати неке од социјалних услуга, нпр. помоћ у кући.
- Било би добро да постоје **информатори** у којима би се налазиле све информације о правима и условима за остварење одређених облика социјалне заштите старијих лица. Ти информатори би се требало делити у амбулантама, месним канцеларијама, просторијама Удружења пензионера, клубовима за стара лица уколико га село има и сл.
- Веома је битно да се брига о старима не завршава на причи о институционалној социјалној заштити. Због тога је веома важно у овом циљу **боље повезивање владиног и**

невладиног сектора које је предвиђено и у Стратегији развоја социјалне заштите, (Сл. гласник, 108/05), а које подразумева веће ангажовање невладиних организација и различитих удружења.

- Потребно је што више подстицати укључивање локалне сеоске заједнице у бригу о старијим члановима друштва. Потребно је **појачати волонтерски рад** на селу нпр. да **основне школе организовано помажу старијим особама у куповини намирница и лекова или дружење са старијим особама** чиме се деца уче солидарности, а старима који живе сами чине велику услугу. Стари на селу имају велики проблем што са малим примањима морају да плате комшијама или неким другим лицима да им донесу лекове или намирнице (уз изузетке на које смо наишли где комшије самоиницијативно помажу без икакве надокнаде).
- Психосоцијална стабилност и задовољство старијих особа могли би се подржати уколико би се организовале приредбе и посете најмлађих најстаријим. Наиме, **могле би се организовати приредбе и посете полазника предшколских установа, вртића, обданишта, клубовима за стара лица, поводом неких празника**. Дружењем са малишанима старим особама би се приредила неизмерна радост и уживање а малишани би такође уживали у дружењу и игри са старијим особама.
- Било би добро организовати помоћ старијима који живе сами у неким ситнијим пословима у дворишту или кући које би обављали **војници на цивилном служењу војног рока**.
- **Преко Националне службе за запошљавање организовати волонтерски рад** у трајању од 6 месеци до годину дана који би био плаћен особама старости до 30 година које се налазе на евиденцији Националне службе за запошљавање. Њихов посао би се састојао у помоћи старијим особама око послова у кући, набавци намирница, лекова и сл.
- **Центри за социјални рад би преко организовања јавних радова могли да 6 месеци радно ангажују особе за помоћ и негу старијим особама**. Средњебанатски округ је већ започео са овом активношћу и било би јако корисно уколико

би то постала пракса и проширило се и на остале округе Војводине.

- Било би корисно уколико би се у селима **обновиле неке од напуштених кућа**, за шта нису потребна већа новчана улагања, које би послужиле како вид **заштићеног становања за старије особе**. Заштићено становање као облик заштите обезбеђује посебне услове живљења прилагођене старијим особама, тј. услови становања у којима старије особе могу да задовоље све основне социјалне потребе⁶⁴.
- **Повезивање породица које нису стамбено обезбеђене (прогнана и расељена лица), са старијим особама које живи саме и немају никога ко би могао да им помаже и обрађује земљу.** Идеја је да се на овај начин помогне како старијим особама тако и породицама које су заинтересоване за живот и рад на селу. Правни однос би био регулисан уз претходну сагласност стручних тимова Центра за социјални рад који би утврдио подобност породице за бригу и старање о старијој особи.
- Треба нагласити **значај и улогу коју има неформални облик социјалне заштите** а који се огледа у помоћи коју старијима пружа породица, комшије, пријатељи. Старијим особама је овакав облик помоћи и подршке најбитнији јер нега, заштита и помоћ нису само условљени материјалном ситуацијом већ је много битнија **емоционална подршка** коју они добијају из свог окружења. Зато треба подржавати **укључивање старијих особа у друштвени живот села**. Потребно је **омогућити старијим особама да активно учествују приликом доношења неких одлука** везаних за сеоску заједницу, и обавештавати их о новостима које се тичу читавог села.
- Потребно је **отварати клубове за старија** лица јер размена искустава, разговор и дружења у овом животном добу имају

---

⁶⁴ Према Закону о социјалној заштити, заштићено становање је „*облик заштите којим се обезбеђују посебни услови живљења у становима намењеним и прилагођеним за становање пензионера и других старих лица а у којима је обезбеђен одговарајући стални надзор и могућност коришћења сервисних услуга које пружају у стану установе социјалне заштите*“ (члан 38), (Сл. Гласник, 29/2001).

незаменљиву улогу. Свако село би требало да има Клуб за стара лица у којима би се у сарадњи са Удружењима пензионера организовала дружења и преко којих би старија лица лакше долазила до информација које се њих тичу.

- Организовати **саветовалиште за старија лица** у којима би се одвијао неки вид **саветодавно-терапијског рада** или третмана. Старији на селу нису упознати са оваквом врстом помоћи што не значи да не би били заинтересовани за овакву врсту дружења са стручним лицем где би могла да се води групна или индивидуална терапија.
- Организовати **самопомоћ старијих особа у којима би млађе особе старијег животног доба помагали најстаријим суграђанима**. То би могле да буду и само посете, дружења али и помоћ у спремању хране и сл.
- Уколико постоје на сеоском подручју нека од Удружења жена, могло би се **организовати такмичење у припремању хране која би се касније поделила старијим особама које живе саме**.

Проблему побољшања положаја старог сеоског становништва мора се прићи без предрасуда и претпоставки да стари на селу нису заинтересовани за услуге социјалног рада, или за неки вид активности, дружења и сл. Старији на селу нису довољно информисани о томе шта се све може учинити и шта они сами могу учинити да им се олакша свакодневни живот. Нарочито треба посветити пажњу мањим и селима на пограничним подручјима, местима која су удаљена од великих градских центара. Требају се обилазити таква места од стране стручних тимова како би се идентификовали проблеми и открило да ли има социјално угрожених особа које нису адекватно збринуте. Такође, треба активирати чланове локалних сеоских заједница да узму учешћа у бризи о својим старијим члановима и заузму активну позицију у креирању своје друштвене стварности. Једино се на тај начин могу спроводити предложене мере заштите старијих лица на селу и побољшања њиховог положаја.

Потребно је, дакле, одређеним развојним и подстицајним мерама спречити даље старење села. Учинити село пожељним местом за живот, у коме се могу задовољити све потребе и млађег и старијег становништа. Обезбеђивањем радних места у селу,

смањиће се даље миграције млађег становништва а подстицајним мерама популационе политике стимулисати повећање наталитета.

Од многих личних и друштвених детерминанти зависи каква ће неком појединцу бити старост на селу. Породица и друштво морају бити ослонац старијима и у раду и у свакодневном животу и не сме се дозволити да овај део популације који је све бројнији остане сам и заборављен од свих. Такође, село би требало постати место за живот које је по мери и млађих и старијих, јер се једино на тај начин може прекинути процес његовог замирања и девастације.

ЛИТЕРАТУРА

- Aboderin Isabella, (2005), "Conditionality" and "Limits" of filial obligation, Working Paper Number WP205, Oxford Institute of Ageing, University of Oxford, p.1-27, (<http://www.ageing.ox.ac.uk/publications/working-papers>)
- Active Ageing, A Policy framework, (2002), World Health Organization, Geneva, (<http://www.who.int/ageing/en>)
- Bobić, Mirjana, (1999), Savremena seoska porodica i domaćinstvo u Jugoslaviji, Stanovništvo, br. 1-4 Institut društvenih nauka, Centar za demografska istraživanja, Društvo demografa Jugoslavije, Beograd, str. 93-118
- Bobić, Mirjana, (2007), Demografija i sociologija, Veza ili sinteza, Službeni glasnik, Beograd
- Bovoar Simon de, (1987), Starost I, II, BIGZ, Beograd
- Богданов, Наталија, (2008), Пољопривреда, у: Студија о животном стандарду, Србија 2002-2007, Републички завод за статистику Србије, Београд, стр. 137-155
- Božić, Dragica, Bogdanov, Natalija, (2005), Preomene socio-demografske strukture članova porodičnih gazdinstava u Srbiji, u: Porodična gazdinstva Srbije u promenama, Institut za agroekonomiju, Poljoprivredni fakultet, Beograd
- Вебер, М., (1976), Привреда и друштво I, Просвета, Београд
- Вукосављевић, С., (1983), Историја сељачког друштва III, Социологија сељачких радова, САНУ, Београд
- Вуксановић, Гордана, (1991), Настанак старачких пољопривредних домаћинстава, Зборник матице српске за друштвене науке, (тематски број), бр. 90, Матица српска, Нови Сад, с. 149-155
- Вуксановић, Гордана, Томић, Д., (1996), Мешовита домаћинства/газдинства: будућност (?) сеоских насеља, Зборник матице српске за друштвене науке, (тематски број), бр. 101, Матица српска, Нови Сад, с. 179-188
- Vuksanović Gordana, (1994), Stari seljaci, Studija o staračkim poljoprivrednim domaćinstvima u opštini Novi Sad, Feljton, Novi Sad
- Vukosavljević, S., (1962), Pisma sa sela, Savremena škola, Beograd
- Гавриловић, С. и сарадници, (2001), Положај старих лица на територији општине Чајетина, Средња школа, Чајетина
- Gessert, C., E., Elliot B., A., Peden McAlpine C., (2006), Family Decision-Making for Nursing Home Residents With Dementia: Rural-Urban Differences, The Journal of Rural Health, Vol. 22, No 1, National Rural Health Association, USA
- Gidens, E., (2003), Sociologija, Ekonomski fakultet, Beograd

- Global Age-friendly cities: A guide, (2007), World Health Organization, Geneva, (<http://www.who.int/ageing/en>)
- Guide to the National Implementation of the Madrid International Plan of Action on Ageing, (2008), Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York
- Група аутора, (1987), Сечањ, Будућност, Зрењанин
- Давид Барониан, Хана, (2009), Сиромаштво међу пензионерима и старим лицима са 65 и више година, у: Анализа карактеристика сиромаштва у Србији, Тим потпредседника Владе за имплементацију Стратегије за смањење сиромаштва, Београд, стр. 115-140
- Dilić, E., (1977), Psihološka prilagođenost starenju u selu, Sociologija sela, Starost u selu (tematski broj), godina 15, siječanj-lipanj, br. 55-56, Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, Zagreb, str. 48-61
- Dimković, J., B., (1977), Socijalni položaj starih seljaka u Vojvodini, Sociologija sela, Starost u selu (tematski broj), godina 15, siječanj-lipanj, br. 55-56, Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, Zagreb, str. 62-69
- Đurić, V., (1972), Jedan teorijski okvir za empirijsko izučavanje staračkih poljoprivrednih domaćinstava, Sociologija sela, Stari ljudi u selu (tematski broj), godina X, srpanj-prosinac, br. 37-38, Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, Zagreb, str. 50-65
- Ердељановић, Ј., (1992), Срби у Банату, Насеља и становништво, Прометеј, Нови Сад
- Erlich, St., Vera, (1971), Jugoslovenska porodica u transformaciji, Studija u tri stotine sela, Liber, Zagreb
- Erlich, St., Vera, (1972), Stariji i mlađi, (Odnosi u „mirno doba“), Sociologija sela, Stari ljudi u selu (tematski broj), godina X, srpanj-prosinac, br. 37-38, Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, Zagreb, str. 26-36
- Živković, M., (1977), Perspektive gazdinstava staračkih domaćinstava, Sociologija sela, Starost u selu (tematski broj), godina 15, siječanj-lipanj, br. 55-56, Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, Zagreb, str. 70-74
- Zakić, Zorka, Stojanović, Žaklina, (2008), Ekonomika agrara, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd
- Закон о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана, (2001), Службени гласник Републике Србије, 36/91, 33/93, 67/93, 46/94, 52/96 и 29/2001, Београд
- Закон о здравственој заштити, (2005), Службени гласник Републике Србије 107/05, Београд, (<http://www.parlament.gov.rs>)
- Закон о здравственом осигурању, (2005), Службени гласник Републике Србије 107/05, Београд, (<http://www.parlament.gov.rs>)

- Isić, M., (2008), *Seljanka u Srbiji u prvoj polovini 20. veka*, Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd
- Јакич-Козарчанин, Лидија, (2003), *Старост између државе и породице*, Службени гласник, Београд
- Караџић С. Вук, (1867), *Живот и обичаји народа српскога*, У наклади Ане удове В. С. Караџића, Беч
- Каџански, Gordana, (2000), *Dva dokumenta o odnosu prema starima u prošlosti Srba (1823. i 1831. godine)*, u: *Volonteri i međugeneracijska solidarnost* (ur: Manojlović Petar), Gerontološko društvo Srbije, Beograd, str. 30-35
- Kerovec Nada, (2001), *Poteškoće u zapošljavanju osoba starije dobi*, *Revija za socijalnu politiku*, Svezak 8., Br. 3, Zagreb, стр. 267-277
- Kinsella K., Phillips D., R., (2005), *Global Aging: The Challenge of Success*, *Population Bulletin Vol. 60, No 1*, A publication of the Population Reference Bureau, Washington DC
- Komatina, Slavica, (2004), *Starenje stanovništva Beograda*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd
- Кораћ Маја, (1991), *Интегрални развој села и донети образовања сеоских жена*, Зборник Матице српске за друштвене науке, (тематски број), бр. 90, Матица српска, Нови Сад, с.121-129
- Костић, Ц., (1955), *Селјаци индустријски радници*, Рад, Београд
- Kreager, P., (2006), *Demography and Civil Society: A Historical Perspective on Contemporary Transitions and their Implications for Population Ageing*, Working Paper Number 306, Oxford Institute of Ageing, Somerville College, University of Oxford, p. 1-31, (<http://www.ageing.ox.ac.uk/publications/working-papers>)
- Крстић, Горана, (2008), *Профил сиромаштва у Србији у периоду 2002-2007.*, у: *Студија о животном стандарду, Србија 2002-2007*, Републички завод за статистику Србије, Београд, стр. 9-27
- Leeson, G., (2003), *Poverty in old age: an international perspective*, Oxford briefing paper, october, No 3, Oxford Institute of Ageing, University of Oxford
- Livada, S., (1972), *Naše društvo i stari seljaci*, *Sociologija sela*, Stari ljudi u selu (tematski broj), godina X, srpanj-prosinac, br. 37-38, Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, Zagreb, str. 5-14
- Livada, S., (1977), *Staračka gospodarstva i podruštvljavanje*, *Sociologija sela*, Starost u selu (tematski broj), godina 15, siječanj-lipanj, br. 55-56, Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, Zagreb, str. 86-93
- Lukač, M., Čikić, J., Miladinović M., (2007), *Istraživanje tržišta u cilju unapređenja potrošnje sušenog voća*, *PTEP-Časopis za procesnu tehniku i energetiku u poljoprivredi*, Vol. 11, No.3, str. 116-120

- Manojlović, P. i saradnici, (1980), Stari na selu i njihovi socijalni problemi, Institut za socijalnu politiku, Beograd
- Миладиновић М., (2001), Филозофија ренесансе, у: проф. др Зорица Симоновић-Кубурић и сарадници, Филозофија-проблемски приступ, Савез студената Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, стр. 77-85
- Миладиновић М., (2007), Руралносоциолошки приступ планирању у саветодавном раду, Економика пољопривреде, Год. 54, бр. 3 (261-392), Друштво аграрних економиста СЦГ, Институт за економику пољопривреде, Академија економских наука Букурешт, Београд, стр. 287-303
- Миладиновић, Марица, (2008), Радна активност старијих људи у селу, Тематски зборник Мултифункционална пољопривреда и рурални развој III, Институт за економику пољопривреде, Београд, стр. 280-286
- Milić Anđelka, (2001), Sociologija porodice: kritika i izazovi, Čigoja štampa, Beograd
- Milić, V., (1957), Sociološko proučavanje lokalnih društvenih zajednica, Filozofija: jugoslovenski časopis za filozofiju i sociologiju, god. 1, br. 1, Filozofsko društvo Srbije, Beograd
- Milić, V., (1996), Sociološki metod, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
- Milošević Lela, (2006), Међугенерациска друштвена солидарност са старим људима, Филозофски факултет, Студијска група за социологију, Ниш, магистарска теза
- Минова, Ж., (1994), Историја старости: од антике до ренесансе, Издавачка књижевница Зорана Стојановића Сремски Карловци, Нови Сад
- Mitrović, Lj., (1970), Ognjišta koja gasnu: istraživanje o socijalnim problemima staračkih domaćinstava i društvenom položaju ostarelih na belopalanačkom selu, Ekonomska politika, Beograd
- Митровић, М., (1999), Српско село, Прилог социологији традиционалног српског друштва, Матица српска, Нови Сад
- Национална стратегија о старењу 2006-2015, (2006), Службени гласник Републике Србије 76/06, Београд
- Никитовић, В., (2006), Процес демографског старења у Војводини и Централној Србији током последње две деценије 20. века, Зборник Матице српске за друштвене науке, (тематски број), бр. 121, Матица српска, Нови Сад, стр. 250-258
- Орао, (1998), бр.1, август, Орловат
- Рејановић, Р., Нјегован, З., Тика, Н., (2007), Транзиција – рурални развој и аграрна политика, Пољопривредни факултет, Нови Сад, Економски факултет, Београд

- Pejanović, R., Njegovan, Z., (2009), Aktuelni problemi poljoprivrede i sela Republike Srbije, Industrija, vol. 37, br. 1, Ekonomski institut, Beograd, 87-99
- Petrović, Ruža, (1972), Starenje seoskog stanovništva, Sociologija sela, Stari ljudi u selu (tematski broj), godina X, srpanj-prosinac, br. 37-38, Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, Zagreb, str. 15-25
- Petrović, Ruža, Krneta, M., Bolčić, S., (1981), Razvoj teritorijalnih zajednica, Opštine i regioni SR Srbije, Sociologija i društveni razvoj, br. 4, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd
- Petrović, Ž., Kukić, Đ., Đurđev, B., (1981), Socio-demografske karakteristike ostarelog seoskog stanovništva Vojvodine, Agroekonomika, br. 10, Departman za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, Poljoprivredni fakultet, Novi Sad, s. 71-89
- Петровић Ж., Миладиновић М., Новаков М., (2007), Развој локалне саветодавне службе и запошљавање пољопривредних стручњака, Економика пољопривреде (тематски број), Год. LIV, бр. 7-114, Друштво аграрних економиста СЦГ, Институт за економику пољопривреде, Академија економских наука Букурешт, Београд, стр. 25-40
- Petrović Ž., Janković D., Čikić J., Vukoje V., Koči I., Miladinović M., (2007), Registrovanje informacija iz Kartona odabranog gazdinstva u sistem informacijau poljoprivrednom savetodavstvu, u: Petrović Ž. (ur.), Sistem informacija u poljoprivrednom savetodavstvu Vojvodine, Poljoprivredni fakultet, Novi Sad, str. 63-141
- Pečjak V., (2001), Psihologija treće životne dobi, Prosvjeta, Zagreb
- Plan strategije ruralnog razvoja, 2009-2013, (2009), Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije, Beograd
- Попис становништва, домаћинства и станова у 2002., Пољопривреда, (2004), Чланови газдинстава према старости, школској спреми и станови, Подаци по општинама, Републички завод за статистику, Београд
- Попис становништва, домаћинства и станова у 2002., Становништво, (2003), Пол и старост, Подаци по насељима, Републички завод за статистику, Београд
- Попис становништва, домаћинства и станова у 2002., Становништво, (2004), Књига 9, Упоредни преглед становника 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, Подаци по насељима, Републички завод за статистику, Београд
- Поповић, В. (ур.), (1982), Родна кућа-спомен музеј Ђуре Јакшића, Библиотека „Ђура Јакшић“, Српска Црња

- Porodični zakon, (2005), Službeni glasnik Republike Srbije 18/05, Beograd, (<http://www.parlament.gov.rs>)
- Radovanović, R., (2008), Katarina, ili priča o nastanku Ravnog Topolovca, Biblioteka „Branko Radičević“, Žitište
- Рашевић Мирјана, Мијатовић Б., (2004), Ка задовољењу потреба популације старих лица, Социолошки преглед, vol. XXXVIII, no. 4, Социолошко друштво Србије, Институт друштвених наука, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, с. 481-506
- Sicard, E., (1974), Razmišljanja o postojanju i konceptu kućnih ekonomskih zajednica, Sociologija sela, god. XII, br. 43, Centar za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, s. 28-52
- Smith-Govoni, Rachel, Крстић, Горана, (2008), Методологија, у: Студија о животном стандарду, Србија 2002-2007, Републички завод за статистику Србије, Београд, стр. 167-186
- Stevanović, Đ., Jelić, S., Jovanović, T., (2005), Socijalno demografska struktura stanovništva Srbije, u: Porodična gazdinstva Srbije u promenama, Institut za agroekonomiju, Poljoprivredni fakultet, Beograd
- Stojanović J., (1995), Starost (antropološka studija), Kalekom, Beograd
- Стојанов, М., (2004), Социологија сеоских колектива, Огледи, Матица српска, Одељење за друштвене науке, Нови Сад, Завод за социологију развоја села, Београд
- Стратегија за смањење сиромаштва у Србији, (2003), Влада Републике Србије, Београд, (<http://www.prsp.sr.gov.yu/dokumenta.jsp>)
- Стратегија развоја социјалне заштите, (2005), Службени гласник Републике Србије 108/05, Београд
- Schaie K. W., S.L. Willis, (2001), Psihologija odrasle dobi i starenja, Naklada Slap, Zagreb
- Таравички, М., (1979), Hronika Elemira, Institut za istoriju, Novi Sad
- Tarner, Dž. H., (2009), Sociologija, Centar za demokratiju Fakulteta političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Mediterran Publishing, Novi Sad
- Тимотијевић, М., (2006), Рађање модерне приватности: приватни живот Срба у Хабзбуршкој монархији од краја 17. до почетка 19. века, Клио, Београд
- Трипковић, Гордана, (2004), Породица у транзицији, Социолошки преглед, vol. XXXVIII, № 1-2, Социолошко друштво Србије, Институт друштвених наука, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 205-218
- Tripković, M., Tripković Gordana, (2009), Stranputice Srbije, Mediterran Publishing, Novi Sad

- Tomanović Smiljka, (2002), Porodična atmosfera i odnosi između generacija, Srbija krajem milenijuma: Razaranje društva, promene i svakodnevni život, (prir. Bolčić, S., Milić, A.), Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 315-339
- Томић, П., Ромелић, Ј., Јарић, Д., Плавша, Ј., Марковић, С., (1995), Општина Сечањ, ПМФ, Нови Сад
- Фаранов, Н., (2004), Из прошлости Српске Црње, Народна библиотека „Ђура Јакшић“, Српска Црња
- First Ruža, (1981), Seoska porodica danas, Kontinuitet ili promjene, Institut za društvena istraživanja sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
- First-Dilić, Ruža, (1977), Међугенерациско испомагање у сеоској породици, Sociologija sela, Starost u selu (tematski broj), godina 15, siječanj-lipanj, br. 55-56, Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, Zagreb, str. 75-85
- Frejzer, Dž. Dž., (2003), Zlatna grana: proučavanje magije i religije, Ivanišević, Beograd
- Halpern, M., Dž., (2006), Srpsko selo, Društvene i kulturne promene u seoskoj zajednici 1952-1987, Srpski genealoški centar, Beograd
- Haralambos, M., Holborn, M., (2002), Sociologija, Teme i perspektive, Golden marketing, Zagreb
- Harper Sarah, Levin Sonya, (2003), Changing Families as Societies Age: care, independence and ethnicity, Working Paper Number WP503, Oxford Institute of Ageing, University of Oxford, p. 1-18, (<http://www.ageing.ox.ac.uk/publications/working-papers>)
- Catić, D. (ur.), (2006), Informator општине Сеџањ, Poslovni monitor, Beograd
- Чалић, Мари-Жанин, (2004), Социјална историја Србије 1815-1941, Успорени напредак у индустријализацији, Слио, Београд
- Чобановић, Катарина, Петровић, Ж., (2003), Показатељи старења руралних подручја Србије, Развој и структурне промене аграрне привреде и руралних подручја, Зборник радова, Универзитет у Новом Саду, Пољопривредни факултет, Департман за економику пољопривреде и социологију села, Нови Сад, стр. 9-14
- Чобановић, Катарина, Петровић, Ж., (2006), Пољопривредно становништво АП Војводине и рурални развој, Зборник Матице српске за друштвене науке, (тематски број), бр. 121, Матица српска, Нови Сад, стр. 333-340
- Џајс Франсис, Џајс Џ., (2006), Живот у средњовековном селу, Утопија, Београд
- Šuvar, S., (1974), Kritičke opaske o razmišljanjima E. Sikarda, Sociologija sela, god. XII, br. 43, Centar za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, s. 87-91

Wertheimer-Baletić, Alica, (1973), Demografija (stanovništvo i ekonomski razvitak), Informator, Zagreb

<http://www.ageing.ox.ac.uk>

<http://www.ravni-topolovac.com>

<http://www.mzsecanj.org>

<http://www.orlovat.org.rs/orlovat.html>

<http://www.zrenjanin.org.yu/opstina/nasmesta/elemir.htm>

<http://www.novomilosevo.org.rs/fnmbatalajf.html>

<http://www.facebook.com> , grupa: Elemir Najlepse Selo

http://www.srpski-itebej.org.rs/images/map_vojvodina.jpg

<http://www.dzsrpskacrnja.rs/onama.html>

<http://www.psf.vojvodina.gov.rs/Nerazvijene2009.pdf>

<http://www.banaterra.eu/srpski/E/elemir/index.htm>

<http://www.banaterra.eu/srpski/O/orlovat/index.htm>

<http://www.banaterra.eu/srpski/slikari/uros%20predic/index.htm>

<http://www.obrazovanje.vojvodina.gov.rs>

<http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Elemir>

<http://www.emg.rs/vesti/srbija/86417.html>

<http://www.un.org/esa/socdev/ageing/index.html>

<http://www.who.int/ageing/en>

<http://webrzs.stat.gov.rs/axd/index.php>

<http://www.pio.rs>

<http://www.srbija.gov.rs>

<http://www.who.int/features/factfiles/ageing/en/index.html>

ПРИЛОЗИ

1. ПРЕГЛЕД ТАБЕЛА, ГРАФИКА, СЛИКА И БОКСОВА

2. УПИТНИК *„Породични и друштвени положај старог сеоског становништва Војводине“*

3. ФОТОГРАФИЈЕ СА ТЕРЕНА

1.

ПРЕГЛЕД ТАБЕЛА, ГРАФИКА СЛИКА И БОКСОВА

ПОГЛАВЉЕ 2: ДЕМОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ДРУШТВА

ТАБЕЛЕ

Табела 1: Упоредни преглед броја становника 1948-2002

Табела 2: Старосна структура становништва Србије

Табела 3: Стадијуми демографске старости и критеријуми за њихово одређивање

Табела 4: Становништво старо 65 и више година према типу насеља

Табела 5: Просечна старост становништва према регионима, полу и типу насеља

Табела 6: Индекс старења становништва

Табела 7: Учешће становништва 0-19 година у укупном броју становника

Табела 8: Стопа зависности радно способног и старог становништва према региону и типу насеља

Табела 9: Старосне групе чланова газдинстава

Табела 10: Чланови газдинстава према старости и типу газдинства

СЛИКЕ

Слика 1: Напуштена кућа у Равном Тополовцу

Слика 2: Срушена котарка у Орловату

ПОГЛАВЉЕ 3: МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

ТАБЕЛЕ

Табела 11: Становништво испитиваних села старо 65 и више година

Табела 12: Кретање броја становника у испитиваним селима од 1948-2002 године

СЛИКЕ

- Слика 3: Села у којима је спроведено истраживање
- Слика 4: Заборављени немачки гробови
- Слика 5: Запуштена немачка капела
- Слика 6: Дом здравља у Сечњу
- Слика 7: Железничка станица у Сечњу
- Слика 8: Општинска зграда у Сечњу
- Слика 9: Центар за социјални рад
- Слика 10: Остаци Катарине
- Слика 11: Споменик жртвама II св. рата у центру села
- Слика 12: Старији на Пасуљијади 2009
- Слика 13: Здравствена амбуланта и просторија МЗ
- Слика 14: Православна црква у Елемиру
- Слика 15: Католичка црква у Елемиру
- Слика 16: Основна школа у Елемиру
- Слика 17: Фабрика каучука у Елемиру
- Слика 18: Спомен кућа Ђуре Јакшића
- Слика 19: Дрвене клопте
- Слика 20: Староседеоци и колонисти
- Слика 21: Културни центар у Српској Црњи
- Слика 22: Дом здравља у Српској Црњи
- Слика 23: Школа у Српској Црњи
- Слика 24: Споменик Ђури Јакшићу у селу
- Слика 25: Немачка преслица с краја 19. века
- Слика 26: Дворац Нојхаузен
- Слика 27: Српска православна црква
- Слика 28: Весела браћа Уроша Предића
- Слика 29: Спомен соба Уроша Предића
- Слика 30: Спомен обележје старе цркве
- Слика 31: Православна црква у Орловату
- Слика 32: Основна школа у Орловату
- Слика 33: Здравствена амбуланта у Орловату

ПОГЛАВЉЕ 4: ДРУШТВЕНИ ПОЛОЖАЈ СТАРИХ ЉУДИ У СЕЛУ – РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

ТАБЕЛЕ

- Табела 13: Последње занимање пре пензионисања
- Табела 14: Број чланова домаћинства
- Табела 15: Промене на загдинствима испитаника у последњих пет година
- Табела 16: Намере у будућности у вези са поседом
- Табела 17: Производна оријентација газдинства испитаника
- Табела 18: Промена сточног фонда у односу на пре пет година
- Табела 19: Будућност земљишног поседа испитаника
- Табела 20: Оцена материјалних могућности с обзиром на извор прихода
- Табела 21: Број редовних прихода према породичном саставу
- Табела 22: Да ли испитаници живе са децом
- Табела 23: Опремљеност домаћинства старог сеоског становништва
- Табела 24: Опремљеност домаћинства електричним апаратима
- Табела 25: Структура главних расхода у домаћинству
- Табела 26: Активности испитаника у кући, дворишту, башти према годинама старости
- Табела 27: Однос старог сеоског становништва са комшијама
- Табела 28: Хоби старог сеоског становништва
- Табела 29: Место за окупљање старијих људи
- Табела 30: Одлазак испитаника у цркву према вероисповести
- Табела 31: Са ким испитаници проводе празнике према породичном саставу
- Табела 32: Одлазак испитаника у бању, на море и сл.
- Табела 33: Шта недостаје старом сеоском становништву
- Табела 34: Место одакле су дошли испитаници
- Табела 35: Шта би променили у животу
- Табела 36: Највећи проблеми старих људи у селу
- Табела 37: Колико су задовољни решавањем проблема старијих људи на селу
- Табела 38: Шта би побољшало положај старих људи у селу

ГРАФИЦИ

- График 1: Старосна структура испитаника
- График 2: Број деце испитаника
- График 3: Образовна структура старог становништва
- График 4: Тип домаћинства старог сеоског становништва

График 5: Величина земљишног поседа у власништву
График 6: Задовољство оствареним приносима
График 7: Тешкоћа обављања послова на имању према годинама
График 8: Радна активност испитаника на њиви према породичном саставу
График 9: Оцена материјалних могућности према типу домаћинства
График 10: Промена материјалне ситуације у односу на претходне године
График 11: Површина зграде за становање
График 12: Оцена услова становања испитаника
График 13: Оцена здравственог стања испитаника
График 14: Тешкоћа у раду старог сеоског становништва
График 15: Ко испитаницима пружа помоћ и негу за време болести?
График 16: Ко ме би се обратили за помоћ да им је потребна?
График 17: Да ли би се одлучили на смештај у установу?
График 18: Да ли се осећају усамљено?
График 19: Положај старих на селу у односу на положај старих у граду
График 20: Задовољство решавањем проблема старих људи према селима

СЛИКЕ

Слика 34 и 35: Економска дворишта старачких домаћинстава
Слика 36 и 37: Сточни фонд породичних газдинстава испитаника
Слика 38 и 39: Живина на породичним газдинствима испитаника
Слика 40 и 41: Куће у Сечњу
Слика 42 и 43: Куће у Орловату
Слика 44: Спаваћа соба испитанице
Слика 45: Двориште старачког домаћинства
Слика 46: Нега за време болести
Слика 47: Године паора Владимира
Слика 48: На Јарошу IV
Слика 49: Поподне пред еведром
Слика 50: Човек и пас

БОКСОВИ

Бокс 1
Бокс 2
Бокс 3
Бокс 4
Бокс 5

Бокс 6
Бокс 7
Бокс 8

ПОГЛАВЉЕ 5: ПОРОДИЦА И СТАРИ У СЕЛУ

ТАБЕЛЕ

Табела 39: Ко најчешће пита за савет и у вези са чим
Табела 40: Договор родитеља са децом
Табела 41: Промена у односу младих према старијима
Табела 42: Најизраженије промене у односу младих према старима
Табела 43: Разлози одласка деце испитаника из родитељског дома
Табела 44: Место живљења деце и начин одржавања везе
Табела 45: Учесталост личних контаката родитеља и деце
Табела 46: Образовање деце испитаника
Табела 47: Занимање деце испитаника
Табела 48: Квалитет односа родитеља са децом

ГРАФИК

График 21: Задовољство бројем контаката према полу деце

СЛИКЕ

Слика 51: Свадба, Породица Тодоров, 1933, С.Ц.
Слика 52: Стари брачни пар
Слика 53: Деда са унуком
Слика 54: Бака и унука
Слика 55: Три сина

БОКС
Бокс 9

ФОТОГРАФИЈЕ ДАТЕ У ПРИЛОГУ 3

Слика 56: Напуштена кућа у Сечњу
Слика 57: Кућа старог брачног пара

- Слика 58: Блатњава улица у Сечњу
Слика 59: Улица у Орловату
Слика 60: Двориште једне баке
Слика 61: Прозор
Слика 62: Зима у Бојовићу, Српска Црња
Слика 63: Шетња
Слика 64: На сокаку
Слика 65: Ауторка у Клубу пензионера у Сечњу
Слика 66: Стари брачни пар са ауторком
Слика 67: Ауторка за локалну телевизију Српске Црње

2.

УПИТНИК

*„Породични и друштвени положај старог
сеоског становништва Војводине“*

AP VOJVODINA
POKRAJINSKI SEKRETARIJAT ZA
NAUKU I TEHNOLOŠKI RAZVOJ

UNIVERZITET U NOVOM SADU
POLJOPRIVREDNI FAKULTET
DEPARTMAN ZA EKONOMIKU POLJOPRIVREDE
I SOCIOLOGIJU SELA

UPITNIK
**PORODIČNI I DRUŠTVENI POLOŽAJ STAROG SEOSKOG
STANOVNIŠTVA VOJVODINE**

AUTOR UPITNIKA:
Marica Miladinović

*Poljoprivredni fakultet
Departman za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela
Novi Sad*

Novi Sad, oktobar 2007.

I OPŠTI PODACI O ISPITANIKU

1. Pol:
  - a) Muški
  - b) Ženski

2. Godina rođenja: _____

3. Bračno stanje:
  - a) Oženjen/udata
  - b) Udovac/udovica
  - c) Razveden/razvedena
  - d) Neženjen/neudavana
  - e) Vanbračna zajednica

4. Porodični sastav:
  - a) Samačko domaćinstvo
  - b) Bračna zajednica
  - c) Dvogeneracijski sastav
  - d) Višegeneracijski sastav

5. Da li imate dece:
  - a) Da
  - b) Ne

6. Ako da, koliko dece imate i kog su pola:
  - a) Bez dece
  - b) Jedno, _____
  - c) Dvoje, _____
  - d) Troje, _____
  - e) _____
  - f) _____
  - g) Deca koja nisu živa _____

7. Podaci o članovima porodice?

član	Srodnički odnos sa ispitanikom	Pol	Bračno stanje
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			

8. Obrazovanje:

- a) Bez škole, nepismen/a
- b) Bez škole, pismen/a
- c) Nepotpuna osnovna škola
- d) Osnovna škola
- e) Trogodišnja srednja škola, koja? _____
- f) Četvorogodišnja srednja škola, koja? _____
- g) Viša škola, koja? _____
- h) Fakultet, koji? _____

9. Da li ste penzioner?

- a) Ne
- b) Da, poljoprivredni
- c) Da, nepoljoprivredni

10. Ukoliko ste penzioner koje je Vaše poslednje zanimanje pre penzionisanja:

---

11. Ukoliko niste penzioner, da li ste:

- a) Poljoprivrednik/ica
- b) Domaćica
- c) Zanatlija
- d) Nešto drugo, šta? _____

12. Tip domaćinstva:

- a) Poljoprivredno domaćinstvo
- b) Mešovito domaćinstvo
- c) Nepoljoprivredno domaćinstvo

II PODACI O GAZDINSTVU

13. Koliko zemlje ima Vaša porodica u vlasništvu?

- a) _____
- b) Bez zemlje

14. Da li je Vaša porodica u poslednjih pet godina:

a) napustila obrađivanje dela zemlje	da	ne
b) uzela u arendu poljoprivredno zemljište	da	ne
c) dala u arendu poljoprivredno zemljište	da	ne
c) prodala deo zemlje	da	ne
d) dokupila poljoprivredno zemljište	da	ne
e) bez zemlje	da	ne

14.1. Ako je Vaša porodica prestala da obrađujete deo zemlje ili posed u celini, navedite razlog?

14.2. Ako je Vaša porodica prodala deo zemlje navedite koji je razlog prodaje?

---

15. Da li Vaša porodica namerava u skorijoj budućnosti da:

- a) da zemlju u arendu, razlog: _____
- b) proda zemlju, razlog: _____
- c) uzme zemlju u arendu, razlog: _____
- d) kupi zemlju, razlog: _____

16. Kako je proizvodno orjentisano Vaše gazdinstvo: pretežno ratarsko – povrtarsko, pretežno voćarsko – vinogradarsko, pretežno stočarsko? Da li je proizvodno specijalizovano ili je svaštarsko?

---

17. Da li ste zadovoljni prinosima koje Vaša porodica ostvaruje u svojoj proizvodnji?

---

18. Šta Vam donosi najveći prihod?

---

19. Stočni fond:

Stočna vrsta	Broj	Da li se stočni fond u odnosu na pre pet godina:		
Krave/telad		a) povećao	b) smanjio	c) ostao isti
Bikovi		a) povećao	b) smanjio	c) ostao isti
Ovce /jagnjad		a) povećao	b) smanjio	c) ostao isti
Koze/ jarići		a) povećao	b) smanjio	c) ostao isti
Svinje/ prasad		a) povećao	b) smanjio	c) ostao isti
Ostalo, navedite šta		a) povećao	b) smanjio	c) ostao isti
		a) povećao	b) smanjio	c) ostao isti
		a) povećao	b) smanjio	c) ostao isti
		a) povećao	b) smanjio	c) ostao isti

20. Ako se stočni fond u odnosu na pre pet godina smanjio, šta je tome razlog?

---

21. Da li Vam obavljanje poljoprivrednih radova na imanju (posedu) predstavlja teškoću?

---

22. Da li aktivno radite sve poslove na njivi? Ako ne radite neke, koje ne radite?

---

23. Da li obavljate sve poslove oko stoke? Ako ne obavljate neke, koje ne obavljate?

-
-
24. Ako nemate dovoljno snage da obavljate poslove na njivi, ko te poslove radi?
- a) Poslove obavljaju deca
  - b) Poslove obavlja unučad
  - c) Unajmljena sezonska radna snaga
  - d) Pomaže ostala rodbina
  - e) Pomažu komšije
  - f) Izdajem zemlju u arendu
  - g) Zemlja ostaje neobrađena
  - h) Bez zemlje

25. Šta mislite šta će biti sa Vašim posedom kada više ne budu mogli da ga obrađuju oni koji to danas čine?
- a) Obađivaće je naslednici
  - b) Izdaćemo je u arendu
  - c) Biće prodana
  - d) Ostaće neobrađena
  - e) _____

26. Šta imate od važnije poljoprivredne mehanizacije:

Polj. mehanizacija	Broj komada
traktori	
prikolice	
plug, drljača, tanjirača	
sejalice, sadilice, prskalice	
kombajn za žito	
kombajn za kukuruz	

27. Ukoliko na Vašem gazdinstvu postoje veći ekonomski objekti, navedite broj i namenu objekata:

III ŽIVOTNI STANDARD

28. Broj i kvalitet zgrada za stanovanje:

Broj zgrada	Broj prostorija	Godina gradnje	Materijal	Pod	Površina

29. Ako živite sa svojom decom, da li stanujete u istoj kući sa decom ili u odvojenoj kući?

- a) Ista kuća
- b) sta kuća, pomoćne prostorije
- c) Odvojena kuća
- d) Ne živim sa decom
- e) Bez dece

30. Da li u domaćinstvu imate:

a) Električnu energiju	da	ne
b) Vodovod	da	ne
c) Kupatilo	da	ne
d) wc u kući	da	ne
e) Centralno/etažno grejanje	da	ne
f) Gas	da	ne

31. Ukoliko niste priključeni na vodovod, na koji način se snabdevate vodom?

---

32. Kako se grejete zimi?

---

33. Da li u domaćinstvu imate sledeće uređaje:

Aparati /uređaji		
a) električni šporet	da	ne
b) frižider	da	ne
c) zamrzivač	da	ne
d) mašina za veš	da	ne
e) usisivač	da	ne
f) radio	da	ne
g) televizor	da	ne
h) telefon	da	ne

33.1. Kako ocenjujete stanje aparata/uređaja koje imate?

---

34. Kako ocenjujete svoje stambene uslove?

- a) Vrlo dobri
- b) Dobri
- c) Zadovoljavajući
- d) Loši, zašto: _____
- e) Vrlo loši, zašto: _____

35. Kako istraživač ocenjuje stambene uslove ispitanika? /opis

---

---

36. Vaš glavni izvor prihoda je:

- a) Prodaja poljoprivrednih proizvoda
- b) Lična ili porodična penzija
- c) Zanatska delatnost
- d) Kućna radinost
- e) Arenda od zemlje ili zgrada
- f) Pomoć srodnika, kojih? _____
- g) Socijalna pomoć
- h) _____

37. Koliko članova domaćinstva ima redovne prihode:

Član	1	2	3	4	5	6
Penzija						
Plata						
Prodaja polj. proizvoda						
Zanatstvo						

38. Kako ocenjujete materialne možnosti Vašeg domačinstva s obzirom na ukupne prihode i najnužnije potrebe?
- a) Ne zadovoljavaju se ni najnužnije potrebe članova
  - b) Jedva se zadovoljavaju najnužnije potrebe članova
  - c) Može skromno i lepo da se živi
  - d) Živi se dobro
39. Ako ocenjujete da od ukupnih prihoda Vašeg domačinstva može lepo da se živi, da li Vam preostaje za:
- a) Proširenje poseda
  - b) Nabavku mehanizacije
  - c) Štednju
  - d) Veću potrošnju i viši standard
  - e) Ostalo, šta? _____
40. Koji su Vam glavni rashodi u kući :
- _____
- _____
- _____
- _____
41. Da li je materialna situacija Vaše porodice u odnosu na prethodne godine:
- a) Ostala ista
  - b) Delimično se pogoršala
  - c) Znatno se pogoršala
  - d) Delimično se poboljšala
  - e) Znatno se poboljšala
42. Ko Vam sprema obroke?
- _____
43. Koliko dnevno obroka pojedete?
- _____
44. Koliko od toga toplih obroka?
- _____

IV ZDRAVSTVENO STANJE, ZDRAVSTVENA I SOCIJALNA ZAŠTITA

45. Da li ste zdravstveno i socijalno osigurani?

- a) Da
- b) Ne

46. Ako jeste, da li ste osigurani na osnovu:

- a) Ličnog osiguranja
- b) Porodičnog osiguranja

47. Svoje zdravstveno stanje ocenjujete kao:

- a) Dobro
- b) Dobro za Vaše godine
- c) Srednje
- d) Loše
- e) Loše za Vaše godine
- f) Ne zna

48. Da li Vas neka tegoba /bolest /posebno muči? Ako da, ukratko opišite:

---

49. Da li ste u poslednje dve godine ležali u bolnici?

- a) Da
- b) Ne

50. Kada ste poslednji put bili kod lekara?

---

51. Ako niste u skorije vreme bili kod lekara, da li nije bilo potrebe da idete ili zbog nekih razloga niste mogli da odete kod lekara?

---

52. Da li je nekad, za vreme bolesti, lekar došao kod Vas kući:

- a) Da
- b) Ne

53. Ako nije, da li je to zato što:

- a) Nije bilo potrebe za lekarom
- b) Sam sam otišao/la lekaru
- c) Nisam imao mogućnosti da pozovem lekara, razlog: _____

---

54. Na koji način se snabdevate lekovima?

---

55. Da li možete sami da obavljate sve poslove u kući, dvorištu, bašti? Ako ne možete, za koje poslove nemate dovoljno snage?

---

56. Da li Vam obavljanje poslova u kući, dvorištu, bašti predstavlja teškoću?

- a) Predstavlja velike teškoće
- b) Donekle predstavlja teškoću
- c) Nimalo ne predstavlja teškoću

57. Ako ne možete sami da obavljate poslove u kući, dvorištu, bašti ko Vam pomaže?

- a) Suprug/a
- b) Deca
- c) Unučad
- d) Komšije
- e) Ostala rodbina
- f) Plaćena osoba za to
- g) _____

58. Ko Vam pruža negu i pomoć za vreme bolesti:

- a) Supružnik
- b) Deca
- c) Unučad
- d) Ostala rodbina
- e) Komšije, prijatelji
- f) Službenik socijalne zaštite
- g) Osoba plaćena za to
- h) Niko, prepušten/a sam sam/a sebi
- i) Do sada nije bilo potrebe za negom i pomoći

59. Kome bi ste se najradije obratili za pomoć u slučaju da Vam je potrebna:

- a) Supružniku
- b) Deci
- c) Unucima/unukama
- d) Ostaloj rodbini
- e) Komšijama, prijateljima
- f) Socijalnoj službi
- g) Platilo/la bih osobu
- h) _____

60. Šta mislite o smeštaju starih lica u starački dom?

---

61. Da li biste Vi otišli u starački dom?

- a) da, zašto _____
- b) ne, zašto _____
- c) nisam o tome razmišljao/la

62. Da li bi uticalo na Vašu odluku o odlasku u starački dom ukoliko bi postojao takav dom u Vašem ili obližnjem selu?

---

63. Da li ste poslednjih godina tražili bilo koju vrstu socijalne pomoći?

---

64. Ako ste tražili i dobili socijalnu pomoć da li Vam je takva vrsta pomoći dovoljna?

V PORODICA I PORODIČNI ODNOSI

65. Ukoliko imate decu da li deca stanuju sa Vama?

Sin/ćerka	Modaliteti	
	a) da	b) ne
	a) da	b) ne
	a) da	b) ne
	a) da	b) ne
	a) da	b) ne
	a) da	b) ne
	a) da	b) ne

66. Ukoliko deca ne stanuju sa Vama, koje je njihovo **mesto življenja** i koji je **razlog bio odlučujući za njihov odlazak**:

Sin/ćerka	Mesto življenja	Razlozi odlaska

67. Ako deca na stanuju sa Vama, na koji način održavate vezu, koliko su učestali vaši lični susreti i da li ste zadovoljni brojem kontakata:

Sin/ćerka	Način održavanja veze	Učestalost ličnih susreta	Da li ste zadovoljni brojem kontakata

68. Školska sprema i zanimanje dece:

Sin/ćerka	Školska sprema	Zanimanje
Deca koja žive sa Vama		
Deca koja ne žive sa Vama		

69. Kako ocenjujete svoje odnose sa decom?

Sin/ćerka	Kvalitet odnosa
Deca koja žive sa Vama	
Deca koja ne žive sa Vama	

70. Ako imate decu ili unučad, da li Vam oni pomažu i ako da, u čemu?

---

71. Ako imate decu ili unučad, da li im pomažete i ako da, u čemu?

---

72. Ako imate dece, da li se dogovaraju sa Vama prilikom donošenja nekih bitnih odluka koje se tiču:

a) poljoprivredne proizvodnje

---

b) domaćinstva, kuće

---

c) Vašeg lečenja, negovanja

---

d) nešto drugo, šta

---

73. Da li Vas neko od ukućana pita za savet u vezi nekog problema? Ako da, ko to najčešće čini i u vezi sa čim traži savet?

---

74. Ukoliko imate unučad, kako ocenjujete svoj odnos sa njima?

Unuk/unuka	Kvalitet odnosa

75. Da li smatrate da se nešto promenilo u ophođenju mladih prema starijim ljudima u odnosu na vreme kada ste vi bili mladi?

---

76. Ako smatrate da jeste, gde su najizraženije promene i u čemu se te promene ogledaju?

VI DRUŠTVENI ŽIVOT I SLOBODNO VREME

77. Kakav je Vaš odnos sa komšijama?

Komšije	Kvalitet odnosa – opis

78. Sa kim obično provodite svoje slobodno vreme i na koji način:

- a) Nemam slobodno vreme
- b) Obično sam sam/a
- c) Sa članovima porodice
- d) Sa bračnim parom
- e) Družim se sa komšijama, prijateljima
- f) Čitam novine, gledam televiziju
- g) Odlazim u kafanu
- h) Šetam
- i) _____
- j) _____

79. Da li imate neki hobi? Ako da, koji?

---

80. Da li postoji u selu neko mesto za okupljanje starijih ljudi? Ako da, gde se okupljate?

---

81. Da li u selu postoje neka udruženja za starije ljude sa organizovanim sadržajem /pletenje, takmičenja, radionice/?

---

82. Koje ste veroispovesti?

---

83. Da li odlazite u crkvu i kojim povodima? Ako da, koliko to često činite?

---

84. Da li crkva u Vašem ili susednim selima organizuje neku vrstu pomoći za starije ljude /humanitarne organizacije, kuhinju i sl./?

---

85. Da li ste pripadnik nekog udruženja ili organizacije? Ako jeste, da li aktivno učestvujete u radu i akcijama tih udruženja?

---

86. Sa kim obično u poslednje vreme provodite praznike:

- a) Sam/sama
- b) Samo sa bračnim parom
- c) Sa porodicom
- d) Sa ostalom rodbinom
- e) Sa komšijama, prijateljima
- f) _____
- g) _____

87. Da li se osećate usamljeno:

- a) Često
- b) Ponekad
- c) Retko
- d) Nikada

88. Kada ste poslednji put putovali negde van sela a da to nije poseta lekaru?

---

89. Kada ste poslednji put posetili neku banju i sl.?

VII PERCEPCIJA SOPSTVENOG POLOŽAJA

90. Na koji način se najčešće informišete o aktuelnim događajima, novostima?

- a) Slušam radio
- b) Čitam štampu
- c) Gledam televiziju
- d) Razgovaram sa prijateljima, komšijama
- e) Odlazim u kafanu
- f) _____
- g) _____
- h) _____
- i) _____

91. Šta Vam nedostaje:

- a) Ništa
- b) Zdravlje
- c) Deca
- d) Bračni drug
- e) Novac
- f) Lekarska nega
- g) To što ne mogu da radim
- h) _____
- i) _____

92. Da li od rođenja živite u ovom mestu?

- a) Da
- b) Ne

93. Ako ne živite ovde od rođenja, iz kog mesta ste se doselili? Navedite razlog i vreme dolaska u sadašnje mesto življenja?

---

94. Da možete, da li biste nešto promenili u životu? Šta? Zašto biste promenili?

---

95. Da li smatrate da je položaj starijih ljudi na selu u odnosu na položaj starijih ljudi u gradu:

a) bolji, zašto

---

b) isti, zašto

---

c) lošiji, zašto

---

96. Šta mislite, koji su najveći problemi starijih ljudi u selu:

---

97. Koliko ste zadovoljni/nezadovoljni rešavanjem problema starijih ljudi na selu:

- a) Zadovoljan/na
- b) Uglavnom sam zadovoljan/na
- c) Uglavnom sam nezadovoljan/na
- d) Nisam zadovoljan/na

98. Šta bi, po Vašem mišljenju, poboljšalo položaj starijih ljudi na selu?

---

3. ФОТОГРАФИЈЕ СА ТЕРЕНА

Слика 56: Напуштена кућа у Сечњу

Слика 57: Кућа старог брачног пара

Слика 58: Блатњава улица у Сечњу

Слика 59: Улица у Орловату

Слика 60: Двориште једне баке

Слика 61: Прозор

Слика 62: Зима у Бојовићу, Српска Црња

Слика 63: Шетња

Слика 64: На сокаку

Слика 65: Ауторка у Клубу пензионера у Сечњу

Слика 66: Стари брачни пар са ауторком

Слика 67: Ауторка за локалну телевизију Српске Црње

РЕЗИМЕ

СТАРИ У СЕЛУ – РУРАЛНОСОЦИОЛОШКО ИСТРАЖИВАЊЕ У СЕЛИМА СРЕДЊЕГ БАНАТА

Марица Миладиновић

Текст монографије односи се на руралносоциолошку анализу положаја старог сеоског становништва у породици и друштву. Анализа се темељи на резултатима емпиријског истраживања ауторке. Емпиријско истраживање старих у селима Средњег Баната, спроведено је са циљем утврђивања квалитета и начина живота старог сеоског становништва и њиховог положаја у породици, локалној заједници и у друштву. Прикупљање искуствених података изведено је полустандардизованим интервјуом са старим сеоским становништвом датог подручја. Полустандардизовани интервју имао је за циљ да идентификује основне проблеме старих у селу, да открије узроке тих проблема и омогући утврђивање њиховог положаја у друштву.

Полустандардизовани интервју имао је укупно 98 питања. Од тога је 41 питање затвореног типа, (са понуђеним одговорима), а 58 питања су отвореног типа која су погоднија за квалитативну анализу и испитивање ставова и мишљења испитаника. Узорак испитиваног становништва је случајни стратификацијски. Емпиријско истраживање обављено је у Сечњу, Елемиру, Равном Тополовцу, Српској Црњи и Орловату. С обзиром на тип узорка као и величину основног скупа, истраживањем је обухваћено 300 лица старости 65 и више година.

У поглављима Теоријски оквир истраживања и Демографске карактеристике савременог српског друштва, ауторка указује на актуелност проблема и значај истраживања, односно на постојање потребе за социолошком анализом овог проблема. Износи демографске показатеље процеса старења савременог села и указује на последице тог старења.

У поглављу које се односи на методологију рада дефинисани су предмет, циљ и методолошки поступци у емпиријском истраживању као и демографске и друштвене карактеристике пет села у којима је спроведено истраживање.

Друштвени положај старог сеоског становништва анализира се кроз резултате емпиријског истраживања којим су обухваћени основни индикатори друштвеног положаја старих људи у селу: њихова образовна структура, последње занимање пре пензионисања, број деце, број чланова домаћинства, тип домаћинства, основна обележја њихових породичних пољопривредних газдинстава и њихова радна активност. Један од индикатора друштвеног положаја старог сеоског становништва је њихов квалитет живота и животни стандард посматран кроз основе приходе и расходе у њиховим домаћинствима, оцену сопствених материјалних могућности, стамбених услова, опремљености домаћинства. У одређивању друштвеног положаја старих људи битан индикатор је и њихово здравствено стање, ставови о здравственој и социјалној заштити коју имају као и перцепција сопственог положаја посматрана кроз упоређивање положаја старих у селу и у граду, мишљење о највећим проблемима старих људи у селу и задовољство досадашњим решавањем њихових проблема. Такође је анализиран и друштвени живот старог сеоског становништва и начин на који проводе слободно време.

У посебном поглављу је анализиран положај старих људи који имају у породици. У овом поглављу је дат осврт на положај који су стари људи имали у традиционалној а затим и у савременој сеоској породици посматрано кроз породичну структуру, учешће старих људи у доношењу одлука као и квалитет односа са децом и разлози одласка деце која не живе са њима.

Монографија садржи и предлоге за побољшање положаја старих људи у селу, који се односе на конкретне мере које би се требале предузети како би се старим људима из сеоских средина омогућила адекватна здравствена, социјална заштита и материјална обезбеђеност као и њихова интеграција у друштвено окружење.

Кључне речи: старо сеоско становништво, породични положај старих у селу, друштвени положај старог сеоског становништва

SUMMARY

OLD RURAL PEOPLE - RURAL SOCIOLOGICAL ANALYSIS IN THE VILLAGES OF MIDDLE BANAT

Marica Miladinovic

The study refers to the rural sociological analysis of the social status of the old rural population within the family and society. The analysis is based on the results of the empirical research conducted by the author. Empirical study of the old rural population in the Middle Banat is conducted aiming to determine the quality and the way of their life and their status within the family, rural community and society. The collection of empirical data is based on the semi standardized interview which aimed to identify the basic problems of the old rural population, causes of these problems and also aimed to enable the determination of their status within the society.

The semi standardized interview consists of 98 questions. 41 of these are so called closed question (with answers offered) and 58 are so called open questions that are more suitable for qualitative analysis and examination of the attitudes and opinions of the respondents. The empirical research is conducted in five villages: Sečanj, Elemir, Ravni Topolovac, Srpska Crnja and Orlovat. The research is conducted on the stratified random sample of the 300 persons aged 65 years and over.

Within the two chapters („Theoretical framework of research“ and “Demographic characteristics of contemporary Serbian society“), the relevance and importance of the research are pointed out, referring to the need for a sociological analysis of the defined problem. Also, the data on the demographic indicators of the aging process in the contemporary rural areas are presented and the consequences of aging are pointed out.

In the third chapter (“Methodological framework for the research“), subject, purpose and methodological procedures of the empirical research are defined, as well as demographic and social characteristics of the five villages where the research is conducted.

The social status of the old rural population is analyzed based on the empirical results of the research covering basic indicators such as: their educational structure, the last job before retirement, the number of children, number of household members, household type, the basic characteristics of their family farms and their current working activity. One of the indicators of their social status the quality of life and standard of living observed through the basic revenues and expenditures in the household, the assessment of their own financial capabilities, housing conditions and household equipment. In determining the social status of the old rural population, an important indicator is their health and their attitudes regarding the available health and social care services, as well as their perception of their own social status, observed by comparing the status of old population in the rural and urban areas, attitudes on the major problems of old rural population in general and their satisfaction with present solutions of their problems. The social life of the old rural population and the way they spend their free time is also being analyzed.

The fifth chapter ("Family and old population in the village") focuses on the analysis of the family status of the old rural population. This chapter gives a review of the status that the old rural people had in the traditional and in the modern rural family, observed through the family structure, their participation in decision making, the quality of relationships with their children and the reasons for the departure of children.

The study also contains suggestions for improvement of the situation of old rural population that are related to the specific measures that should be undertaken in order to provide adequate health care, social welfare and material security as well as integration of the old rural population into the social environment.

Key words: old rural population, family status of old rural population, social status of the old rural population

БИОГРАФИЈА АУТОРКЕ

Марица Миладиновић рођена је 1978. године у Параћину. Студије Социологије завршила је 2004. године на Филозофском факултету у Новом Саду. Од 2006. године запослена је на Пољопривредном факултету у Новом Саду као сарадник на пројекту Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије. До сада је, поред пројекта Министарства науке Републике Србије и Покрајинског секретаријата за науку и технолошки развој АП Војводине, учествовала на још неколико пројеката Покрајинског секретаријата за пољопривреду, водопривреду и шумарство АП Војводине. Област њеног интересовања су социологија села и друштвене групе у селу. Живи и ради у Новом Саду.

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

316 . 334 . 55 (497 . 113 Banat)

МИЛАДИНОВИЋ, Марица

Стари у селу : руралносоциолошко истраживање у селима Средњег
Баната / Марица Миладиновић. – Нови Сад :
Пољопривредни факултет, 2010 (Нови Сад : Мил-инг). – 266
стр. : илустр. ; 24 cm

Tiraž 200 . – Библиографија .

ISBN 978-86-7520-188-5

а) Социологија села - Банат

COBISS.SR-ID 252123399